

UNIVERZITET SINGIDUNUM

MASTER - STUDIJSKI PROGRAM ZA POSLOVNE STUDIJE

MASTER RAD

**„UPRAVLJANJE RIZICIMA U BANKAMA, PRIMER
UPRAVLJANJE RIZICIMA ČAČANSKE BANKE”**

MENTOR:
Doc.dr Nemanja Stanišić

KANDIDAT:
Mrdak Nikola, 400420/2010

Beograd, 2012

SADRŽAJ

1.UVOD.....	4
1.1.Predmet i polazišta rada.....	5
1.2.Cilj rada.....	5
1.3.Hipoteze rada.....	5
1.4.Metode rada.....	5
1.5.Struktura rada.....	6
2.Upravljanje rizikom u bankama.....	7
2.1.Rizik i zaštita banke.....	8
2.2.Slabe banke.....	9
2.3.Upravljanje rizikom u bankama po Zakonu o bankama.....	10
2.4.Operativno upravljanje rizikom u bankama.....	11
3.Upravljanje osnovnim bankarskim rizicima.....	14
3.1.Kreditni rizik.....	14
3.1.1.Kreditni odbor.....	15
3.1.2.Kreditno odeljenje.....	16
3.1.3.Kreditni rejting zajmoprimaca.....	16
3.1.4.Analiza kreditne sposobnosti.....	17
3.1.5.Rizik koncentracije kredita.....	17
3.1.6.Prikazivanje kreditnog rizika u finansijskim izveštajima.....	18
3.1.7.Formiranje cene kredita.....	19
3.2.Rizik likvidnosti.....	19
3.3.Devizni rizik.....	22
3.3.1.Prikazivanje deviznog rizika u finansijskim izveštajima.....	23
3.4.Kamatni rizik.....	25
3.4.1.Statički pokazatelji osetljivosti kamatne stope.....	27
3.4.2.Prikazivanje kamatnog rizika u finansijskim izveštajima (dinamički pokazatelji).....	27
3.5.Tržišni rizik.....	28
3.6.Rizik nesolventnosti.....	29
4.Upravljanje ostalim bankarskim rizicima.....	30
4.1.Rizik plaćanja.....	30
4.2.Rizik zemlje.....	31
4.3.Rizik hartija od vrednosti.....	34
4.4.Rizik vanbilansnih aktivnosti.....	34
4.5.Rizici okruženja.....	35
4.6. Operativni rizik.....	35
4.7. Bankarske prevare i pranje novca.....	37
4.7.1.Bankarske prevare.....	37
4.7.2.Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka.....	38
4.7.3.Prevare zbog odsustva adekvatne kontrole.....	39

4.7.4. Pranje novca.....	39
4.8. Rizik klijenata.....	42
4.9. Rizici u elektronskom poslovanju.....	42
5. Bazelski sporazumi I,II,III	44
5.1 Bazelski sporazumi I i II	44
5.2 Bazel III	50
6. Upravljanje rizicima Čačanske banke	52
6.1 Upravljanje rizicima	53
6.2 Kreditni rizik	56
6.2.1 Klasifikacija potraživanja izloženih kreditnom riziku	57
6.2.2 Kvalitet aktive Banke	58
6.2.3 Reprogramiranje kredita I sredstva stečena naplatom kredita	60
6.2.4 Sredstva stečena naplatom potraživanja	61
6.2.5 Pokazatelj adekvatnosti kapitala	61
6.3 Rizik likvidnosti	62
6.4 Tržišni rizik	66
6.4.1 Kamatni rizik	66
6.4.2 Devizni rizik	68
6.4.3 Rizik promene cena HOV	69
6.5 Operativni rizik	70
6.6 Rizik izloženosti	71
6.7 Rizik ulaganja u druga pravna lica koja ne pripadaju finansijskom sektoru i u osnovna sredstva	73
6.8 Rizik koji se odnosi na zemlju porekla lica prema kojem je banka izložena	74
7. Hedžing	75
7.1 Fjučers	77
7.2 Opcije	79
7.3 Forward	81
7.4 Svop	82
ZAKLJUČAK	85
LITERATURA	87

UVOD

Rizici u poslovanju banaka su karakteristika svakog bankarskog posla, tako da ni neutralni bankarski poslovi nisu bez rizika a usvajanjem novih instrumenata, novih tehnika i strategija, finansijskog inženjeringa, novih bankarskih proizvoda, a naročito finansijskih derivata, lista rizika se neprestano širi¹. Za bankare i zajmodavce uopšte, neizvesnost raste sa promenama u kamatnim stopama, promenama depozita i sa nesposobnošću dužnika da vrati kredit, ali i pod dejstvom takvih faktora kao što su deregulacija, moralni hazard, kao i ulaskom banaka u poslove koji ranije nisu bili tradicionalno bankarski. Pri svemu tome, globalizacija bankarskog poslovanja i trendovi mega spajanja i pripajanja velikih banaka nagone menadžment banke da identifikuje najvažnije rizike. To se odnosi pre svega, na sistematske rizike, i posebno na rizike koji proizilaze iz zaostajanja bankarskog menadžmenta u praćenju poslovanja na nepoznatim, geografski udaljenim prostorima i tržištima i da prati poslovanje sa nepoznatim instrumentima i tehnikama.

Reč rizik ima različito značenje i asocira na različite pretpostavke mogućnosti nastanka štete ili neke koristi. Sa ekonomsko - tehničkog aspekta rizik predstavlja verovatnoću nastupanja nekog ekonomski štetnog ili povoljnog događaja. Mora se istaći da se rizik ne može neutralisati u potpunosti, ali se može uticati na njegovo ostvarenje. U pravnoj teoriji kao radnje na uticanje ostvarenja rizika se navode: izbegavanje, zadržavanje, prenos, podela i umanjeње rizika. Sve ove radnje se zajedničkim imenom označavaju kao: *upravljanje rizikom*.

Svaka banka se u svom poslovanju neminovno susreće sa različitim vrstama rizika iz kojih mogu proisteci negativni efekti na poslovanje banke. Upravljanje rizicima u bankarskom poslovanju obuhvata identifikovanje, merenje i procenu rizika s ciljem minimiziranja njihovih negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke. Banka je dužna da obrazuje posebnu organizacionu jedinicu u čijem je delokrugu upravljanje rizicima. Takođe, banka je dužna da svojim aktima propiše procedure za identifikovanje, merenje i procenu rizika, kao i za upravljanje rizicima. Rizici kojima je banka naročito izložena u svom poslovanju su: rizik likvidnosti, kreditni rizik, tržišni rizici (kamatni rizik, devizni rizik).

¹ Dr Vojin Bjelica, "Bankarstvo", Stylos, Novi Sad, 2001.

1.1Predmet i polazišta rada

Da li su u bankarstvu prisutni rizici koji dovode u pitanje određene bankarske poslove?Da li su rizici neizbežni u bankarskom poslovanju?Kako se definise upravljanje rizikom u najužem smislu?Da li se lista rizika širi sa usvajanjem novih instrumenata?Da li raste neizvesnost sa promenom u kamatnim stopama,promenama depozita i sa nesposobnošću dužnika da vrati kredit?Koji je generalni cilj upravljanja bankarskim rizicima?Kako globalizacija bankarskog poslovanja i pripajanje velikih banaka utiče na rizike?Koje su vrste rizika banke?Šta su bankarske prevare?

Predmet mog rada je istraživanje i teorijska obrada upravljanja rizicima kod banaka,u kojima brojni rizici dovode u pitanje različite bankarske poslove,naplatu ili u krajnjem slučaju promenu koja utiče na povećavanje neizvesnosti ishoda transakcije.

Postoje različiti teorijski izvori od opštih koji upravljanje rizicima definišu kao verovatnoću gubitka ili izloženost gubitku,mogućnost ili šanse za nastanak gubitka do onih koje upravljanje rizicima definišu kao mogućnost da stvarni gubici odstupaju od očekivanih.

1.2 Cilj rada

Naučni cilj-naučna deskripcija upravljanja rizicima sa elementima klasifikacije.

Društveni cilj-identifikacija slabih tačaka sektora za upravljanje rizicima i davanje predloga za poboljšavanje tehnika rada.

1.3Hipoteze rada

Opšta hipoteza-da bi pripremila strategiju banka mora da identifikuje,meri,procenjuje rizike kojima je izložena u svom poslovanju i da upravlja tim rizicima.

Posebna hipoteza:

1)Zaštita od rizika je imperativ,banka mora da pronađe takve načine i oblike zaštite od rizika koji će na najbolji način odgovarati različitim vrstama depozita.

2) Upravljanje rizikom kod banaka predstavlja složen mehanizam u kojem se kombinuju mere interne politike upravljanja rizicima banaka.

Pojedinačna hipoteza-domaće banke sa najvećim tržišnim učešćima primenjuju adekvatne metode analize rizika u okviru svojih „risk“ odeljenja.

1.4Metode rada

Primenjuju se kvalitativne i kvantitativne metode,odnosno:osnovne,opštenaučne i tehnike prikupljanja podataka.Od osnovni metoda najzastupljenije će biti: analitičke (analiza, apstrakcija, specijalizacija,dedukcija) i sintetičke metode(sinteza,konkretizacija,generalizacija indukcija).Opštenaučne metode koje će biti korišćene su:hipotetičko-deduktivna,statistička i komparativna metoda.Ispitivanje i analiza sadržaja različitih anketa biće osnovne metode i tehnike prikupljanja podataka.

1.5 Struktura rada

U prvom delu - UVOD izneli smo predmet i polazište istraživanja, ustanovili opšti cilj, postavili hipoteze, izneli metode istraživanja i opisali strukturu rada.

U drugom delu - UPRAVLJANJE RIZIKOM U BANKAMA obrazložili smo imperativnu potrebu poznavanja rizika, naveli relevantnu literaturu i različite teorijske pristupe u definisanju pojma *upravljanja rizika u bankama*, opisali procese i aktivnosti koji se primenjuju, naveli generalni cilj, kao i dva osnovna cilja.

U trećem delu - UPRAVLJANJE OSNOVNIM BANKARSKIM RIZICIMA napisali smo vrste osnovnih rizika, opisali njihove karakteristike i prikazivanje u finansijskim izveštajima. Vrste rizika: kreditni rizik, rizik likvidnosti, devizni rizik, kamatni rizik, tržišni rizik, rizik nesolventnosti.

U četvrtom delu – UPRAVLJANJE OSTALIM BANKARSKIM RIZICIMA da objasnimo šta je to rizik plaćanja i kako se njime upravlja; da objasnimo šta je to rizik zemlje i kako se njime upravlja; da objasnimo rizik hartija od vrednosti i kako se njime upravlja; da objasnimo devizni ili valutni rizik i kako se njime upravlja; da objasnimo šta je operativni rizik i kako se njime upravlja; da objasnimo bankarske prevare i koji su to rizici u elektronskom poslovanju.

U petom delu- BAZELSKI SPORAZUMI prikazujemo Bazelski sporazum I, II, III ukazujući na njihov značaj u postupku postizanja stabilnosti bankarskog poslovanja, navodeći njihove prednosti i nedostatke. U cilju očuvanja bankarskog poslovanja neophodno je adekvatno upravljati njenim kapitalom usled izloženosti rizicima poslovanja.

U šestom delu-UPRAVLJANJE RIZICIMA ČAČANSKE BANKE. Prikazan je u najkraćem proces upravljanja bankarskim rizicima, nadležni organi i njihove obaveze, kao i pokazatelji poslovanja privrednog subjekta koje Čačanska banka koristi u analizi kreditne sposobnosti a u cilju upravljanja bankarskim rizikom.

U sedmom delu – HEDŽING ovaj deo ističe šta je hedžing i koji su to novi instrumenti koji su nastali da bi finansijskoj instituciji omogućili bolje upravljanje važnim tipovima rizika: rizikom promene kamatne stope, deviznim rizikom i kreditnim rizikom. Ti instrumenti i njihovo strateško korišćenje od strane finansijske institucije uključuje forvard, fjučers, opcije i svopove – derivativni instrumenti kojima se može zaštititi od gore pomenutih rizika.

U osmom delu– smo izveli *ZAKLJUČAK* da su banke u svom poslovanju, od svog nastanka, pa do danas, izložene u manjoj ili većoj meri rizicima.

U devetom delu - LITERATURA izložili smo korišćenu literaturu.

2. UPRAVLJANJE RIZIKOM U BANKAMA

Kao disciplina, upravljanje rizikom je novijeg datuma i razvila se iz delatnosti osiguranja, jer se tradicionalnim procesima osiguranja nisu mogli efektivno i ekonomično rešavati problemi rizika u svim situacijama². Upravljanje predstavlja deo poslovne politike banke, saglasno tome upravljanje rizikom se može definisati kao bančina funkcija osiguranja od rizika, odnosno pod upravljanjem rizikom se podrazumeva skup aktivnosti:

- 1) identifikacija izloženosti riziku za sve kategorije sredstava uz procenu potencijalnih gubitaka;
- 2) procena rizika koja obuhvata merenje i analizu gubitaka u prošlosti, kako bi se procenile varijable koje će uticati na budućnost;
- 3) kontrola rizika u smislu smanjenja ili eliminisanja rizika gubitka primenom svih vrsta obezbeđenja;
- 4) finansiranje rizika obezbeđenjem rezervi, uključujući i osiguranje;
- 5) razvoj administrativnih tehnika i korišćenje stručnih znanja (upravljanje rizikom).

Generalni cilj upravljanja bankarskim rizicima je optimizacija odnosa (trade- off) rizika i prinosa³. U tom smislu u fokusu bankarskih rizika je upravljanje kreditnim i tržišnim rizicima, od kojih presudno zavisi rizik solventnosti kao definitivni rizik banke. Kamatni i valutni rizici se kao sastavne komponente uklapaju u tržišni rizik, dok po strani ostaje likvidonosni rizik kao specifičan bankarski rizik kojim savremene banke, u krajnjoj liniji, mogu da upravljaju preko finansijskog tržišta, pod uslovom da imaju jaku poziciju solventnosti i visok kredibilitet na toj osnovi. Postoje i razni nefinansijski rizici, kao što su rizici platnog prometa, kompjuterski i ostali tehnološki rizici, pravni rizici itd.

Upravljanje rizikom u bankarstvu ima dva osnovna cilja⁴. Prvi cilj je da se izbegne nesolventnost banke, a drugi cilj je da se maksimizira stopa prinosa na kapital uz korekciju za rizik. Naime ako bi rizici banke bili potcenjeni, to bi negativno delovalo na profitabilnost banke, jer bi stvarni gubici obarali stopu prinosa na kapital ispod očekivanog nivoa.

Savremeni koncept upravljanja centralnim bankarskim rizicima ima sledeće komponente:

- 1) Adekvatna evaluacija kreditnih i tržišnih rizika;
- 2) Naplate cene rizika od korisnika odgovarajućih bankarskih usluga;
- 3) Izdvajanje naplaćene cene rizika u rezerve i kapital banke;
- 4) Pokrivanje očekivanih rizika iz akcijskog kapitala banke;
- 5) Pokrivanje neočekivanih rizika iz akcijskog kapitala;
- 6) Formiranje ekonomskog kapitala banke koji je korigovan za rizik (risk-based capital) ;
- 7) Upravljanje portfoliom rizika, i
- 8) Monitoring (kontrola) rizika od strane posebne službe u banci⁵.

Dr Vojin Bjelica, "Bankarstvo", Stylos, Novi Sad, 2001.

³ Dr Milutin Čirović, "Bankarstvo", Bridge Company, Beograd, 2001

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

2.1. RIZIK I ZAŠTITA BANKE

Banka je jedna od retkih institucija koja u tržišnim uslovima istovremeno na sebe preuzima dvostrani poslovni rizik. Na jednoj strani rizik se manifestuje u držanju i čuvanju prikupljenih depozita privrede i stanovništva, a na drugoj strani rizik se manifestuje prilikom plasiranja prikupljenih sredstava u kredite, hartije od vrednosti i druge plasmane. Ovakav položaj banke na tržištu zahteva da banka pronade takve načine i oblike zaštite od rizika koji će na najbolji način odgovarati pojedinim vrstama depozita i plasmana. Pri izboru načina i oblika preventivne zaštite, banci stoje na raspolaganju četiri načina⁶:

- 1) Distribucija i diversifikacija rizika,
- 2) Osiguranje kod zvaničnih redovnih i specijalizovanih institucija osiguranja,
- 3) Samoosiguranje i
- 4) Prevaljivanje rizika na partnere u poslu.

Upravljanje bankarskim rizicima je kvalitativno i kvantitativno⁷. Kvalitativno upravljanje rizicima zasniva se na iskustvenim ocenama bankarskih eksperata i ono je naročito bitno za one faktore rizika koji se ne mogu kvantifikovati. Međutim, za faktore rizika koji se mogu kvantifikovati, generalna tendencija u bankarstvu je sve veće korišćenje kvantitativnih metoda upravljanja rizicima.

Kod kvantitativnih sagledavanja bankarskih rizika, osnovni pristup se sastoji u sagledavanju prosečnog iznosa gubitaka oko trenda vrednosti⁸. Maksimalni iznos gubitaka za banku određuje se na osnovu tri faktora: visine izloženosti gubitka, vrednosti standardne devijacije i izabranog nivoa tolerancije. Vrednost pod rizikom (value at risk – VAR ili VaR) je maksimalni gubitak koji može da nastupi pri datom nivou tolerancije. Pod nivom tolerancije se podrazumeva verovatnoća da gubici probiju matematički projektovanu granicu. Ako je nivo tolerancije na primer 5%, to znači da izračunata vrednost pod rizikom važi za 95% slučajeva, ali bi po računu verovatnoće u 5% slučajeva bila probijena.

Znači VAR je vrednost svih rizika koje banka preuzima, tj. maksimalni iznos potencijalnog gubitka koji banka može da ima u svom poslovanju i koji može da prekorači samo u malom i precizno definisanom procentu od svih mogućih slučajeva, a taj procenat verovatnoće, koji nije pokriven prihvaćenim VAR, naziva se nivo tolerancije. Vrednost VAR se može izračunati na svim poslovnim nivoima banke (na nivou svake poslovne jedinice i cele banke), kao i po grupama poslovnih transakcija.

Smisao kvantitativnog određivanja VAR je da se obezbedi adekvatan kvantitativan nivo ekonomskog kapitala banke, odnosno kapitala pod rizikom (capital at risk- CAR ili CaR). Prema tome, upravljanje bankarskim rizicima svodi se na izračunavanje visine VAR, da bi se na toj osnovi odredila adekvatna visina CAR⁹. Pri tome se CAR tretira kao krajnja zaštita banke od nesolventnosti. CAR je iznos kapitala koji je potreban da bi banka unapred pokrila veličinu potencijalnih gubitaka u narednom periodu i on se, za razliku od VAR, može obračunavati samo na nivou ukupne banke, tj. na portfolio

⁶ Dr Uroš Ćurčić, "Bankarski portfolio menadžment", Feljton, Novi Sad, 2002

⁷ Ibidem

⁸ Ibidem

⁹ Ibidem

nivou (VAR na nivou banke je isto što i CAR). Ako CAR iznosi 100 jedinica pri nivou tolerancije od 1%, to znači da neočekivani gubici neće preći iznos od 100 jedinica u 99%. Visina nivoa tolerancije je stvar izbora rukovodstva banke.

Vrednosti VAR i CAR moraju da su permanentno usklađene u dinamičkom funkcionisanju banke¹⁰. Ako se pretpostavi da je nivo rizika data veličina, onda bi moralo da dođe do odgovarajućeg prilagođavanja vrednosti CAR. Na primer, ako se nivo rizika u celini povećava (VAR u porastu), onda i CAR mora da bude povećan (na primer, putem povećanja marže i provizije). U obrnutom slučaju, ako se oceni da je nivo kapitala data veličina, onda bi neravnoteža između CAR i VAR trebalo da bude korigovana na strani rizika (na primer, promenama u strukturi plasmana u cilju smanjivanja učešća plasmana sa višim stopama rizika).

2.2. SLABE BANKE

„Slaba banka“ (weak bank) je ona banka čija likvidnost ili solventnost je, ili će biti, pogoršana ako se ne izvrše značajna poboljšanja u njenim finansijskim sredstvima, strateškoj poslovnoj orijentaciji, rizičnom profilu, sposobnostima da upravlja rizikom i/ili kvalitetu menadžmenta. Ova definicija se fokusira na banku gde postoje potencijalne ili neposredne opasnosti za likvidnost i solventnost, pre nego na onu sa očiglednim slabostima koje su izolovane ili privremene i koje se normalno mogu korigovati odgovarajućim merama. Problemi slabe banke su suštinski. Oni se odnose, ali ne isključivo, na loš menadžment, neadekvatne finansijske resurse, odsustvo dugoročne održive poslovne strategije, slab kvalitet aktive i slab sistem kontrole. Slabljenje banke se ne dešava preko noći, već su znak finansijske ili menadžerske slabosti koja je trajala već duže vremena. Osnovni simptomi i razlozi stvaranja problema (slabljenja banke) su¹¹:

1. Slabosti u praksi u odobravanju kredita, kao što su neadekvatno preuzimanje rizika kod odobravanja kredita ili preterano agresivan program odobravanja kredita, praćen odsustvom podsticaja da se identifikuju problematični krediti u njihovom ranom stadijumu i preduzmu korektivne akcije.
2. Preterana koncentracija kredita na jednu geografsku oblast ili industrijski sektor, koja dovodi do preterane izloženosti riziku.
3. Ekstenzivno (prekomerno) preuzimanje rizika radi ostvarivanja kratkoročnih profita ili porasta cena akcija.
4. Zanemarivanje postojećih politika i procedura, kao što su limiti na koncentraciju kredita ili u odnosu na kreditiranje povezanih lica. Jake ličnosti unutar banke, snagom svoje ličnosti dominiraju nad akcionarima ili u izvršnom menadžmentu, mogu da dovedu da se zanemare politike i procedure. U bankama u državnom vlasništvu ovo može da se ostvari kroz politički uticaj i mešanje.
5. Prevarene ili kriminalne aktivnosti ili poslovanje „sa samim sobom“ od strane jedne ili više osoba.

¹⁰ Ibidem

¹¹ Basel Committee on Banking Supervision, „Supervision Guidance on Dealing with Weak Banks“, Basel, 2002.

Osim ovih rizika koji su pre svega u domenu kreditnog rizika, mogu da potiču i od drugih vrsta rizika, kao što su rizik kamatne stope, tržišni rizik, operativni rizik i strateški rizik.

Za razliku od tradicionalnog komercijalnog bankarstva, snažna ekspanzija investicionog bankarstva u savremenim uslovima bitno je uticala na širenje lepeze rizika kojima su banke izložene u svom poslovanju, s tim da se ovo odnosi prevashodno na banke koje posluju na globalnom nivou, tj. ne samo na domaćem finansijskom tržištu nego i na međunarodnom finansijskom tržištu¹².

Ovi rizici su: 1) Kreditni rizik, 2) likvidonosni rizik, 3) rizik plaćanja, 4) kamatni rizik, 5) devizni ili valutni rizik, 6) rizik zemlje, 7) tržišni rizik i 8) operativni rizik. Pored navedenih osnovnih kategorija bankarskih rizika, postoji još jedan broj rizika koji se ispoljavaju u bankarskom poslovanju, u većoj ili manjoj meri, a mogu se svrstati u neku od navedenih kategorija.

2.3.UPRAVLJANJE RIZIKOM U BANKAMA PO ZAKONU O BANKAMA¹³

Banka identifikuje, meri i procenjuje rizike kojima je izložena u svom poslovanju i upravlja tim rizicima. Banka je dužna da obrazuje posebnu organizacionu jedinicu u čijem je delokrugu upravljanje rizicima. Upravljanje rizicima se usklađuje sa veličinom i organizacionom strukturom banke, obimom njene aktivnosti i vrstom poslova koje banka obavlja.

Banka svojim aktima propisuje procedure za identifikaciju, merenje i procenu rizika, kao i upravljanje rizicima, u skladu sa propisima, standardima i pravilima struke, s tim što Zakon propisuje određene obavezne elemente (procedure, odredbe i sl.). Ova materija je bliže uređena Odlukom o upravljanju rizicima. Pored toga na ovu materiju se odnose i neki drugi podzakonski akti, kao što je Odluka o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke.

Akti banke koja se odnose na procedure identifikacije, merenje i procenu rizika, kao i upravljanje rizicima, moraju da obuhvataju sve vrste rizika kojima je banka izložena u svom poslovanju, a naročito:

- 1) Rizik likvidnosti;
- 2) Kreditni rizik;
- 3) Kamatni i devizni rizik i ostali tržišni rizici;
- 4) Rizik izloženosti banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica;
- 5) Rizik ulaganja banke u druga pravna lica i u osnovna sredstva;
- 6) Rizici koji se odnose na zemlju porekla lica prema kome je banka izložena;
- 7) Operativni rizik, uključujući i pravni rizik, kao i rizik neodgovarajućeg upravljanja informacionim i drugim tehnologijama značajnim za poslovanje banke.

U svakom slučaju, sve govori u prilog tome da banke moraju da se udalje od defanzivnog ili reaktivnog viđenja rizika, po kome one mere rizik da bi prevashodno zadovoljile regulatorne zahteve i izbegle gubitke i da se okrenu ofanzivnom, proaktivnom stavu, po kome se rizicima aktivno upravlja na nivou banke, radi što efikasnijeg korišćenja kapitala i ostvarivanja visokih profita¹⁴.

¹² Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.

¹³ Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.godine.

¹⁴ Mr Violeta Todorović, „Uticađ finansijskih rizika na profitabilnost banaka“, Bankarstvo, 2003.

2.4.OPERATIVNO UPRAVLJANJE RIZIKOM U BANKAMA

*Rizik predstavlja svaku neizvesnu situaciju u poslovanju banaka, odnosno verovatnoću gubitaka (smanjenja dobitaka) nastalu kao rezultat dejstva neizvesnih događaja u poslovanju banaka*¹⁵. U zavisnosti od sklonosti bankarskih menadžera prema riziku, svaka banka može prihvatiti više ili manje rizika, pozicionirajući se između dva ekstrema: apsolutne averzije prema riziku i apsolutnog prihvatanja rizika¹⁶. Nivo prihvaćenog rizika mora biti srazmeran sposobnosti banke da apsorbuje eventualne gubitke i ostvari prihvatljivu stopu prinosa. Generalno, viši prinosi su mogući ukoliko banka preuzme i veće rizike. U tom smislu, preciznija identifikacija, merenje i upravljanje rizicima kao i uspešno balansiranje odnosa između prinosa i rizika, su najvažniji aspekti finansijskog menadžmenta banke u pogledu ostvarivanja visokih performansi poslovanja.

Bez obzira na sofisticiranost mera, banke često prave razliku između očekivanog i neočekivanog gubitka. Očekivani gubici su oni za koje banke znaju sa razumnom sigurnošću da će se dogoditi (na primer, očekivana stopa neizvršenja obaveza kod portfolia korporativnih kredita ili portfolia kreditnih kartica) i za koje se prave određene rezerve. Kada su u pitanju neočekivani gubici (na primer, usled iznenadne privredne recesije ili pada kamatnih stopa), banke se oslanjaju na svoj kapital kao zaštitu koja će apsorbovati gubitak.

Upravljanje rizikom (risk management) je disciplina koja čini jezgro svake finansijske institucije i prati svoje poslovne aktivnosti koje imaju rizičan profil. Ono obuhvata identifikaciju, merenje, praćenje (monitoring) i kontrolisanje rizika kako bi se obezbedilo da: 1) osobe koje preuzimaju rizik ili njim upravljaju jasno sagledavaju taj rizik; 2) da je ukupna izloženost organizacije riziku (risk exposure) u okviru limita koje je odredila uprava; 3) da su donete odluke o preuzimanju rizika u skladu sa poslovnom strategijom i ciljevima koje je utvrdila uprava; 4) da će očekivani dobitak biti adekvatna kompenzacija za preuzeti rizik; 5) da su odluke o preuzimanju rizika eksplicitne i jasne i 6) da postoji dovoljno kapitala koji će amortizovati preuzeti rizik. Upravljanje rizikom u suštini se ne sastoji u tome da se minimizira rizik, već da se optimizira nagrada za preuzeti rizik.

*Efikasna funkcija upravljanja rizikom u bankama trebalo bi da obuhvata sledeće elemente*¹⁷:

- 1) Organizacionu strukturu;
- 2) Sveobuhvatni pristup upravljanja rizikom;
- 3) Proces upravljanja rizikom odobren od strane Odbora direktora koji bi trebalo da bude konzistentan sa širom poslovnom strategijom, kapitalnom snagom, menadžerskim iskustvom i ukupnom spremnošću da se preuzme rizik;
- 4) Smernicama i parametrima koji se koriste za upravljanje preuzimanjem rizika, uključujući detaljnu strukturu prudencijalnih limita;
- 5) Jak menadžment informacioni sistem za izveštavanje, praćenje i kontrolisanje rizika;
- 6) Dobro sačinjene okvire procedura, efektivne kontrole i sveobuhvatnog izveštavanja o riziku;

¹⁵ Dr Branko Vasiljević, "Rizici u bankarskom poslovanju", Fokus, Beograd, 1990.

¹⁶ Mr Violeta Todorović, "Uticaj finansijskih rizika na profitabilnost banaka", Bankarstvo, 2003.

¹⁷ Reserve Bank of India, "Risk Management Systems in Banks", www.rbi.org.in

- 7) Odvojene okvire upravljanja rizikom nezavisno od operativnih odeljenja i jasno odvojene nivoe odgovornosti za upravljanje rizikom;
- 8) Periodično razmatranje i procenu.

Na nivou banke mogu se u operativne svrhe organizovati komiteti za upravljanje rizikom, odnosno pojedinim kategorijama rizika, kao što su:

- 1) Komitet za kreditni i tržišni rizik (praćenje velikih individualnih kredita, stanja u pojedinim privrednim granama i na finansijskom tržištu);
- 2) Komitet za investicije (praćenje preformansi portfolija hartija od vrednosti investiranih za račun banke i za račun komitenata);
- 3) Komitet za praćenje poslovnih preformansi (praćenje ukupnih operativnih poslovnih preformansi banke i ostvarivanje strategije) ;
- 4) Komitet za upravljanje aktivom i pasivom (nadzor nad konsolidovanom likvidonosnom i kapitalnom pozicijom banke, uključujući i deviznu strukturu i hedžing);
- 5) Komitet za nadzor operativnog rizika (nadzor nad upravljanjem operativnim rizikom u banci i usaglašenošću sa regulatornim zahtevima i propisima);
- 6) Komitet za strukturne proizvode/transakcije (nadzor nad kompleksnim transakcijama i praćenje ostvarivanja politike zaštite od rizika propisa i ugrožavanja reputacije).

U ovom kontekstu navode se ključni principi pristupa Deutsche Bank Group u upravljanju rizikom koji su ¹⁸:

- 1) Upravljanje kreditnim, tržišnim, likvidonosnim, operativnim i poslovnim rizikom se sprovodi na integrisani način na svim nivoima u okviru organizacije pošto su oni neraskidivo povezani;
- 2) Globalna organizacija upravljanja rizikom je tesno povezana sa strukturom poslovnih sektora;
- 3) Upravljanje rizikom je funkcionalno i organizaciono odvojeno od poslovnih sektora Grupe;
- 4) Odbor za rizik Grupe ima odgovornost upravljanja rizikom koja se odnosi na dve kompanije u Grupi;
- 5) Odbor direktora Grupe i Nadzorni odbor imaju sveobuhvatnu odgovornost za rizik unutar Grupe.

Glavni koordinator za rizik Grupe (Group Chief Risk Officer) je član Odbora direktora Grupe i ima sveobuhvatnu odgovornost za aktivnosti upravljanja rizikom unutar Grupe. Odgovorni službenici za rizik pojedinih poslovnih sektora Grupe (u okviru svakog sektora postoje organizacioni delovi za rizik) izveštavaju direktno Glavnom koordinatoru za rizik Grupe. Odbor za rizik Grupe, kojim predsedava Glavni koordinator za rizik Grupe. Odbor za rizik Grupe, kojim predsedava Glavni koordinator za rizik Grupe, upravlja rizikom na nivou Grupe. Ovaj odbor ima mandat da utvrdi okvire preuzimanja rizika koji su konzistentni su ukupnom poslovnom strategijom Grupe, da odobri politike preuzimanja rizika, procedure

¹⁸ Deutsche Bank, "Annual Report 2004", www.annualreport.deutschebank

i metodologije koje su u skladu sa onima utvrđenim na nivou Grupe, da upravlja rizičnim portfoliom cele banke, da vrši alokaciju ekonomskog kapitala na racionalan način koji je konzistentan sa kvantom rizika koji su preuzeli pojedini poslovni segmenti Grupe, da odobrava organizacionu strukturu i da imenuje ključno osoblje odgovorno za upravljanje rizikom.

Upravljanje rizikom je kompleksan i sveobuhvatan proces koji obuhvata stvaranje odgovarajućeg okruženja, održavanje efikasne strukture upravljanja rizikom, praćenje i ublažavanje rizičnih aktivnosti i ustanovljavanje adekvatnog okvira internih kontrola¹⁹.

¹⁹ Barbara Casu, Claudia Girardone and Philip Molyneux, "Introduction to Banking", Pearson Education Ltd., Harlow, 2006.

3.UPRAVLJANJE OSNOVNIM BANKARSKIM RIZICIMA

3.1.KREDITNI RIZIK

Kreditni rizik se definiše kao rizik neizvršenja obaveze po osnovu nastalog duga, tj. neplaćanja glavnice i kamate od strane dužnika²⁰. Uprkos snažne ekspanzije raznih finansijskih inovacija među vrstama rizika sa kojima se banke suočavaju, najvažniji rizik je kreditni rizik, koji je još uvek glavni razlog nesolventnosti banaka. Pri tome, od banke varira udeo pojedinih vrsta kreditnog rizika, kao što je rizik fizičkog lica komitenta, rizik kompanije i rizik zemlje.

Kreditni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled neizvršavanja obaveza dužnika prema banci. Banka je dužna da kreditni rizik identifikuje, meri i procenjuje prema kreditnoj sposobnosti dužnika i njegovoj urednosti u izvršavanju obaveza prema banci, kao i prema kvalitetu instrumenata obezbeđenja potraživanja banke²¹.

Radi adekvatnog i efikasnog upravljanja kreditnim rizikom, banka je dužna da, u skladu sa propisima NBS i svojim aktima, obračunava i izdvaja rezerve za procenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke. Banka je, takođe, dužna da svojim unutrašnjim aktima propiše posebne politike i procedure za identifikovanje loše aktive i upravljanje tom aktivom, kao i da redovno izveštava organe banke o kvalitetu kreditnog portfolia²².

Kreditni rizik treba posmatrati u kontekstu ulaženja u kreditne aranžmane sa novim komitentima sa kojima se do sada nije poslovalo, ili pada kreditne sposobnosti zajmoprimca koji je postojeći komitent banke (koji ima već više odobrenih kredita koji su u raznim fazama realizacije i otplate), odnosno praćenja stanja i razvoja kreditnog rizika u periodu nakon što je kredit odobren i iskorišćen, a pre nego što je započeta njegova otplata ili otplata nije još izvršena u celosti. Praćenje kreditnog rizika je srazmerno standardna procedura u bankarskom poslovanju.

Praksa pokazuje da je svaki klijent slučaj za sebe, te da prethodni istorijat poslovanja sa konkretnim klijentom ne može uvek biti od koristi. S tog aspekta procena kvaliteta kreditnog portfelja banke je dinamički shvaćena cena verovatnoće da neki krediti ili portfelj kredita neće biti otplaćen ili neće biti otplaćen u celosti. Ocena kvaliteta kreditnog portfelja može da se vrši za svaki kredit pojedinačno ili se vrši na osnovu određenog reprezentativnog uzorka za pojedine kategorije kredita i zajmoprimaca.

Empirijska istraživanja su pokazala da pogoršanje kvaliteta kreditnog portfelja može nastati, kako zbog nepoštovanja propisanih procedura u odobravanju kredita, tako i zbog grešaka u rasuđivanju

²⁰ Ibidem

²¹ Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.

²² Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.

odgovornih lica u bankama o tome kome treba odobriti kredit, odnosno kako se treba ponašati u određenoj fazi korišćenja i otplate kredita.

Klasične greške u odobravanju kredita bez prethodne provere kreditne sposobnosti zajmotražioca ili nedovoljne provere ove sposobnosti, nepoštovanje propisane procedure kod starih komitenata, zasnivanju provere na nepouzdanim ili nepotpunim podacima o poslovanju zajmotražioca, olako prelaženje preko uočenih slabosti u poslovanju ili ignorisanje ranijih signala koji upozoravaju na pogoršanu kreditnu sposobnost, nekompetentnost odgovornih lica u banci u procesu pregovaranja i zaključivanje ugovora o kreditu koji ne štiti adekvatno interese banke, kao i propuštanje radnji u fazi kada je neizvršenje već izvesno.

Treba imati u vidu da se kreditni rizik ne ispoljava samo kod klasičnih bankarskih kredita koji su svojstveni komercijalnom bankarstvu, nego i kod svakog finansijskog instrumenta koji ima karakter kreditiranja odnosno zaduživanja koji su više svojstveni investicionom bankarstvu, pa i u svakom od ovih slučajeva treba sprovesti prethodnu procenu kreditne sposobnosti emitenta hartije od vrednosti i verovatnoću neizvršenja obaveze po emitovanoj hartiji od vrednosti.

3.1.1. Kreditni odbor²³

Sve banke treba da formiraju Odbor za upravljanje kreditnim rizikom, "Kreditni odbor". Njegova sveobuhvatna i vrlo značajna funkcija je da održava i razvija stabilan i profitabilan portfolio kredita i rizičnih plasmana. S obzirom na ovu značajnu funkciju, članove treba da imenuje Upravni odbor banke i Kreditni odbor treba da podnosi izveštaje Upravnom odboru. Odborom treba da predsedava generalni direktor banke, a potrebno je da ima još najmanje 4 člana uključujući direktora Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom, više rukovodioce Odeljenja za kreditne poslove, kao i direktora Odeljenja za upravljanje sredstvima i plasmanima čiji je zadatak da obezbedi finansiranje kreditnih aktivnosti banke.

Odgovornosti odbora obuhvataju:

- a. usvajanje politike i procedura upravljanja kreditnim rizikom, u pisanom obliku, uključujući njihove dopune i izmene u svrhu ažuriranja, na primer, u slučaju uvođenja novih kreditnih proizvoda ili promene tržišnih uslova koji zahtevaju izmene kreditnih proizvoda;
- b. imenovanje rukovodilaca Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom i Odeljenja za kreditne poslove;
- c. utvrđivanje postupka odobravanja kredita i određivanje limita za odobravanje kredita određenim pojedincima u Odeljenja za upravljanje kreditnim rizikom i Odeljenju za kreditne poslove ;
- d. usvajanje limita u odnosu na sektore delatnosti i geografske sektore u okviru kreditnog portfolia čime se obezbeđuje odgovarajuća diversifikacija;
- e. usvajanje nivoa kreditnog eksponiranja u odnosu na pojedinačne korisnike kredita;
- f. usvajanje korektivne strategije u cilju rešavanja i naplate problematičnih kredita;
- g. usvajanje programa kontrole kreditnog poslovanja; prijem izveštaja o kontroli

²³ http://www.nbs.rs/export/internet/latinica/40/40_2/prirucnik_o_upravljanju_kreditnim_rizikom.pdf

kreditnog poslovanja; odluke o neophodnim korektivnim merama;
h. usvajanje standardne kreditne dokumentacije, kao i standardnih formata i obrazaca koji se koriste na nivou funkcija kreditnog poslovanja banke ;
i. utvrđivanje i usvajanje budžeta za program obuke zaposlenih u Odeljenjima za upravljanje kreditnim rizikom i kreditne poslove.

3.1.2..Kreditno odeljenje²⁴

Odeljenje za upravljanje kreditnim rizikom, “Kreditno odeljenje” snosi ukupnu odgovornost za formulisanje predloga Kreditnom odboru i sprovođenje odluka Kreditnog odbora. Na osnovu uputstava koja dobija od Kreditnog odbora, Kreditno odeljenje je konkretno odgovorno za:

- a. formulisanje kreditne politike i procedura koje podnosi na usvajanje Kreditnom odboru, pri čemu vodi računa da se redovno ažuriraju i uskladjuju sa poslovanjem banke;
- b. postupanje u skladu sa metodologijom klasifikacije kredita koju propisuje Narodna banka Srbije i vodi računa o tome da se klasifikacija propisno sprovodi i poštuje;
- c. efikasno funkcionisanje postupka odobravanja kredita i preporuke Kreditnom odboru u smislu utvrđivanja limita za odobravanje kredita za određene pojedince u Kreditnom odeljenju i Odeljenju za kreditne poslove ;
- d. pravo drugog potpisa na preporukama i odobrenjima novih predloženih kredita i redovnoj analizi postojećih kredita;
- e. pravo drugog potpisa na preporukama i saglasnostima za korektivnu strategiju u cilju rešavanja i naplate problematičnih kredita;
- f. formulisanje i sprovođenje programa kontrole kreditnog poslovanja; preporuke i odobrenja za preduzimanje neophodnih korektivnih mera;
- g. nacrt standardne kreditne dokumentacije, prema odgovarajućim slučajevima, koja se podnosi na usvajanje Kreditnom odboru, radi daljeg korišćenja u banci; nacrt standardnih obrazaca i formata, koji se podnose na usvajanje Kreditnom odboru, radi daljeg korišćenja u banci; stalno ažuriranje svih standardizovanih dokumenata, obrazaca i formata u cilju usklađivanja sa promenama uslova;
- h. formulisanje i sprovođenje programa obuke u oblasti kreditnog poslovanja na nivou banke.

3.1.3. Kreditni rejting zajmoprimaca

Da bi se smanjio kreditni rizik, potrebna je odgovarajuća standardizacija procedura i dokumentacije koja se traži. Ovo vodi standardizaciji rangiranja zajmoprimaca koja je tradicionalna u komercijalnom bankarstvu i izveštavanju o stanju kreditnog portfolia. To može biti jednostavan sistem rangiranja po kome se jedinstvena ocena daje svakom kreditu koji odražava kreditni kvalitet zajmoprimca kod kojeg se posmatra opšta kreditna sposobnost zajmoprimca. Moguć je i dvostepeni pristup kada se daje rejting zajmoprimcu i kreditu, s tim da se u ovom drugom slučaju pažnja posvećuje obezbeđenju i odredbama ugovor

²⁴ http://www.nbs.rs/export/internet/latinica/40/40_2/prirucnik_o_upravljanju_kreditnim_rizikom.pdf

3.1.4. Analiza kreditne sposobnosti

Analiza kreditne sposobnosti zajmoprimca je tradicionalna tehnika koja se koristi u bankarskom poslovanju. Kod svake analize kreditne sposobnosti dominantni su određeni faktori koji su povezani sa nekom od kategorija rizika, i to²⁵:

- 1) karakteristike tražioca kredita (moralni rizik)
- 2) veličina kapaciteta tražioca kredita, sposobnost plaćanja (poslovni rizik)
- 3) veličina kapitala tražioca kredita ili njegovo bogatstvo (imovinski rizik)
- 4) uslovi obezbeđenja kredita (rizik zaloge)
- 5) uslovi poslovanja tražioca kredita (tržišni rizik)

3.1.5. Rizik koncentracije kredita

Specifična vrsta kreditnog rizika je rizik koncentracije kredita. Svaka banka mora da vodi računa o disperziji svojih kredita. Preterana koncentracija rizika u odnosu na jednu grupu klijenata povećava rizik gubitka banke, s tim da se rizik koncentracije može ispoljiti u različitim vidovima, pa osim kreditne izloženosti, on može da uključuje vanbilansnu izloženost, regionalnu izloženost, gransku izloženost i izloženost tržišnom riziku²⁶. Rizik koncentracija kredita može rezultirati i iz povezanosti određene grupe dužnika putem zajedničke svojine, zajedničkog rukovodstva, međusobnih garancija ali i direktne komercijalne međuzavisnosti koja se ne može promeniti u kratkom roku. U svom poslovanju banke su posebno suočene sa rizikom koncentracije kredita, koja je bila primarni uzročnik stečaja banaka poslednje decenije, pa stoga banke moraju da vode računa da nemaju dominantne zajmoprimce u svom kreditnom portfoliju.

Politika upravljanja rizikom koncentracije kredita, tj. *diversifikacije kredita* treba da bude postavljena u skladu sa zakonskim ograničenjima koja su uglavnom postavljena sa ciljem da se ograniči visina kredita jednom dužniku ili relativno maloj grupi dužnika i da se obezbedi da banka kreditira relativno veći broj privrednih subjekata koji posluju u različitim privrednim oblastima. Cilj politike banke u domenu upravljanja rizikom koncentracije kredita je da se poboljša sveobuhvatni kvalitet kreditnog portfolija.

Rizik izloženosti banke prema jednom licu je ukupan iznos potraživanja i vanbilansnih stavki, koji se odnosi na to lice ili grupu povezanih lica. Velika izloženost banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica je izloženost koja iznosi najmanje 10% kapitala banke, a izloženost banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica ne sme preći 25% kapitala banke. Izloženost banke prema licu povezanom s bankom ne sme preći 5% kapitala banke, a ukupna izloženost banke prema licima povezanim s bankom ne sme preći 20% kapitala banke. NBS propisuje zbir svih velikih izloženosti banke, koji ne može biti manji od 400%, niti veći od 800% kapitala banke. Ulaganje banke u jedno lice koje nije lice u finansijskom sektoru ne sme preći 10% kapitala banke. Ukupna ulaganja banke u lica koja nisu lica u finansijskom sektoru i osnovna sredstva banke ne smeju preći 60% kapitala banke.

²⁵ Dr Vojin Bjelica, „Bankarstvo“, Stylos, Novi Sad, 2001.,

²⁶ Dr Dušan Mešić „Prudencijalna kontrola banaka i finansijskih konglomerata“, Stylos, Novi Sad, 2004

3.1.6. Prikazivanje kreditnog rizika u finansijskim izveštajima²⁷

Od kreditnog rizika banke se štite formiranjem ispravki vrednosti i posebne rezerve za obezbeđenje od potencijalnih gubitaka. Narodna banka Srbije propisala je svoje kriterijume za klasifikaciju i posebna rezervisanja po svim kategorijama rizične aktive uključujući i vanbilansne stavke. Ovi kriterijumi za klasifikaciju i posebna rezervisanja obavezni su za sve banke u Srbiji i shodno tome, moraju ih primenjivati sve banke. Pošto su potencijalni rizici identifikovani, rizična aktiva se knjigovodstveno evidentira i odgovarajući iznos iskazuje na teret bilansa uspeha kao napomena rashodi indirektnih otpisa plasmana i rezervisanja (za kategorije B, C, D, E), odnosno za kategoriju A, na teret kapitala u bilansu stanja u okviru rezerva za gubitke po plasmanima. Deli se rizična aktiva u 5 kategorija. Posmatra se solventnost klijenta i njegova sposobnost da izmiri dospele obaveze, gleda se bilans novčanih tokova.

Kategorija A- 2% rezervisanja, potraživanja od dužnika kod koga se ne očekuju problemi u naplati i koji svoje obaveze izmiruju blagovremeno, a izuzetno sa docnjom ne dužom od 30 dana; Neophodno je da tokovi gotovine u prethodnim periodima pokazuju da preduzeće može bez problema da izmiruje svoje obaveze prema banci i ostalim poveriocima.

Kategorija B-5% rezervisanja, potraživanja od dužnika čiji su tokovi gotovine ocenjeni kao adekvatni sa aspekta izmirivanja obaveza, ali čije finansijsko stanje nije zadovoljavajuće usled određenih problema u poslovanju, s tim da ne ukazuje na znatnije pogoršanje u budućnosti; potraživanja od dužnika koji svoje obaveze uglavnom izmiruje sa docnjom ne dužom od 30 dana, a ponekad s docnjom ne dužom od 90 dana;

Kategorija C- 25% rezervisanja, potraživanja od dužnika čiji tokovi gotovine nisu adekvatni sa aspekta izmirivanja obaveza i kod koga ročna usklađenost određenih elemenata aktive i pasive ne odgovara delatnosti za koju je registrovan i koju obavlja; potraživanje od dužnika čija struktura i visina kapitala ne odgovaraju delatnosti za koju je registrovan i koju obavlja; potraživanja od dužnika koji svoje obaveze uglavnom izmiruje s docnjom dužom od 90 dana, a ponekad s docnjom ne dužom od 180 dana.

Kategorija D- 50 % rezervisanja, potraživanja od dužnika kod koga se očekuje da će poslovati sa gubitkom; potraživanja od nelikvidnog ili nesolventnog dužnika; potraživanja od dužnika koji svoje obaveze uglavnom izmiruje s docnjom ne dužom od 180 dana, a ponekad s docnjom ne dužom od 360 dana, pod uslovom da se osnovano može očekivati da će dužnik izmiriti bar deo obaveze. Korisnik kredita je u vrlo lošem finansijskom stanju. Ostvaruje gubitke. Nesolventan je, odnosno, nije sposoban da izmiruje obaveze o rokovima dospeća.

Kategorija E- 100 % rezervisanja, potraživanja za koja se osnovano može očekivati da neće biti naplaćena; potraživanja od dužnika u stečaju ili od dužnika kod koga se osnovano može očekivati otvaranje postupka stečaja; potraživanja od dužnika koji svoje obaveze često izmiruje s docnjom dužom od 360 dana.

²⁷ http://www.nbs.rs/export/internet/latinica/40/40_2/prirucnik_o_upravljanju_kreditnim_rizikom.pdf

Aktiva u kategorijama A i B, po propisima NBS, smatra se „dobrom aktivom“, a ona u kategorijama C, D i E smatra se „lošom aktivom“ i zahteva viši nivo posebnih rezervisanja.

3.1.7. Formiranje cene kredita²⁸

Menadžment banke mora da definiše sopstvenu filozofiju formiranja cene kredita i da se trudi da tu filozofiju poštuje u svim okolnostima. Ovo podrazumeva utvrđivanje politike kreditiranja za kamatne stope po različitim vrstama kredita. Stope moraju da budu dovoljne da pokriju troškove servisiranja kredita, rezerve za gubitke po kreditima, troškove pokrivanja kredita koji se ne otplaćuju, plate zaposlenih, honorare stručnjaka, troškove po osnovu neiskorišćenih poslovnih mogućnosti, plus razumnu marginu profita. Banka mora da zna koliki su ovi troškovi pre nego što utvrdi kamatne stope.

Banka treba da formira cenu kredita na adekvatan način uzimajući u obzir stepen rizika klijenata. Banka treba da izbegava formiranje cene ispod određenog nivoa za rizičnije korisnike kredita, na račun onih kvalitetnijih. Na primer, banka može slobodno da ustanovi i održava različite stope, kako bi na taj način podstakla ili obeshrabrila određene vrste potencijalnih korisnika kredita.

3.2. RIZIK LIKVIDNOSTI

Rizik likvidnosti ili likvidonosni rizik predstavlja rizik da banka ne poseduje dovoljno likvidnih sredstava za izmirenje dospelih obaveza ili da dođe do neočekivanih odliva likvidnih sredstava²⁹. Kod likvidonosnog rizika banka se suočava sa dva problema- manjkom likvidnih sredstava ili nemogućnošću da na tržištu mobilise likvidna sredstva. Likvidnost ima mnogo aspekata, ali se u velikoj meri zasniva na posedovanju likvidnih sredstava od strane banke, njenog toka gotovine i njene sposobnosti da pozajmi sredstva na tržištu. Pri tome, slučajevi ekstremne nelikvidnosti banke su uobičajeno rezultat preuzimanja drugih rizika.

Rizik likvidnosti je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled nesposobnosti te banke da ispunjava svoje dospele obaveze. Banka svojom imovinom i obavezama mora da upravlja na način koji joj omogućava da u svakom trenutku ispuni svoje dospele obaveze i da trajno ispunjava sve svoje obaveze.

Najvažnije obaveze banke, u kojima se najčešće ogleda njena likvidnost su:

- 1) obaveza da o roku izvršava naloge komitenata koji raspolažu sredstvima na računima koji se vode kod banke;
- 2) obaveza da u ugovorenim rokovima pušta u tečaj odobrene kredite komitentima;
- 3) obaveza da u određenim rokovima vraća kredite koje su joj odobrili njeni kreditori, centralna banka ili druge banke ili institucije.

Dakle banka se smatra likvidnom ukoliko su joj raspoloživa sredstva na žiro računu i u blagajni jednaka ili veća dospelim obavezama u suprotnom banka je nelikvidna.

Radi efikasnog upravljanja rizikom likvidnosti, nadležni organ banke usvaja i sprovodi politiku upravljanja likvidnošću, koja obuhvata planiranje priliva i odliva novčanih sredstava, praćenje likvidnosti

²⁸ http://www.nbs.rs/export/internet/latinica/40/40_2/prirucnik_o_upravljanju_kreditnim_rizikom.pdf

²⁹ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004

i donošenje odgovarajućih mera za sprečavanje ili otklanjanje uzroka nelikvidnosti. NBS propisuje način utvrđivanja i nivoe likvidnosti banke, uključujući i kritično nizak nivo likvidnosti.

Likvidnost je bitna za sve banke u cilju kompenzovanja očekivanih i neočekivanih promena u poslovanju i omogućavanja sredstava za razvoj banke. Banka ima adekvatnu likvidnost ako može da pribavi dovoljno sredstava, bilo povećanjem izvora ili pretvaranjem manje likvidnih sredstava u sredstva sa većom likvidnošću, odmah i po prihvatljivim troškovima. Adekvatna visina likvidnih sredstava, koju banka mora da poseduje, je promenljiva veličina i likvidnost zavisi od tržišnih uslova i tržišnog prihvatanja rizika, kako kamatne stope, tako i kreditnog rizika, koji proizilazi iz bilansnog i vanbilansnog poslovanja banke.

Da bi se neko sredstvo okarakterisalo kao visoko likvidno mora da ima rok dospeća odmah, tj. da može biti vrlo lako zamenjivo u gotovinu. Ta svojstva imaju *primarne rezerve likvidnosti* u koje ubrajamo:

- gotovinu u blagajni i trezoru – koja je likvidno sredstvo po definiciji;
- salda na računima kod drugih banaka – u vidu depozita po viđenju i u vidu oročenih depozita;
- obavezne rezerve kod centralne banke – koje imaju funkciju rezervi i kontrole likvidnih sredstava;
- gotovine u postupku naplate – obuhvata čekove, kamatne kupone i druge hartije od vrednosti poslate na naplatu, koja će u kratkom toku biti konvertovana u gotovinu.

Izloženost banke riziku likvidnosti može se izraziti *statičkim i dinamičkim pokazateljima*, pri čemu su statički pokazatelji adekvatni za uslove u kojima rizik likvidnosti zavisi isključivo od sposobnosti banke da, minimizirajući troškove, transformiše svoju imovinu u novčana sredstva³⁰. U cilju procene nivoa likvidnosti, imovina banke se razvrstava u određene kategorije. Imovina koja je klasifikovana kao „likvidna“ upoređuje se ili sa ukupnom imovinom ili sa određenim obavezama koje dospevaju u određenom trenutku u budućnosti. Prednost ovog metoda je njegova praktičnost i jednostavnost, ali je u praksi tačna diferencijacija sredstava, prema stepenu likvidnosti, otežana zbog neizvesnosti u pogledu kretanja na tržištu.

Uobičajeni statički pokazatelji likvidnosti su:

1. Odnos gotovine i gotovinskih ekvivalenta i depozita po viđenju;
2. Odnos gotovine i gotovinskih ekvivalenta i dugoročnih depozita;
3. Odnos kratkoročnih plasmana i kratkoročnih obaveza – ukazuje na deo kratkoročnih obaveza pokriven kratkoročnim sredstvima i istovremeno na stepen ročne transformacije;
4. Odnos gotovine i gotovinskih ekvivalenta i ukupne aktive- da se ukaže na deo likvidne aktive u ukupnoj aktivi.

Dinamički metod procenjivanja likvidnosti bazira se na utvrđivanju neusglašenosti novčanih tokova priliva i odliva depozita i kredita u budućem vremenskom periodu i u tom cilju se ova sredstva klasifikuju prema svojoj starosnoj strukturi. Primena ovog metoda je ograničena raspoloživošću određenih podataka vezanih za starosnu strukturu sredstava i obaveza, kao i mogućnošću procenjivanja stepena naplativosti potraživanja u rokovima dospeća.

Dinamički metod procene likvidnosti banke daje mnogo kvalitetniju procenu pozicije likvidnosti, jer se zasniva na praćenju budućih novčanih priliva i odliva po plasiranim kreditima i pribavljenim depozitima. Da bi izvršila procenu likvidnosti ovim metodom banka grupiše izvore i plasmane sredstava

³⁰ Dr Dušan Mešić, “Prudencijalna kontrola banaka i finansijskih konglomerata”, Stylos, Novi Sad, 2004

po rokovima dospeća, od dana izveštavanja do ugovorenih rokova dospeća, odnosno priprema “mapu likvidnosti”. Pri izradi mape likvidnosti rokovi dospeća potraživanja i obaveza razvrstavaju se u istovetne periode. Na ovaj način moguće je da se tačno sagledaju obim i periodi u kojima dolazi do neravnoteže priliva i odliva sredstava. Mapa likvidnosti omogućuje blagovremeno preduzimanje mera za obezbeđenje potrebnih sredstava, kako banka ne bi zapala u poziciju nelikvidnosti.

Uspešno poslovanje banke pretpostavlja upravljanje depozitima sa različitim rokovima dospeća i njihovo plasiranje sa različitim rokovima dospeća, pri čemu banka mora voditi računa da se rokovi dospeća prikupljenih i plasiranih sredstava slažu, tj. da su usklađeni. Neusklađenost navedenih rokova, u smislu dužih rokova pod kojima se sredstva plasiraju u odnosu na one pod kojima su pribavljena, uglavnom pozitivno utiče na rentabilnost poslovanja banke, ali istovremeno povećava i rizik likvidnosti.

Razvoj metoda upravljanja likvidnošću banaka doveo je do promena metoda procene izloženosti riziku likvidnosti, koji se ogleda u prelazu sa kvantitativnog na kvalitativne pokazatelje³¹. Ovi metodi sadrže kvalitativnu procenu politika upravljanja likvidnošću rukovodstva banke, kao i mogućnost da banka pribavi neophodna sredstva na tržištu aktivnim upravljanjem svojim sredstvima i obavezama.

Bazelski komitet za bankarski nadzor je 1990. izdao priručnik za procenu upravljanja likvidnošću, tj. okvire za merenje i upravljanje likvidnošću, koji je dopunjen 2000. godine, a koji sadrži principe upravljanja likvidnošću banke i o ulozi nadzornih institucija u praćenju politike likvidnosti koju sprovodi rukovodstvo banke³².

Cilj upravljanja likvidnosnim rizikom treba da bude izbegavanje situacije da banka ima negativnu neto likvidnu aktivu i iz tog razloga proističe upravljanje aktivom i pasivom (asset-liability management-ALM)³³. Koncept ALM se bazira na: prognoziranju toka gotovine, strateškom planiranju, održavanju adekvatnog pula visoko kvalitetnih lako utrživih stavki aktive i diversifikaciji u pogledu likvidnosti. Ukoliko se očekuje odliv likvidnih sredstava, usled pada nivoa depozita ili povećanja obima datih kredita, moraju se izvršiti odgovarajuće kompenzacije promene u bilansu kako bi on ostao u ravnoteži. Banka može da obezbedi dodatna likvidna sredstva prodajom postojećih stavki aktive (upravljanje aktivom) ili pozajmljivanjem novca na tržištu (upravljanje pasivom). Pri tome se razlikuje pozicija velikih i malih banaka.

Za velike banke je karakteristično upravljanje likvidnošću kroz upravljanje pasivom, pošto one zbog visokog rejtinga i poverenja koje klijenti imaju u njihovo poslovanje mogu relativno lako da popune kratkoročni gap likvidnosti pozajmljujući sredstva na tržištu novca (kupoprodaja preko noći i sl.). Međutim prekomerno oslanjanje banke na upravljanje pasivom može da prouzrokuje tendenciju smanjivanja hartija od vrednosti koje poseduje banka (i koje se mogu lako prodati u slučaju potrebe). S druge strane, manje banke se u upravljanju likvidnošću više oslanjaju na upravljanje pasivom i prodaju likvidnih delova aktive kako bi podmirile tekuće potrebe za likvidnošću, pošto se ne mogu kao velike banke osloniti na to da mogu u slučaju potrebe lako i pod povoljnim uslovima pozajmiti sredstva na tržištu.

³¹ Dr Dušan Mešić, “Prudencijalna kontrola banaka i finansijskih konglomerata”, Stylos, Novi Sad, 2004

³² Ibidem

³³ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo”, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004

3.3.DEVIZNI RIZIK

Devizni ili valutni rizik predstavlja rizik da banka ostvari gubitke u svom poslovanju usled promena u deviznim kursovima. Rizik deviznog kursa nastaje kada dođe do promene deviznih kurseva kada se u aktivi i pasivi banke nalaze viševalutne kompozicije, s tim da je ova vrsta rizika došla do punog izražaja uvođenjem fluktuirajućih (plivajućih) deviznih kurseva početkom sedamdesetih godina prošlog veka. Ovaj rizik je posebno značajan za banke koje posluju na globalnom planu sa više valuta, tj. za međunarodne i multinacionalne banke. Izloženost banke ovoj vrsti rizika pretpostavlja postojanje neto kratke ili duge otvorene pozicije u datoj valuti. Faktori nastanka rizika deviznog kursa mogu biti vremenska izloženost, bilansna izloženost i ekonomska izloženost deviznog kursa³⁴.

Vremenska izloženost riziku deviznog kursa proizilazi iz razlike između nastanka obaveze i njenog plaćanja odnosno zaključivanja ugovora i njegovog izvršenja. Promena kursa može da dovede do smanjenja planiranog prihoda u domaćoj valuti. Vremenska, odnosno transakciona izloženost najčešće ima sledeće karakteristike: 1) nepodudarnost između valuta, u kojoj se izražava cena i valute u kojoj se izražavaju troškovi, i 2) dobiti i gubici su izazvani razlikama između planiranih kurseva, korišćenih prilikom određivanja cena i kurseva ostvarenih u trenutku naplate, kada se vrši konverzija iz valute prodaje u valutu troškova.

Bilansna izloženost riziku deviznog kursa proizilazi iz promene kurseva i njihovog uticaja na aktivu i pasivu u bilansu stanja i bilansu uspeha banke kada postoji neusaglašenost devizne aktive i devizne pasive, u različitim vremenskim periodima, pod uslovom da su potraživanja, obaveze ili kapital banke izraženi u stranoj valuti, prevedeni i bilansirani u domaćoj valuti. U periodu između dva bilansiranja, može da dođe do promena u kursovima, a time i do gubitka, ili dobitka evidentiranog u bilansima.

Ekonomska izloženost riziku deviznog kursa proizilazi iz izloženosti riziku koji rezultira iz realne promene kursa valuta u odnosu na valute konkurencije, u kom slučaju su mogući povoljniji konkurentski troškovi, profit, prodaja i sl.

Banke koje se zbog svoje veličine i poslovne orijentacije (male banke i banke koje posluju u zemljama sa nestabilnim valutama) opredeljuju da u deviznom poslovanju samo opslužuju svoje klijente, tj. da prodaju ili kupuju devize u ime klijenata, izložene su deviznom riziku u vrlo kratkom vremenskom roku i ograničenom obimu, pošto se ove pozicije zatvaraju u roku od nekoliko minuta, nemaju potrebu da posebno vode računa o ovom riziku. U zemljama sa finansijskim tržištima u razvoju (višim kamatnim stopama i inflacijom) mnoge banke se opredeljuju da slede strategiju kratke devizne pozicije, kao dela politike upravljanja aktivom i pasivom. Banke sredstva alociraju na domaće državne obveznice i kredite sa visokim kamatama i ako je stopa devalvacije (depresijacije) nacionalne valute ispod stope inflacije, gubitak po osnovu devizne pozicije usled devalvacije je nadoknativ. Međutim, banke koje imaju korespondentske veze sa stranim bankama ili banke koje podupiru devizne transakcije svojih klijenata,

³⁴ Dr Milutin Ćirović, „Bankarstvo“, Bridge Company, 2001

odobravanjem kredita i uzimanjem kredita u stranim valutama ulaze u otvorene pozicije ili imaju nesklad u deviznim pozicijama po ročnosti.

Velike internacionalne banke koje posluju na globalnom planu, aktivne na međunarodnim deviznim tržištima, izvršavajući veliki broj spot i terminskih deviznih transakcija, koristeći i valutne svopove, imaju velike otvorene pozicije koje se praktično menjaju iz minuta u minut, te stoga moraju veliku pažnju da poklone upravljanju deviznim rizikom, što zahteva i odgovarajuću informatičku podršku. Najjednostavniji je metod izračunavanja neto efektivne devizne otvorene pozicije (priliva i odliva) po svakoj valuti (ili ključnim valutama), uzimajući u obzir kako bilansne, tako i vanbilansne stavke, po finansijskim instrumentima (glavnica i kamata, derivati). Ove banke, kao i banke koje posluju na razvijenim deviznim tržištima, obično koriste hedžing kao deo strategije zaštite od deviznog rizika.

Operativno upravljanje valutnim rizikom na nivou banke može se sprovoditi na nekoliko načina³⁵. Jedan je da se odredi visina valutnog rizika koji banka prihvata u skladu sa svojom poslovnom politikom. Pri tome postoji „diling“ (dealing) pozicija, koja označava deviznu poziciju nastalu na osnovu tekućeg deviznog priliva i odliva, i „strukturna“ devizna pozicija koja je dogoročnijeg karaktera i rezultat je delovanja menadžmenta banke. U praksi banka bira između dve osnovne strategije. Jedna je korišćenje hedžing transakcija kojima se pokriva valutni rizik, a druga se sastoji u namernom formiranju kontrolisanog nivoa devizne izloženosti sa namerom da se ostvari spekulativna dobit iz očekivane promene deviznih kurseva.

Za ublažavanje posledica rizika deviznog kursa mogu se koristiti klasični oblici zaštite ili oni inovativnog karaktera. Klasični oblici zaštite su promptne ili spot transakcije i terminske ili forward transakcije kupovine i prodaje određenog iznosa strane valute, usaglašavanje pozicija devizne aktive i pasive itd. Tehnološke inovacije su one koje omogućavaju brz transfer sredstava i automatizovano zaduživanje i odobravanje računa (čime se ublažava ili u potpunosti eliminiše vremenska komponenta u međusobnim plaćanjima) i finansijske inovacije u cilju zaštite od izloženosti riziku deviznog kursa kao što su „pokrivanje“ (kreiranje toka date valute u datom periodu, što se koristi kod izvozno-uvoznih transakcija i uzimanja finansijskih kredita u inostranstvu) i „hedžing“ putem finansijskih derivata (terminski ugovori, fjučers ugovori, svopovi i opcije), kroz kreiranje dve finansijske transakcije sa divergentnim rezultatom u slučaju promene deviznog kursa.

3.3.1.PRIKAZIVANJE DEVIZNOG RIZIKA U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA

Prikazivanje deviznog rizika u finansijskim izveštajima započinje izradom valutne mape u kojoj su razvrstane pozicije iz bilansa stanja po svojim deviznim pozicijama. Pozicije se posmatraju na dnevnoj bazi, a derivatni ugovori koji se koriste za zaštitu pozicija zadržavaju se u okviru postavljenih ograničenja. Politike upravljanja deviznim rizikom zasnivaju se na regulatornim zahtevima Narodne banke Srbije. Načelo zaštite od deviznog rizika Banke je da se ostvari i održava devizna aktiva najmanje u obimu deviznih obaveza, odnosno devizne pasive. Takođe, ovaj odnos je usaglašen sa stanovišta rokova dospelosti deviznih potraživanja i deviznih obaveza.

³⁵ Dr Milutin Ćirović, „Bankarstvo“, Bridge Company, 2001

Učinak promene kurseva valuta su kursne razlike koje mogu da budu pozitivne i negativne. Da li su kursne razlike pozitivne ili negativne zavisi od toga da li je devizna pozicija duga ili kratka i da li kursevi rastu ili opadaju. Konačan učinak promene kurseva valuta izražava se kao neto dobitak ili gubitak od kursnih razlika i prikazuje se u bilansu uspeha i utiče na poslovni rezultat.

Ukoliko je pozicija duga banka ima više sredstava nego obaveza u datoj valuti i obratno ukoliko je pozicija kratka banka ima više obaveza nego sredstava u datoj valuti.

Tabela. Prikaz uticaja deviznog rizika na poslovanje banke

valuta	Valutna pozicija po vrstama valuta	Učinak na račun dobitka/gubitka kada:	
		1.kurs raste	2.kurs opada
EUR	duga	Neto dobitak od kursnih razlika	neto gubitak od kursnih razlika
USD	neutralna	neutralan	neutralan
LSTG	kratka	Neto gubitak od kursnih razlika	Neto dobitak od kursnih razlika

3.4.KAMATNI RIZIK

Rizik smanjenja profita usled promena u visini kamatnih stopa predstavlja kamatni rizik za banku. Izloženost banke ovoj vrsti rizika proističe iz toga što većina njihovih bilansnih stavki generiše prihode i troškove koji se usklađuju sa kamatnim stopama³⁶.

Promene kamatnih stopa u aktivi i pasivi utiču na visinu kamatne marže (margine), u pozitivnom ili negativnom pravcu. Na primer, banka koja je odobrila kredit komitentu po varijabilnoj kamatnoj stopi (vezanoj za tržišnu kamatnu stopu) izložena je riziku da ostvari pad prihoda ukoliko nastupi pad tržišnih kamatnih stopa. I obrnuto, komitent će imati veće troškove (a banka veći prihod) ukoliko dođe do skoka kamatnih stopa na tržištu. S druge strane, kamatni rizik delom proističe iz nepotpune sinhronizacije promena kamatnih stopa na strani aktive i pasive banaka pri čemu banke često odobravaju kredite sa dužim rokovima u odnosu na rokove izvora sredstava. Stoga porast tržišnih kamatnih stopa brže utiče na prilagođavanje kamata koje banke moraju da plate na izvore sredstava nego na kamatne stope na kredite.

Kamatni rizik je mogućnost nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promena kamatnih stopa. *Devizni rizik* je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promene deviznog kursa. Zakon ove bankarske rizike klasifikuje kao *tržišne rizike*. Banka je dužna da obim i strukturu svoje imovine i obaveza uskladi na način koji omogućuje efikasno upravljanje tržišnim rizicima. Banka je dužna da svojim unutrašnjim aktima propiše posebne politike i procedure za identifikovanje tržišnih rizika i upravljanje ovim rizicima, kao i za redovno izveštavanje organa banke o vrstama i nivou tih rizika³⁷.

U literaturi se kao klasičan primer lošeg upravljanja kamatnim rizikom navodi način poslovanja štednih i kreditnih institucija u SAD tokom sedamdesetih godina. Te institucije su formirale svoju pasivu na osnovu kratkoročnih depozita sa promenljivom kamatnom stopom, dok su na drugoj strani (aktiva) koncentrisali veliki iznos dugoročnih plasmana (uglavnom hipotekarnih kredita) po fiksnoj kamatnoj stopi. Usled naglog skoka kamatnih stopa početkom osamdesetih godina prošlog veka, ove institucije su bile izložene velikom kamatnom riziku, pošto su kamate koje su morale da plaćaju na depozite nadmašivale prihode od kamata na date kredite, što je dovelo do kolapsa velikog broja ovih institucija i velikih troškova za obeštećenje građana preko FIDC-a.

Bazičnu meru kamatnog rizika predstavlja koeficijent između stavki aktive osetljivih na promenu kamatne stope i stavki pasive osetljivih na promenu kamatne stope³⁸. Ovaj koeficijent odražava u suštini spremnost banke da prihvati rizik u pogledu predviđanja budućih kretanja kamatnih stopa na tržištu, naročito u periodima velikih oscilacija tržišnih kamatnih stopa. Ukoliko dođe do pada kamatnih stopa, a banka ima navedeni koeficijent veći od jedinice, njeni prihodi će se smanjiti, a u slučaju skoka kamatnih stopa oni će porasti. U cilju minimiziranja izloženosti kamatnom riziku, a zbog teškoća u predviđanju budućeg kretanja kamatnih stopa, neke banke su pribegle bilansnom prestrukturiranju stavki aktive i pasive

³⁶ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004

³⁷ Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.

³⁸ Ibidem

osetljivih na kamatne stope, tako da koeficijent osetljivosti na kamatnu stopu teži jedinici (što nije lako postići u pojedinim slučajevima).

Rizik promene kamatnih stopa ima u suštini dva oblika: 1) rizik osnove koja služi za utvrđivanje visine kamatnih stopa, kada su osnove kojima se utvrđuju kamatne stope na plasmane i obaveze različite, 2) rizik vremenskog neslaganja rokova u kojima dolazi promena kamatne stope, što je rezultat različitih rokova za koje su ugovorene određene kamatne stope ili rokova u kojima, pod uticajem promene osnove, dolazi do promene kamatne stope³⁹.

U današnjim uslovima banke primenjuju tri modela procene kamatnog rizika: 1) model ponovnog utvrđivanja vrednosti ili revalorizacioni model; 2) model ročnosti i 3) model trajanja ili duracioni model⁴⁰.

Revalorizacioni model polazi od ročne neravnoteže pozicija na strani aktive i pasive, tj. sredstava i obaveza banke, imajući u vidu da te veličine mogu da budu revalorizovane u narednom periodu usled promena kamatnih stopa. Radi se samo o kamatnim stopama na aktivu i pasivu koje bi po ugovorima trebalo da budu revidirane u sukcesivnim periodima, imajući u vidu promene kamatnih stopa na finansijskom tržištu. Sva aktiva i pasiva struktuiraju se u segmente po kriterijumu ročnosti revizije kamatne stope, na primer kamatne stope od 1 dana, od 1 dana do 3 meseca, od 3 meseca do 6 meseci, od 6 meseci do 12 meseci itd. U okviru svakog segmenta ročnosti izračunava se iznos aktive i obaveza banke i visina neravnoteže sa pozitivnim i negativnim znakom, i na toj osnovi banka za svaki ročni segment izračunava efekat promena kamatnih stopa na kamatnu maržu.

Model ročnosti je bolji model za sagledavanje efekata promene kamatnih stopa na bilansnu poziciju banke. Ovaj model se zasniva na promeni tržišnih vrednosti aktiva i obaveza banke (naročito obveznica) koje nastaju usled promena kamatnih stopa. Ovde se aktiva i pasiva banke (tj. obveznice) ne valorizuju po knjigovodstvenim (istorijskim) cenama, već po tržišnim cenama, što se može primeniti i na kredite ukoliko postoji sekundarno tržište kredita. U ovaj model je ugrađen princip da porast kamatnih stopa smanjuje tržišnu vrednost aktive i obaveza banke, dok pad kamatnih stopa povećava tržišnu vrednost bankarskih aktiva i obaveza. Istovremeno postoji i princip da dužina roka dospeća aktive i obaveza utiče na promenu tržišne aktive i obaveza banaka. Ako je ročnost aktive duža od ročnosti obaveza banke, pri porastu kamatnih stopa, tržišna vrednost aktive pada više nego tržišna vrednost obaveza. Pošto se vrednosti aktiva i obaveza banaka uravnotežava preko ekonomske vrednosti kapitala banke, negativan efekat na promenu tržišne vrednosti aktiva i obaveza mora da bude kompenziran smanjenjem vrednosti akcijskog kapitala banke.

Duracioni model (model trajnosti) meri ponderisano prosečno vreme ročnosti aktive i obaveza putem korišćenja relativnih sadašnjih vrednosti novčanih tokova kao pondera. Ovaj model naglašava tajming novčanih rokova kredita i depozita.

³⁹ Dr Dušan Mešić „Prudencijalna kontrola banaka i finansijskih konglomerata“, Stylos, Novi Sad, 2004

⁴⁰ Dr Milutin Ćirović, „Bankarstvo“, Bridge Company, 2001.

3.4.1. Statički pokazatelji osetljivosti kamatne stope

Ovaj pokazatelj posmatra pozicije aktive i pasive i to pre svega plasmane i depozite kao pozicije osetljive na promenu kamatne stope. Pozicije se posmatraju kumulativno za određeni period npr. šest meseci, godina dana. Posmatra se kako promene kamatnih stopa utiču na neto prihod od kamata. Razlika između aktive i pasive sa promenljivom kamatnom stopom naziva se otvorena kamatna pozicija ili disparitet.

Ukoliko su plasmani sa promenljivom kamatnom stopom, u posmatranom kumulativnom periodu, iz aktive, veći od obaveza sa promenljivom kamatnom stopom u pasivi radi se o *pozitivnom disparitetu*.

Ukoliko su obaveze u pasivi sa promenljivom kamatnom stopom veće od plasmana sa promenljivom kamatnom stopom u aktivu, radi se o *negativnom disparitetu*. *Neutralan disparitet* postoji kada su plasmani u aktivu jednaki obavezama u pasivi.

U pozitivnom disparitetu sa rastom kamatnih stopa povećava nam se neto prihod od kamate, i obrnuto sa padom kamatnih stopa smanjuje nam se prihod od kamate.

Kod negativnog dispariteta rast kamatnih stopa na finansijskom tržištu uslovljava pad u neto prihodu od kamate, a njihov pad povećava kamatnu maržu.

Kod neutralnog dispariteta promene u visini kamatne stope na tržištu nemaju uticaja na visinu kamatne marže.

Tabela . Prikaz uticaja kamatnog rizika na poslovanje banke

Struktura bilansa	Učinak na neto prihod od	kamate kada
	kamate rastu	kamate opadaju
Pozitivan disparitet	Neto prihod se povećava	Neto prihod se smanjuje
Negativni disparitet	Neto prihod se smanjuje	Neto prihod se povećava
Neutralni disparitet	Bez promene	Bez promene

3.4.2. Prikazivanje kamatnog rizika u finansijskim izveštajima (dinamički pokazatelj)

Počinje izradom kamatne mape, bilansne pozicije u aktivu i pasivi se poređaju po ročnoj strukturi, npr. do 7 dana, od 7-30 dana, od jednog do 3 meseca, do 6 meseci... i na nekamatonosnu aktivu. Potom se vrši podela stavki bilansa stanja na one sa fiksnom i na one sa promenljivom kamatnom stopom na odgovarajuće rokove dospeća. Rokovi dospeća se razlikuju za stavke u bilansu sa fiksnom kamatnom stopom, kamatna stopa se menja u momentu dospeća, a za stavke sa promenljivom kamatnom stopom kamatna stopa se menja u ugovorenim rokovima (iz ugovora) ili o rokovima dospeća, šta je ranije. Zatim se vrši oduzimanje pozicija aktive i pasive po ročnosti i tačno se utvrđuje u kom periodu i kolika je kumulativna osetljivost (jaz) na promene kamatne stope po ročnosti (videti na primerima kamatnog rizika dole navedenih banaka).

Kamatna mapa pokazuje koliko je efikasno izvršena alokacija kamatnog rizika po osnovu sredstava i obaveza različite ročnosti. Pošto je visina kamatnih stopa u budućnosti neizvesna, banka koja investira u dugoročne plasmane izložena je riziku naknadnog procenjivanja, zbog toga što tržišna vrednost dugoročnih plasmana zavisi od tekuće kamatne stope.

Uz kamatnu mapu se obično prilaže i pregled o efektivnim kamatnim stopama na dan bilansa.

3.5. TRŽIŠNI RIZIK

Tržišni rizik predstavlja rizik od negativnih odstupanja vrednosti otvorene trgovačke pozicije na osnovu dnevnih cena zatvaranja u portfoliu banke koji je predmet trgovanja tokom perioda neophodnog da transakcija bude likvidirana⁴¹. Tržišni rizik se prevashodno odnosi na promene kamatnih stopa, deviznih kurseva i cene akcija. Sa ovim rizikom se uglavnom suočavaju banke koje se bave poslovima investicionog bankarstva kod dužničkih hartija od vrednosti sa fiksnom ili promenljivom kamatnom stopom, transakcijama sa derivatima i akcijama i u valutnim transakcijama. Bazelski komitet za bankarski nadzor je definisao tržišni rizik kao rizik gubitka na bilansnim i vanbilansnim pozicijama usled kretanja tržišnih cena.⁴²

Tržišni rizik je ograničen na period neophodan da se otvorena pozicija zatvori. Velika odstupanja kod instrumenata kojima se trguje se utoliko više ispoljavaju što je period njihovog likvidiranja duži. Osnovu za ocenu izloženosti tržišnom riziku predstavlja ispoljena nestabilnost tržišnih parametara, kao što su kamatne stope, devizni kursevi i berzanski indeksi. Da bi se kontrolisala izloženost banke tržišnom riziku, neophodno je da varijacije tržišnog portfolia u knjigama trgovanja budu održavane u okvirima planiranih graničnih vrednosti (limita).

Tržišni rizik se obično kvantifikuje korišćenjem metodologije VAR, koja je već navedena. Bazelski komitet za bankarski nadzor preporučuje da banke izložene tržišnom riziku obelodanjuju set informacija o riziku, vezan za svaki portfolio. Vezano za zahtev o utvrđivanju vrednosti VAR na dnevnoj osnovi, Bazelski komitet je predvideo obavezu banaka da zahteve u pogledu visine kapitala, koji proističu iz njihove izloženosti tržišnom riziku, ispunjavaju na dnevnoj osnovi.

U RiskMetrics, model koji je dizajnirala banka J.P Morgan, pretpostavljeno je da banka ima tri oblika finansijskih instrumenata za koje se izračunava visina tržišnog rizika i to na dnevnoj bazi: devize, obveznice i akcije⁴³. Na osnovu izračunatog tržišnog rizika za ova tri finansijska instrumenta, izračunava se i ukupan rizik za ceo poslovni portfolio koji podleže tržišnom riziku. U ovom kontekstu treba istaći da je klasičan način upravljanja tržišnim rizikom u investicionom portfoliu diversifikacija portfolia, kao i kod svakog portfolia hartija od vrednosti, a polazeći od jednostavne činjenice da svi rizici ne nastupaju istovremeno.

⁴¹ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.

⁴² Basle Committee on Banking Supervision, „Overview of the Amendment to the Capital Accord to incorporate Market Risks“, Basle, January 1996.

⁴³ Dr Milutin Ćirović, „Bankarstvo“, Bridge Company, 2001

3.6.RIZIK NESOLVENTNOSTI

Uloga kapitala u bankama ne razlikuje se od njegove uloge u nefinansijskim institucijama, a ogleda se u činjenici da kapital predstavlja osnovni faktor dugoročne održivosti banke na tržištu i zaštitno sredstvo za prevazilaženje eventualnih problema u poslovanju⁴⁴. Kapital je i u apsolutnom i u relativnom smislu pokazatelj finansijske snage i sigurnosti banke, odnosno njene sposobnosti da apsorbuje eventualne neanticipirane gubitke i negativna finansijska kretanja. Koncept adekvatnosti kapitala proizilazi iz suštine solventnosti banke – njene sposobnosti da apsorbuje rizike kojima je izložena, uz očuvanje sposobnosti poslovanja. Naime, pod solventnošću se podrazumeva globalna sposobnost banke da izmiruje svoje obaveze u celini, bez gubitka po deponente i ostale poverioce.

U bilansnom smislu banka postaje nesolventna kada njene obaveze postanu veće od ukupne aktive, što znači da se veliki deo njene ukupne aktive nalazi u vidu nenaplativih i nelikvidnih plasmana. S druge strane, banka je solventna kada svojom aktivom može da pokrije ukupne obaveze uvećane za sopstveni kapital što ukazuje na postojanje pozitivne neto imovine.

Rizik nesolventnosti, tj. leveridž rizik, pokazuje koliko može da opadne vrednost aktive pre nego što se ugrozi pozicija deponentata i kreditora banke⁴⁵.

Javlja se kao posledica jednog ili više sledećih rizika: kreditnog rizika, rizika likvidnosti, rizika kamatne stope, tržišnog rizika, deviznog rizika i vanbilansnog rizika. Tehnički, nesolventnost se javlja kada obaveze prevaziđu aktivu, tj. kada akcijski kapital padne na nulu, odnosno postane negativan usled dejstva jednog ili više rizika koji se prethodno pomenuti. Na primer, neuspesi u kreditnom portfoliju banke, u kombinaciji sa njenom nesposobnošću da pribavi nova sredstva, neminovno rezultiraju u brzom opadanju tržišne vrednosti njenog akcijskog kapitala i nastanku rizika nesolventnosti.

Veličina kapitala je inverzno povezana sa leveridž multiplikatorom i prinosom na akcijski kapital (Return on Equity- ROE). U principu, rast akcijskog kapitala, u odnosu na pozajmljeni kapital, dovodi do nižeg leveridža ili nižeg ROE u odnosu na prinos aktivu (Return on Assets- ROA) i povećava sposobnost banke da podnese gubitke nastale usled negativnih promena likvidnosti, neočekivanih kreditnih gubitaka i drugih razloga.

Tradicionalne mere rizika nesolventnosti ističu učešće akcijskog kapitala u ukupnoj aktivu, kao i učešće akcijskog kapitala u ukupnim depozitima. Nedostaci ovih mera su insistiranje na statičkim vrednostima bilansa, nepriznavanje razlika u rizicima različitih vrsta aktive, neuzimanje u obzir vanbilansnih pozicija i korišćenje knjigovodstvene, umesto tržišne vrednosti i za aktivu i za akcijski kapital. Savremene mere rizika nesolventnosti uključuju poređenje akcijskog kapitala i rizika ponderisane aktive, obuhvatanje vanbilansnih pozicija u merenju adekvatnosti kapitala, kao i mere koje porede rast aktive, odnosno rizik ponderisane aktive, sa rastom akcijskog kapitala.

⁴⁴ Mr Violeta Todorović, "Adekvatnost kapitala: ključna determinanta uspešnosti poslovanja banaka", Bankarstvo, 2003.

⁴⁵ Mr Violeta Todorović, "Uticaj finansijskih rizika na profitabilnost banaka", Bankarstvo, 2003

4. UPRAVLJANJE OSTALIM BANKARSKIM RIZICIMA

Osnovni ciljevi ovog poglavlja su: 1) da objasni šta je to rizik plaćanja i kako se njime upravlja; 2) da objasni šta je to rizik zemlje i kako se njime upravlja; 3) da objasni rizik hartija od vrednosti i kako se njime upravlja; 4) da objasni devizni ili valutni rizik i kako se njime upravlja; 5) da objasni šta je operativni rizik i kako se njime upravlja.

4.1. RIZIK PLAĆANJA

Rizik izvršenja plaćanja u transakcijama nastaje ukoliko jedna strana plaća novcem ili dostavlja sredstva pre primanja sopstvene gotovine ili sredstava, izlažući ih potencijalnom gubitku⁴⁶. U literaturi se ova vrsta rizika često označava imenom relativno male banke u Nemačkoj kod koje se on prvi put manifestovao- Bankhaus Herstatt rizik (koja je bankrotirala i bila zatvorena 1974). Zbog velikog obima plaćanja između banaka, rizik izvršenja plaćanja je naročito prisutan na međubankarskim tržištima.

Da bi se smanjio rizik izvršenja plaćanja u bankarskom sistemu, mnoge zemlje su pribegavale korišćenju saldiranja po neto principu (netting) koji dopušta banci da izvrši pojedinačno neto plaćanje suprotnoj strani u poslu i da je na taj način obim plaćanja mnogo manji, tj. da mnogo manja količina sredstava cirkuliše kroz platni sistem zemlje. Ovo je suprotno primeni bruto principa koji karakteriše delimično kompenziranje odliva po osnovu izvršenog plaćanja prilivima od suprotne strane.

Karakteristično je postojanje privatnih sistema plaćanja zasnovanih na neto principu posredstvom klirinških kuća (ECHO). Tokom devedesetih godina prošlog veka, u većini zemalja EU, SAD i Japanu izvršen je prelaz na sisteme bruto plaćanja u realnom vremenu (real-time gross settlement- RTGS) za nalog za plaćanja na velike iznose. Ovim sistemom, umesto na kraju radnog dana, saldiranje se vrši na principu nalog po nalog u realnom vremenu (kontinuirano) na računima kod centralne banke. Za potrebe zaštite od rizika plaćanja, i to striktno kod trgovine devizama, najveće banke na svetu su inicirale 1995. uspostavljanje posebnog platnog sistema koji počiva na plaćanju zasnovanom na kontinuiranoj vezi (Continuous Linked Settlement-CLS) koji omogućava simultano plaćanje na globalnom nivou, nezavisno od toga koja je vremenska zona u pitanju⁴⁷.

⁴⁶ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.

⁴⁷ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.

4.2.RIZIK ZEMLJE

Rizik zemlje je mogućnost da dođe do neizvršenja obaveze prema banci usled postupka vlasti ili događaja u zemlji dužniku. Upravljanje rizikom zemlje se sastoji u usvajanju formalnih politika vezanih za upravljanje rizikom zemlje, internog monitoringa i mehanizama izveštavanja rukovodstva banke⁴⁸. Upravljanje rizikom zemlje je obično integrisano sa upravljanjem kreditnim rizikom, a u nekim slučajevima je uključeno u proces ukupnog upravljanja rizikom.

Mnoge banke imaju formalnu analizu rizika zemlje u svojim centralama sa dopunama koje sprovode u svojim afilacijama. Ove analize se obično odnose na interne analize ekonomskih, političkih i socijalnih pitanja i rizika sačinjene na osnovu internih izvora i eksternih analiza dobijenih od konsultanata, rejting agencija.

Sve banke uglavnom imaju formalno rangiranje zemalja sa aspekta rizika zemlje. Većina banaka primenjuje rangiranje na sve vrste kredita i investicija, uključujući i kreditiranje u lokalnoj valuti. U većini banaka sistemi rejtinga zemlje su integrisani sa sistemom komercijalnog kreditnog rizika (kreditni rejting komercijalnog zajmoprimca ne može biti bolji od rejtinga rizika zemlje). Banka koristi za rangiranje rizika zemlje numeričke skale (obično od 1 do 10) ili slovne oznake rejting agencija (tj.AAA do D) koje one koriste da rangiraju kreditni rizik. S tim u vezi, limiti rizika zemlje postoje u svim bankama, ali se određuju na različite načine.

Rangiranje zemalja po rizičnosti vrše standardno specijalizovane agencije, od kojih su najpoznatije Moody's Investors Service, Standard and Poor's i Fitch. One zemljama dodeljuju rejtinge u rasponu od AAA/Aaaa/A3 do C/D koji indiciraju spremnost te države da otplati svoj komercijalni dug u celosti i na vreme, pri čemu se generalno rejting BBB ili odgovarajući ekvivalent smatra investicionim rangom. Ovde se navodi rejting agencije Fitch za pojedine zemlje istočne i centralne Evrope iz maja 2010. godine.

⁴⁸ Interagency Country Exposure Review Committee (ICERC), „Common Practices for Country Risk Management in U.S. Banks“, Washington DC, November 1998.

Dugoročni kreditni rejting pojedinih zemalja 2010.g.

zemlja	Rejting (emitenata dugoročnih HOV u stranoj valuti)
Austrija	AA+
Brazil	BB-
Bugarska	BBB
Kina	A
Hrvatska	BBB-
Češka	A
Francuska	AAA
Nemačka	AAA
Grčka	A
Mađarska	BBB+
Indija	BB+
Italija	AA
Japan	AA
Makedonija	BB
Poljska	BBB+
Rumunija	BBB-
Rusija	BBB
Srbija	BB-
Slovenija	AA-
Švajcarska	AAA
V.Britanija	AAA
SAD	AAA

Izvor: Fitchratings.com

Poznati ekonomski časopis Euromoney svake godine u martu i septembru vrši rangiranje zemalja prema riziku zemlje na osnovu devet pokazatelja i njihovog odgovarajućeg ponderisanja pri čemu svoje mišljenje daju specijalisti iz akademskih krugova za pojedine zemlje, profesionalni konsultanti, specijalisti iz privrede i državne administracije. Ovi pokazatelji su (u zgradi se navodi ponder): politički rizik (25%), ekonomski pokazatelji (25%), indikatori duga (10%), vrednost duga u odnosu na neizvršenje obaveza ili njihovo reprogramiranje (10%), kreditni rejting (10%), pristup bankarskim sredstvima (5%) pristup kratkoročnim izvorima sredstava (5%), pristup tržištu kapitala (5%) i diskont kod forfetiranja (5%)⁴⁹. Generalno u prvu kategoriju zemalja sa najviše bodova i najmanje rizika spadaju zemlje sa 80-100 bodova, u drugu kategoriju zemlje sa 60-80 bodova, treću kategoriju zemlje sa 40-60 bodova itd. Uglavnom se u finansijskom svetu smatra da su najsigurniji emitenti obveznica oni koji imaju preko 80 bodova, da je tržište evrobveznica rezervisano za emitente koji nemaju manje od 60 bodova, a da privatne banke, ne bi trebalo da kreditiraju zemlje sa manje od 50 bodova, ali i u ovom pogledu ima znatnih odstupanja⁵⁰.

⁴⁹ Dr Dušan Mešić „Prudencijalna kontrola banaka i finansijskih konglomerata“, Stylos, Novi Sad, 2004.

⁵⁰ Dr Đorđe Popov, „Metodi procene rizika investiranja u inostranstvu“, Računovodstvo.

BERI (Business Environment Risk Intelligence)- indeks se koristi, takođe, za procenu rizika zemlje, pošto ova firma vrši analizu i prognozu rizika zemlje (sa aspekta ulaganja-kreditiranja i investiranja), uključujući i davanje rejtinga rizika za 140 zemalja (za 50 ključnih zemalja to radi permanentno) ⁵¹. Oni koriste rangiranja koja vrše 108 viših rukovodioca u bankama, kompanijama i državnoj administraciji za ekonomske, finansijske i operacione uslove u svakoj zemlji i procene 102 eksperta za društveno-političke faktore. Elementi koji su uključeni kod formiranja BERI indeksa su grupisani u 4 kategorije od kojih svaka ima vrednost 25 (sa vrednostima- poenima/bodovima za svaki element navedenim u zagradi) i to:

- 1) Politički elementi koje čine: politička stabilnost (6), stav prema inostranim investitorima (5), pitanje privatizacije/nacionalizacije (3), monetarna inflacija (3), platni bilans (3), ponašanje birokratije (3).
- 2) Operativni elementi koje čine: ekonomski rast (5), konvertabilnost valute (5), pravna snaga ugovora (4), profesionalne usluge i ugovorni odnosi (2), komunalne usluge- telefaks, telefon, pošta, aerodrom (3), troškovi pada/produktivnost (3), lokalni menadžment i partneri (2)
- 3) Finansijski elementi koje čine: konvertabilnost valute (5), kratkoročni krediti (5), dugoročni krediti/kapitalni rizik (5), stopa inflacije (3), platni bilans (3), pravna snaga ugovora (2) i ponašanje birokratije (2)
- 4) Elementi nacionalizma koje čine: stav prema inostranim investitorima i profitu (8), konvertabilnost valute (4) i birokratija (5).

Zemlje koje na bazi rangiranja ovih elemenata skupe 40 i manje bodova nemaju elementarne uslove za strana ulaganja. One koje imaju zbir od 41 do 55 bodova predstavljaju rizična područja, one koje imaju zbir od 56 do 70 se smatraju zemljama sa umerenim rizikom, a zemlje koje imaju raspon od 71 do 85 bodova su zemlje sa malim rizikom ulaganja ⁵².

Poznati londonski ekonomski časopis The Economist ima poseban organizacioni deo Economist Intelligence Unit (EIU) koji vrši analize i rangiranja za 100 visoko zaduženih zemalja u razvoju na lestvici od A do E, gde je najmanji rizik 0, a najveći 100 bodova, s tim što se u obzir uzimaju makroekonomski rizici (čiji su ponderi dati u zagradaama) za četiri kategorije: 1) politički rizik (22%), 2) rizik ekonomske politike (28%), 3) rizik ekonomske strukture (27%) i 4) rizik likvidnosti (23%), kao i neki specifični rizici kao što su: valutni rizik, rizik suverenog zaduženja i rizik bankarskog sektora ⁵³.

Ocene i rangiranja rizika zemlje, koje daje časopis Institutional Investor dva puta godišnje, su poznate kao bankarske ocene, gde bankari iz 75-100 banaka rangiraju više od 135 zemalja, na skali od 0 do 100 (s tim da 100 predstavlja najmanji rizik), pri čemu Institutional Investor veću težinu daje bankama sa većom globalnom izloženošću i sofisticiranim modelima procene rizika zemlje ⁵⁴.

Rangiranja zemalja, koristeći svoje tehnike i modele vrše agencije za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova (određujući u vezi sa tim limite finansiranja i osiguranja pojedinih zemalja), a jedna od tih je francuska izvozna agencija COFACE (Coface Risk Ratings) koja daje rejting za 130 zemalja, pre svega sa aspekta kratkoročnog rizika neplaćanja ⁵⁵. Inače, sve izvozne agencije zemalja OECD-a su posebnim sporazumom u obavezi da poštuju prilikom određivanja premije osiguranja kao cene rizika za osiguranje

⁵¹ „Business Enviroment Risk Intelligence“, www.beri.com

⁵² Mr Predrag Kapor, „Rizik ulaganja u pojedine zemlje i metode procene“, Vesnik Investbanke, br. 12/1986; dr Hasan Hanić, „Ekonomske rizici“, Ekonomska politika, br.2572, 6.8.2001; Dr Đorđe Popov, „Metodi procene rizika investiranja u inostranstvu“, Računovodstvo, br.11/96.

⁵³ Economic Intelligence Unit Limited, 2005.

⁵⁴ Kline B., Cooper G., Mathews S., „Country Risk Analysis“, 2004, ECON 8860

⁵⁵ Coface „Country rating methodology“, www.trading-safely.com

potraživanja od određenih zemalja klasifikaciju ročnosti zemalja koje se svrstavaju u klase rizika od 1 do 7, gde je klasa 1 najmanje rizična, a 7 najviše rizična (periodično se vrši revizija klasifikacije) ⁵⁶.

U svakom slučaju rizik zemlje čini značajnu komponentu cene kredita, odnosno kamatne stope koja se naplaćuje zajmoprimcima iz rizičnih zemalja, na koji način se banke štite od rizika, uključujući i kupovinu osiguranja od državnih agencija za osiguranje izvoznih kredita i investicija gde se trošak premije osiguranja kroz kamatnu stopu prevlađuje na zajmoprimca.

4.3.RIZIK HARTIJA OD VREDNOSTI

Rizik hartija od vrednosti nastaje kada banka investira deo svog raspoloživog potencijala u hartije od vrednosti ⁵⁷. Banka plasira deo svog raspoloživog potencijala u hartije od vrednosti u cilju održavanja neophodnog stepena likvidnosti, ograničavanja rizika i kreiranja dodatnih prihoda. Plasmanom u hartije od vrednosti banka poboljšava kvalitet svoje aktive, pošto se na taj način diversifikuju plasmani i smanjuje rizik banke. Ulaganje u hartije od vrednosti je manje rizično u uslovima stabilnog finansijskog tržišta.

Faktor rizika hartija od vrednosti zavisi dobrim delom od njihovog emitenta, pa se tako ulaganje u hartije od vrednosti, čiji su emitenti država i njene institucije, smatra srazmerno manje rizičnim u odnosu na korporativne hartije od vrednosti. Klasičan oblik zaštite od rizika hartija od vrednosti jeste diversifikacija investicionog portfolia i praćenje preformansi pojedinih hartija od vrednosti u portfoliu. Noviji oblik zaštite su ekspertske sistemi za investicione savete u bankarstvu, tj. investicionog konsaltinga, koji prezentiraju relevantne informacije, kalkulacione modele i kreiraju investicioni plan za korisnika. Za investicione savete često se koristi ekspertske sistem Best Planer koji predstavlja alat za finansijsko planiranje i klijentov portfolio konsalting ⁵⁸.

4.4.RIZIK VANBILANSNIH AKTIVNOSTI

Povećanje zastupljenosti vanbilansnih aktivnosti u bankama prouzrokovano je deregulacijom, razvojem informacione tehnologije, rastućom konkurencijom banaka i drugih nebankarskih institucija i pojavom finansijskih instrumenata koji ne predstavljaju klasične bankarske poslove i ne prikazuju se u bilansu stanja. Glavni motiv za rast vanbilansnih aktivnosti (od kojih su tradicionalne aktivnosti: garancije, jemstva i uslovni krediti, a savremene aktivnosti: finansijski derivati, tj. svopovi, opcije i fjučersi) nalazio se, s jedne strane, u izbegavanju zahteva u pogledu visine kapitala i mogućnosti porasta profitabilnosti i solventnosti banke, a s druge strane, u provizijama na vanbilansne aktivnosti, koje zauzimaju sve veće učešće u ukupnim prihodima banke ⁵⁹. Prilikom aktiviranja rizika vanbilansnih aktivnosti javljaju se kreditni rizik, rizik likvidnosti i rizik kamatne stope.

⁵⁶ OECD, „Country Risk Classification on the Participants to the Agreement as of 21, 2005, www.oecd.org

⁵⁷ Tomo Vujović, „Upravljanje bankarskim rizicima“, Bankarstvo, 2003.

⁵⁸ Tomo Vujović, „Upravljanje bankarskim rizicima“, Bankarstvo, 2003.

⁵⁹ Mr Violeta Todorović, „Uticaj finansijskih rizika na profitabilnost banaka“, Bankarstvo, 2003.

4.5.RIZICI OKRUŽENJA

Rizici okruženja predstavljaju kategorije rizika koje banka, kao regulisana institucija koja je deo platnog sistema, mora da preduzme, a nad kojima, u najboljem slučaju, ima ograničenu kontrolu. Odnose se, pre svega, na promene zakona i pravila koji regulišu poslovanje banaka, na promene ekonomskih uslova poslovanja, kao i na porast konkurencije⁶⁰. U rizike okruženja spadaju: zakonodavni rizik, ekonomski rizik, konkurentski rizik i regulatorni rizik.

4.6.OPERATIVNI RIZIK

U Bazelskom sporazumu iz januara 2001, operativni rizik se definiše kao „rizik direktnog ili indirektnog gubitka koji proističe iz neadekvatnih ili pogrešnih internih procesa, ljudi i sistema ili iz eksternih događaja“, s tim da se u širem elabriranju ove definicije može reći da je banka izložena operativnim rizicima zbog niza činilaca i faktora kao što su ljudski faktor, tehnički faktor, procesne radnje i informaciona tehnologija⁶¹.

Operativni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled propusta u radu zaposlenih, neodgovarajućih procedura i procesa, neadekvatnog upravljanja informacionim i drugim sistemima, kao i usled nepredvidivih eksternih događaja⁶².

Kod ljudskog faktora radi se o greškama koje proističu iz nedovoljnog iskustva, nediscipline kod poštovanja ustanovljenih procedura i politika, uključujući i sklonost prevarama, koje proističu iz nepoštovanja etičkog kodeksa. Kod tehničkog faktora radi se o greškama koje su svojstvene određenom modelu koji se koristi u procesu rada, a najčešće proističu iz toga što se ne poseduje adekvatan instrumentarij za merenje rizika. Faktor procesnih radnji se ispoljava u odsustvu adekvatnih procedura za izveštavanje, monitoring i odlučivanje, uključujući i neadekvatne obrade informacija, neadekvatne kontrole tih procesa, manjkavosti u organizacionoj šemi, odsustvo podsticaja da se izbegne preterana izloženost riziku itd. Faktor informacione tehnologije ogleda se u tome da informacioni sistem ima određene nedostatke koji nisu uočeni i da oni u određenom trenutku mogu da dovedu do propusta ili neblagovremene reakcije na nastupanje pojedinih rizika.

Pri tome, meriti operativni rizik znači, u principu, oceniti koja je verovatnoća da se desi nepoželjan slučaj, kao i koji je trošak koji ga prati, a trošak operativnog rizika u raznim vidovima može biti veoma veliki, što se moglo videti na slučajevima Barings banke (preko 1,2 milijarde USD), Daiwa banke (1,1 milijarda USD), UBS (689 miliona USD), NatWest Markets (110 miliona USD) i drugih⁶³.

⁶⁰ Mr Violeta Todorović, „Uticađ finansijskih rizika na profitabilnost banaka“, Bankarstvo, 2003.

⁶¹ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.

⁶² Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.

⁶³ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.

Međutim, u poslednje vreme veoma su aktuelni slučajevi povezani sa krađom podataka o klijentima, koji se mogu zloupotrebiti na različite načine.

Više od 700.000 klijenata četiri velike američke banke, Bank of America, Wachovia Corp., Commerce Bancorp. i PNC Financial Service Group, dobilo je maja 2005. Saopštenje da su službenici ovih banaka ukrali i prodali njihove podatke⁶⁴. Organizator krađe je platio svakom od službenika 10 dolara po računu, a zaradio je njihovom prodajom nekoliko miliona dolara, prodajući ih uglavnom advokatskim kućama.

Pre toga, u februaru 2005, u Bank of America su nestali kompjuterski diskovi sa brojevima socijalnog osiguranja i kreditnim karticama 1,2 miliona službenika u državnim organima SAD, dok je japanska filijala švajcarske banke UBS krajem maja 2005. saopštila da je nestao hard disk na kome su bile informacije o 15.500 klijenata.

Citigroup, odnosno njen ogranak CitiFinancial, izgubila je početkom juna 2005, pri transportu, kompjuterske trake na kojima su se nalazili podaci za 3,9 miliona klijenata. Citigroup se odmah oglasila da će pružiti svojim klijentima svu pomoć ukoliko dođe do slučajeva krađe identiteta ili drugih prevara uz pomoć nestalih podataka⁶⁵.

U kontekstu operativnih rizika trebalo bi pomenuti i rizike menadžmenta koje prouzrokuju ljudi koji upravljaju bankom i uključuju rizik nepoštenja rukovodilaca i radnika, tj. rizik pronevere, rizik nepostojanja efektivne organizacije u banci, tj. organizacioni rizik, rizik nedostatka sposobnosti donošenja konzistentno dobrih odluka od strane menadžera, tj. rizik sposobnosti, kao i rizik da bančin plan naknada menadžerima nije dovoljno podsticajan za adekvatno upravljanje i rukovođenje bankom, tj. rizik naknade. S obzirom na moguće štetne posledice od prevara u bankarstvu u raznim oblicima, o njima se mora nešto više reći.

⁶⁴ „Hit krađe datoteka banka“, Pregled, 1.6.2005.

⁶⁵ „Citigroup izgubila podatke o četiri miliona klijenata“, Pregled, 9.6.2005

4.7.BANKARSKE PREVARE I PRANJE NOVCA

Kao i svugde gde se posluje sa novcem, tako su i banke izložene velikom riziku prevara u raznim vidovima. Ove prevare mogu biti izvršene od strane insajdera, tj. bankarskih službenika i menadžera, odnosno od strane prevaranata spolja, bilo da se radi o fizičkim ili pravnim licima (često u sprezi sa insajderima), a u poslednje vreme su sve učestalije prevare preko informacionih sistema. Postoji više razrađenih klasičnih „šema“. Druga opasnost je generalna zloupotreba finansijskog sistema i finansijskih posrednika, gde su banke najeksponiranije, za „pranje novca“ koji potiče od raznih nelegalnih aktivnosti.

4.7.1.Bankarske prevare

Od insajderskih prevara potencijalno je najopasniji špekulativni trgovac koji je sinonim za relativno visoko pozicioniranog insajdera u bankarskoj hijerarhiji koji ima ovlašćenja da investira (kupuje i prodaje) hartije od vrednosti, s tim da on pri tome, bez ovlašćenja, ulazi u vrlo rizične investicije. Kada se investicije pokažu lošim, ovaj trgovac počinje ponovo, sredstvima banke, da ulazi u nove visokorizične špekulacije na tržištu derivata (pre svega fjučersa) kako bi pokrio gubitak, što se obično ne završava srećno.

Lažni krediti su kreditne transakcije banke sa pravnim entitetima koje kontroliše nepošteni službenik/menadžer ili njegov saučesnik, kojima se uz angažovanje ovog insajdera odobravaju krediti, iako obično ne ispunjavaju uslove kreditne sposobnosti, nakon čega firma zajmoprimac proglašava bankrotstvo ili njegov vlasnik (i bankarski službenik) nestaje s novcem. Zajmoprimac može biti čak i nepostojeća firma.

Prevare kod transfera sredstava su naročito učestale kod elektronskog prenosa novca, pre svega putem SWIFT-a, gde se, uglavnom uz pomoć insajdera, daju lažni nalozi da se izvrši transfer sredstava sa nekog računa ili depozita na račun kod druge banke (često je u pitanju offshore račun u nekoj udaljenoj zemlji). Elektronsko poslovanje u bankama omogućava nepoštenim insajderima ili onima koji su sa njima u sprezi da dođu lako do ličnih podataka o vlasnicima računa i depozita, preko kojih se može ostvariti tzv. krađa identiteta i dobiti, na primer kreditna kartica na ime „žrtve“.

U bankarske prevare spadaju i šeme gde se prikupljaju depoziti od strane institucija koje uopšte nemaju dozvolu za bankarsko poslovanje (iako nose naziv „banka“) ili nemaju propisano osiguranje depozita. Na primer „Chase Trust Bank of Washington“ je prikupljala depozite iako nije imala dozvolu za rad niti je bila u bilo kakvoj vezi sa poznatom „Chase Manhattan Bank“ (sada „J.P.Morgan Chase“).

Među bankarskim prevarama koje rade autsajderi, najčešće su prevare sa čekovima gde se vrši prepravljanje iznosa na čekovima (na primer iznosu od 100 se dodaju tri nule tako da se dobije 100.000) i njihovih unovčavanja, krivotvorenje čekova na nepostojeće račune, krađe blanko čekova (na primer u pošti gde se vrši njihova distribucija) i njihovo unovčavanje. U poslednje vreme sve se više krađu kreditne i platne kartice i putem njih se u kratkom vremenu prazne računati „žrtava“.

Banke su izložene i prevari od strane firme zajmoprimaca koje falsifikuju svoje finansijske izveštaje u nameri da dobiju kredit iako ne ispunjavaju uslove kreditne sposobnosti. U ovu kategoriju donekle spada i „kreativno računovodstvo“ koje se odnosi na računovodstvenu praksu koja odstupa od standardne računovodstvene prakse, na koji način se stvara ili više iskrivljena slika o stanju imovine, prihoda obaveza i profita. Zajmoprimci koji imaju „loš dosije“, u smislu neplaćenih kredita i drugih obaveza, mogu da krivotvore podatke i kod zahteva za kredit.

Na međunarodnom tržištu su se pojavili i lažni akreditivi čije vrednosti dostižu velike iznose. Većinu ovakvih falsifikovanih instrumenata izdaju organizacije koje su banke samo po nazivu (nemaju imovinu, sedište, zaposlene), a obično su registrovane u nekoj zemlji koja ima liberalan režim (offshore) poslovanja ili uopšte ne postoje. Ovde se tvrdi da akreditivi mogu da posluže kao kolateral za pozajmljivanje velikih iznosa novca (koji prevazilaze sumu iz akreditiva) zato što za njihovu isplatu garantuje banka, odnosno da se mogu brzo unovčiti uz plaćanje malog avansa (ili provizije), a po pravilu su dokumentni dati u pravnotehnički nepravilno sačinjenoj i jezički komplikovanoj formulaciji.

Inače, svojevremeno je bila često praktikovana i šema sa „fiktivnim bankarskim inspektorom (kontrolom)“ koji se obraća nekom deponentu sa pričom da se proverava navodno izvesni nepošteni bankarski službenik i traži se od deponenta da u interesu istrage povuče sav svoj novac i da ga, pod raznim obrazloženjima, preda „bankarskom inspektoru“, koji zatim volšebno nestaje.

Zemlje u tranziciji su pogodno tle za razne investicione „piramida šeme“. Razlozi su uglavnom jednostavni i svode se na san o brzom i lakom bogaćenju i nepoznavanju osnovnih principa finansiranja, ali i na nerazvijenosti finansijskih tržišta, kao i pasivnosti, pa i delimičnoj prećutnoj podršci, pojedinih segmentata vladajućih struktura. Kao organizatori i serviseri ovih „piramida šema“ pojavljuju se razne institucije (iza kojih se kriju pravi vlasnici), koje često nose naziv „banka“, mada nemaju licencu za to.

4.7.2. Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka

Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka (IPB), uopšteno govoreći, predstavljaju trgovinu instrumentima za koje se neistinito tvrdi da su ih izdale banke⁶⁶. Stand by akreditivi (Standby Letters of Credit- SLC), garancije prvoklasnih banaka i note prvoklasnih banaka su tri vrste najpoznatijih instrumenata prvoklasnih banaka koji se koriste u ovim prevarama.

Karakteristike ovih prevarnih transakcija se opisuju na sledeći način: 1) visoko profitabilne, 2) oslobođene svakog rizika, 3) odmah raspoloživa sredstva, 4) ne traži se provizija unapred, 5) ne zahteva se otplata, 6) transakcije banka-banci, 7) potvrđene od strane banke, Federalnih rezervi SAD i drugih međunarodnih organizacija, kao što su Međunarodna trgovinska komora, Međunarodni monetarni fond i Ujedinjene nacije, i 8) krajnje poverljive.

Prevaranti sa instrumentima prvoklasnih banaka uglavnom traže dve vrste žrtava-investitore koji traže nove mogućnosti i one kojima je potreban kredit. Investitorima se kaže da mogu da kupe IPB i da ostvare značajan profit za kratko vreme. Žrtve ove prevare sa IPB su često legitimne organizacije i bogati pojedinci koji traže natprosečne kamatne stope za svoju investiciju. S druge strane, stvarnost za one koji očekuju da dobiju kredit kroz IPB program je da su oni faktički žrtve prevare zasnovane na avansnoj proviziji, pošto se za IPB traži uplata avansa, koji je navodno siguran na povereničkom računu, ali ga u stvari kontrolišu prevaranti.

⁶⁶ Udruženje banaka Jugoslavije, „Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka II“, 1998, Beograd.

Sa gledišta prevaranata, prevare sa IPB bile su izuzetno uspešne prvenstveno zbog toga što njihove žrtve ne znaju, ili nisu spremne da postavljaju prava pitanja pre nego što se upuste u neki posao. Potencijalne žrtve se boje neugodnosti da otkriju svoju nestručnost ako pokažu da ne razumeju prirodu transakcije. Ključ za uspeh prevaranta u sprovođenju IPB prevare je lažni kredibilitet koji se stvara otvaranjem računa sa malim ulogom kod renomiranih banaka, korišćenjem usluga advokatskih firmi i izradom lažnih finansijskih izveštaja.

4.7.3. Prevare zbog odsustva adekvatne kontrole

Jedan broj bankarskih prevara je rezultat odsustva mehanizama adekvatne kontrole u banci, bilo da se radi o internoj kontroli ili o eksternoj kontroli od strane nadležnih državnih organa i ovlašćenih revizora. Kao primer odsustva adekvatne kontrole nadzornih državnih organa, ali još više budnosti i profesionalne pažnje eksternih revizora, može da posluži slučaj Bank of Credit and Commerce International (BCCI) ⁶⁷.

BCCI je bila jedna od 5 većih privatnih banaka u svetu sa preko 400 filijala u 69 zemalja sa sedištem u Luksemburgu, a u samoj V. Britaniji ukupni depoziti BCCI su bili preko 2 milijarde GBP na oko 120.000 depozitnih računa. Preko 77% vlasništva u BCCI pripadalo je vladajućoj porodici u Abu Dabiju, al-Nahuan, vladi Abu Dabija i investicionom fondu te države.

U ovoj banci došlo je do najveće prevare u svetskoj finansijskoj istoriji (oko 15 milijardi USD) i to usled slabosti u sistemu interne kontrole, neadekvatne procedure prilikom promene revizora (uključujući i propuste u vršenju revizije), određenog sukoba interesa, neadekvatnog odnosa između revizora i Centralne banke (s obzirom da je BCCI imala razudenu mrežu filijala širom sveta, nije postojao globalni finansijski nadzor za BCCI Group, kao celinu), što je sve, uz odsustvo upravljačkih informacija za donošenje kvalitetnih investicionih odluka, loš menadžment, omogućilo da prevara poprimi ove razmere. Pronevere su izvršene od strane većine vrhunskih rukovodilaca BCCI, uz pomoć trećih lica izvan nje, uključujući i proneveru velike sume novca i prikrivanje tragova uplatom velikih depozita u banku da bi se održao imidž njenog daljeg prosperiteta.

4.7.4. Pranje novca

Postoji više definicija pranja novca. Tako se pranje novca definiše kao operacija skrivanja ili „prerušavanja“ ilegalno ili prekomerno stečenih sredstava, time što se ta sredstva prikazuju kao legalno stečena ili tako da nisu prekomerna ⁶⁸.

Prema drugoj definiciji, pranje novca je pretvaranje dobiti koja je stečena nelegalnim ili protivzakonitim poslovnim aktivnostima, sa posebnim naglaskom na trgovinu drogom, u dobit koja je stečena legalnim i zakonitim poslovnim aktivnostima ⁶⁹.

⁶⁷ Dušan Milojević, „Slučaj BCCI“ („Revizori u znaku justicije“), Savez računovođa i revizora Srbije, 2000, Beograd.

⁶⁸ Tihomir Marković, „Pranje novca“, Finansije.

⁶⁹ Tihomir Marković, „Pranje novca“, Finansije.

Sušтина svih ovih definicija je da pranje novca koje može biti u raznim vidovima, odnosno putem raznih transakcija, predstavlja pretvaranje nelegalno stečenih sredstava u sredstva koja imaju legalnu formu sticanja i raspolaganja⁷⁰.

Pranje novca je veliki biznis ili, bolje rečeno, prava industrija. Iz razumljivih razloga ne postoje tačni podaci koliko se novca godišnje „opere“ u svetu, ali i od najskromnijih procena zastaje dah. Prema procenama MMF-a, u svetu se godišnje opere između 500 i 1.500 milijardi dolara⁷¹. Inače, osnovni izvori ilegalno stečenog novca su trgovina drogom, finansijski kriminal (prevare u bankarstvu, prevare sa kreditnim karticama, klasične pronevere, prevare na bazi avansne provizije, prevare sa institucijama itd). Dobit od finansijskog kriminala ozbiljno poslednjih godina konkuriše trgovini drogom što se tiče „zarađivačke sposobnosti“. Novac se pere svuda u svetu, s tim što se SAD smatraju najvećim centrom pranja novca u svetu a New York svetskom prestonicom. Nedavno je otkriveno da je više od 10 milijardi dolara poreklom iz Rusije (od čega deo otpada i na sredstva dobijena kao zajam od MMF-a) oprano preko Bank of New York i još nekih zapadnih banaka⁷².

U finansijskom sistemu „perači novca“ pored banaka koriste nebankarske institucije kao što su: institucije za odobravanje potrošačkih kredita, hipotekarne korporacije, lizing kompanije, firme koje se bave izdavanjem kreditnih kartica, faktoring i forfeting kompanije, firme koje se bave robnom i kamatnom arbitražom, menjačkim poslovima itd.

Borba protiv pranja novca se sprovodi na nacionalnom i međunarodnom nivou sa manje ili više uspeha. Uglavnom sve zemlje koje su značajnije pogođene ovim fenomenom imaju posebne organizacije ili jedinice u vidu tzv. radnih grupa za borbu protiv pranja novca ili tzv. kriminala belih okovratnika. Neke od zemalja koje su poznate kao „perionice“ su bile praktično i prinuđene da formiraju ovakve grupe kako bi manifestovale svoju dobru volju. Od svih je svakako najpoznatija Finansijsko-akciona radna grupa za pranje novca (Financial Action Task Force on Money Landering-FATF) osnovana 1990. i čiji su članovi predstavnici 26 zemalja i dve međunarodne organizacije.

Ova radna grupa dala je 40 preporuka o merama koje bi zemlje trebale da preduzmu radi suzbijanja aktivnosti pranja novca u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom. Prema ovim preporukama, svaka zemlja bi trebala, pre svega, da preduzme mere u okviru svog zakonodavstva da se pranje novca sankcioniše kao krivično delo, kao i da se omogući konfiskacija imovine stečene pranjem novca. Posebno je istaknut značaj uloge finansijskog sistema (banaka i nebankarskih finansijskih institucija) u borbi protiv pranja novca, zasnovane na identifikaciji komitenata i vođenju evidencije, domaćinskom poslovanju finansijskih institucija, uz jačanje međunarodne saradnje na suzbijanju pranja novca⁷³. Ovde bi trebalo pomenuti i Evropsku konvenciju o pranju, traganju, plenidbi i konfiskaciji prihoda iz kriminalnih poslova, iz 1990.

Na nacionalnom nivou pojedine zemlje su formirale posebne jedinice za finansijske informacije koje prikupljaju informacije o mogućim slučajevima pranja novca. Tako u SAD postoji posebna organizacija koja je sastavni deo Trezora sa budžetom od 23 miliona dolara i preko 50 analičara koji imaju pravo pristupa u sve komercijalne i vladine baze podataka u potrazi za sumnjivim transakcijama.

⁷⁰ Mr Predrag Kapor, „Pranje novca“, Poslovna politika, 2000.

⁷¹ „Rusian organised crime.crime without panishment“, Economist, August, 1999.

⁷² „Flow od dirty money needs to be stremmed“, Financial Times, 24.9.1999.

⁷³ <http://www.oecd.org/fatf>

Osnovno oružje za borbu protiv „perača novca“ je obaveza banaka i nebankarskih finansijskih institucija da prijave sumnjive transakcije, odnosno da prijave sve transakcije preko određenog novčanog iznosa. U EU je to 15.000 EUR, a u SAD 10.000 USD.

S obzirom na to da su banke tradicionalna meta perača novca, dobar deo aktivnosti na sprečavanju ovih transakcija je usmeren prema njima. Tako je jedan broj zemalja doneo svojevrsan Kodeks ponašanja banaka, zasnovan na principu „upoznaj svog klijenta“, odnosno postavio je neku vrstu standarda dobre poslovne prakse. Bankarima se posebno preporučuje da vode računa o klijentima koji ne žele da daju uobičajene podatke kod otvaranja računa (vrsta posla, ranije bankarske veze, ko su direktori itd.) ili kod otvaranja računa nema domicilnu adresu, niti želi da pokaže dokumenta. Tu spadaju i klijenti za koje se ne može utvrditi bivše i sadašnje zaposlenje, a koji vrše velike transakcije ili klijenti koji ne daju svoje finansijske izveštaje, odnosno daju finansijske izveštaje koji su neuobičajeni za vrstu posla kojom se bave.

U svakom slučaju, bankari moraju da budu uvek budni, a posebno da čuvaju dokumentaciju o identitetu klijenata i izvode sa računa, kao i poslovnu korespodenciju određeno vreme posle zatvaranja računa (preporuka je 5 godina). Bankarima se savetuje da budu oprezni i kod korespodentskih odnosa sa drugim bankama u zemlji i inostranstvu i da obrate pažnju na takve stvari kao što su velika frekvencija gotovinskih depozita, veliki priliv malih novčanica, koji nije uobičajen, na lokaciju banke korespodenta itd.

Mada inventivnost „perača novca“ nije za potcenjivanje, njihove mogućnosti se šire razvojem tehnologije i komunikacija. Već se mnogo govori o „sajber pranju“ zasnovanom na elektronskom transferu novca koje je mnogo lakše i brže od klasičnog transfera⁷⁴. Ako postoji nešto što „perači novca“ mrze, to je „keš“, tj. novac u fizičkom obliku, jer je njegov transport i skrivanje noćna mora sa logističkog aspekta, uz uvek prisutan visok rizik da će kurir biti uhvaćen. Sada parče plastike sa mikročipom (kartice tipa stored-value cards) može da zameni kofere novca. Širenje interneta, elektronske trgovine i plaćanja, daje za pravo glavnom savetniku Bank of Liechtenstein koji predviđa da će za nekoliko godina pranje novca preko interneta poprimiti zabrinjavajuće razmere, tako da bi se ovim aspektom trebalo što pre ozbiljno pozabaviti⁷⁵.

Zakon o sprečavanju pranja novca⁷⁶

Obveznik Zakona je dužan da utvrdi identitet stranke, prikupi podatke o stranci i transakciji, kao i druge podatke: 1) pri otvaranju računa ili uspostavljanja drugog oblika poslovne saradnje sa strankom; 2) pri svakoj transakciji (gotovinskoj ili bezgotovinskoj), ili pri više međusobno povezanih transakcija u ukupnom iznosu od 15.000 evra ili više u dinarskoj protivvrednosti, po zvaničnom srednjem kursu NBS na dan izvršenja transakcije; 3) pri svakoj transakciji (gotovinskoj ili bezgotovinskoj) nezavisno od vrednosti te transakcije, gde se sumnja da se radi o pranju novca u vezi sa transakcijom ili strankom.

⁷⁴ „Money laundering-that infernal washing machine“, Economist, July 1997.

⁷⁵ Ellen Leander, „How money launderers are fighting back“, Global Finance, February 1996.

⁷⁶ Zakon o sprečavanju pranja novca, Službeni glasnik RS, br.107/2005.

4.8.RIZIK KLIJENATA

Banka posluje sa različitom klijentelom, a poslovanje, postupci, radnje i prošlost ovih klijenata mogu predstavljati specifičan rizik, pre svega za reputaciju banke, ali i mogućnost da bude, bez svog znanja i volje, uvučena u transakcije koje mogu biti nelegalne ili nemoralne. Zato se donose standardi u pogledu poznavanja klijenata banke, kako bi se smanjili pravni i reputacioni rizici koji proističu iz poslovanja sa pojedinim kategorijama klijenata.

Radi se o tzv. standardu o poznavanju klijenata sa kojim se posluje koji podrazumeva utvrđivanje politike prihvatanja klijenata, identifikaciju klijenata, stalno praćenje računa „sa visokim rizikom“ i upravljanje rizikom i to na konsolidovanoj osnovi, kako u centrali banke, tako i u njenim filijalama i afilijacijama u inostranstvu⁷⁷.

Na ovaj način se jača integritet bankarskog sistema, smanjujući verovatnoću da banke postanu sredstvo pranja novca, finansiranja terorista i drugih nezakonitih radnji i na tome insistira međunarodna zajednica, posebno u kontekstu borbe protiv pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti.

Konzistentan globalni program upravljanja rizikom na bazi poznavanja svojih klijenata inkorporira konstantnu identifikaciju i praćenje računa klijenata na globalnom nivou, kako bi se otkrili obrasci „neuobičajenih“ transakcija, sa sveobuhvatnim tretmanom informacija kako bi se identifikovale potencijalno štetne aktivnosti. Ovo menja i tradicionalne obrasce poslovanja ali i ponudu bankarskih usluga, pa se drastično smanjuju tzv. anonimno bankarstvo koje je sinonim prakse zaštite privatnosti, odnosno identiteta klijenata, koje je postojalo u pojedinim zemljama (pre svega Švajcarska, ali i na Bahamima, u Kostariki i nekim drugim zemljama).

4.9.RIZICI U ELEKTRONSKOM BANKARSTVU

Grupa za elektronsko bankarstvo BIS, u svom Izveštaju o upravljanju rizikom i pitanjima kontrole koja nastaju iz razvoja elektronskog bankarstva, iz 2000. godine, identifikuje glavne rizike koji su povezani sa elektronskim bankarstvom i to: strateški rizik, reputacioni rizik, operativni rizik (uključujući rizik sigurnosti i pravni rizik), kreditni, tržišni i likvidnosni rizik⁷⁸.

Brzina promena u vezi sa tehnološkim inovacijama i inovacijama u uslugama komitentima u elektronskom bankarstvu je bez presedana. Do sada su bankarske aplikacije bile primenjivane u relativno dugim periodima i samo posle temeljnih provera. Danas, međutim, banke trpe velike konkurentske pritiske da sprema nove poslovne aplikacije u vrlo kratkim vremenskim okvirima- često samo nekoliko

⁷⁷ Basel Committee on Banking Supervision, „Consolidated KYC Risk Management“, BIS, October 2003.

⁷⁸ Dragoslav Vuković, „Principi upravljanja rizikom za elektronsko bankarstvo“, Bankarstvo, 2003.

meseci od koncepta do produkcije. Ova konkurencija intenzivira poteškoće u upravljanju koje mora da obezbedi da se adekvatne strateške procene, analize rizika i istraživanja sigurnosti, sprovedu pre primene novih bankarskih aplikacija. Elektronsko bankarstvo povećava zavisnost banaka od informatičke tehnologije, povećavajući tehničku složenost mnogih operativnih i sigurnosnih pitanja. Internet kao otvorena mreža povećava, u velikoj meri, značaj kontrole sigurnosti, tehnika autentifikovanja komitenata, zaštite podataka, procedura vođenja dnevnika i standarda privatnosti komitenata.

Verifikacija komitenata tokom otvaranja računa značajna je za umanj enje rizika krađe identiteta, prevarenih zahteva za otvaranje računa i pranje novca. Bančin propust da na adekvatan način autentifikuje komitenta može da dovede do toga da neovlašćeni pojedinac ostvari pristup računima u elektronskom bankarstvu i da na kraju ostane finansijski gubitak i reputaciona šteta za banku kroz prevaru, odavanje poverljivih informacija ili nenamerno uključivanje u kriminalne aktivnosti.

Ustanovljavanje i autentifikovanje identiteta pojedinca i autorizacija u bankarskim sistemima u elektronskom okruženju otvorene mreže može da bude težak zadatak. Autorizacija legitimnog korisnika može da bude zloupotrebljena kroz tehnike koje se generalno znaju pod nazivom „spoofing“, što predstavlja oponašanje legitimnog komitenta korišćenjem njegovog broja računa, pasvorda, ličnog identifikacionog broja (PIN) ili e-mail adrese. Onlajn hakeri mogu, takođe, da preuzmu komunikaciju legitimno ovlašćenog pojedinca korišćenjem „sniffer“-a (metod koji omogućava prisluškivanje telekomunikacionog saobraćaja, hvatanje pasvorda i podataka u tranzitu) i da izvode radnje remeti lačke ili kriminalne prirode. Zato je od ključnog značaja da banke imaju formalnu politiku i procedure kojima identifikuju odgovarajuće metodologije za autentifikaciju identiteta i ovlašćenja određenog pojedinca ili sistema, uključujući PIN, pasvord, smart kartice, biometriju i digitalne certifikate.

5. BAZELSKI SPORAZUMI I,II,III

5.1 BAZELSKI SPORAZUMI I i II

Da bi se u zemljama članicama obezbedila jednoobraznost u procenjivanju kapitala adekvatnog preuzetim rizicima, Bazelski komitet za bankarsku kontrolu (Basle Committee on Banking Supervision) je jula 1988. objavio Bazelski sporazum I („International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards“).⁷⁹ Ovaj sporazum je postavio set pravila za vrednovanje adekvatnog kapitala i minimum standarda koje nacionalni organi supervizije treba da propišu u svojim zemljama. Bazelski sporazum I je identifikovao ključnu ulogu kapitala pri proceni prihvatljivog nivoa kreditnog rizika, postavio zajedničku definiciju kapitala (kapital I reda- Tier I, i kapital II reda-Tier II), identifikovao pondere rizika bilansnih pozicija (0%, 10%, 20%, 50% i 100%) radi njihovog svođenja na bilansne pozicije i precizirao način izračunavanja adekvatnosti kapitala.

Ovaj sporazum je, razvojem finansijskih derivata, dopunjen 1996. sa tržišnim rizikom, kao dodatnim rizikom kome su banke izložene pri poslovanju finansijskim derivatima i za koji je potrebno da obezbede dodatni kapital (kapital III reda- Tier III).⁸⁰

Ponderi rizika i faktori konverzije kod utvrđivanja rizične aktive banaka u funkciji utvrđivanja potrebnog kapitala su sledeći:⁸¹

- 1) Kategorija rizika- Bez rizika, Ponder 0%, Opis potraživanja: gotovina, potraživanja od centralnih vlada i centralnih banaka zemalja OECD-a (prema amandmanu iz 1994. zemlja koja je reprogramirala svoj državni dug u poslednjih 5 godina smatra se kao nečlanica OECD-a);
- 2) Kategorija rizika-Nizak rizik, Ponder-10%, Opis potraživanja: potraživanja od entiteta javnog sektora, isključujući centralne banke (tj. nacionalne komunalne službe);
- 3) Kategorija rizika-Nizak rizik, Ponder-20%, Opis potraživanja: potraživanja od drugih banaka iz OECD-a, multilateralnih razvojnih banaka, učesnika na tržištu hartija od vrednosti za koje važe slična pravila u pogledu adekvatnosti kapitala kao i za banke i potraživanja od banaka koje nisu iz zemalja članica OECD-a sa preostalim rokom dospeća kraćim od godinu dana;

⁷⁹ Basel Committee on Banking Supervision, „International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards“, Basle, July 1998.

⁸⁰ Basel Committee on Banking Supervision, „Overview of the Amendment to the Capital Accord to incorporate Market Risks“, Basle, January 1996.

⁸¹ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.

- 4) Kategorija rizika-Umereni rizik, Ponder-50%, Opis potraživanja: hipotekarni zajmovi i potraživanja od druge strane u poslu po osnovu derivata kojoj se normalno pripisuje ponder od 100% (što je predmet diskrecije nacionalnih regulatornih tela);
- 5) Kategorija rizika-Standardni rizik, Ponder-100%, Opis potraživanja: sva ostala aktiva, svi zajmovi dati privatnom nebankarskom sektoru, potraživanja od banaka iz zemalja članica OECD-a sa rokom dospeća dužim od godinu dana i stalna sredstva.

Faktori konverzije za vanbilansne stavke su sledeći :⁸²

- 1) Faktor 0%, Opis stavke: standby sredstva (pogodnosti) za period kraći od godinu dana, koja mogu biti uskraćena u bilo koje vreme pre korišćenja;
- 2) Faktor 20%, Opis stavke: uslovne obaveze na rok kao dokumentarni akreditiv, standby pogodnosti (sredstva) sa originalnim rokom dospeća dužim od godinu dana;
- 3) Faktor 50%, Opis stavki: činidbene garancije i druge uslovne obaveze vezane za specifične transakcije, kreditne linije podrške kojima se dužnicima na tržištu evrovaluta omogućava da izdaju evroobveznice sa dospećem kraćim od godinu dana;
- 4) Faktor 100%, Opis stavki: plative garancije, avali i drugi oblici jemstava, akcepti, menice, konfirmacije akreditiva, otvorene trgovačke pozicije, ugovori o reotkupu (repos) i drugi terminski ugovori, kao i ostale preuzete neopozive obaveze.

Kod vanbilansnih pozicija nominalna vrednost se jednostavno množi sa faktorom konverzije koji ima za cilj da izrazi verovatnoću da će potraživanje od klijenta banke, po osnovu datog instrumenta biti realno i nakon izvršene konverzije odgovarajući ekvivalenti stavki vanbilansne aktive se tretiraju na isti način kao i stavke bilansne aktive, tj. na njih se primenjuju određeni ponderi rizičnosti.

Izmenama i dopunama Bazeskog sporazuma iz 1996. uveden je dodatni zahtev u pogledu visine kapitala koji je vezan za tržišni rizik i sve pozicije koje su predmet utvrđivanja neophodnog kapitala u banci po osnovu tržišnog rizika isključene su iz obračuna rizične aktive koji je napred opisan, u cilju izbegavanja dvostrukog obračuna.

Pod kapitalom kao jedinim sigurnim i stabilnim izvorom raspoloživim za pokriće gubitaka koji mogu proisteći iz preuzetih rizika, podrazumeva se zbir kapitala I, II i III reda. U kapital I reda-primarni kapital (Core Capital, Base Equity) ulaze obične akcije, preferencijalne akcije neograničenog roka trajanja i zadržani (neraspoređeni) profit . U kapital II reda-sekundarni kapital (Supplementary Capital) ulaze subordinirane obveznice, preferencijalne akcije ograničenog roka trajanja i rezerve za pokriće eventualnih gubitaka. U kapital III reda (koji služi za pokriće tržišnih rizika) ulaze kratkoročne subordinirane obaveze (do 2 godine) do 250% kapitala I reda.

⁸² Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.

Banka je dužna da, radi stabilnog i sigurnog poslovanja, odnosno radi ispunjenja obaveza prema poveriocima, pokazatelj adekvatnosti kapitala održava na propisanom nivou. Pokazatelj adekvatnosti kapitala predstavlja odnos između kapitala i rizične aktive banke. NBS može banci odrediti i pokazatelj adekvatnosti kapitala veći od propisanog, ako se na osnovu vrste i stepena rizika i poslovnih aktivnosti banke utvrdi da je to potrebno radi stabilnog i sigurnog poslovanja banke, odnosno radi ispunjenja njenih obaveza prema poveriocima.

Rizična aktiva banke se u Zakonu određuje kao zbir knjgovodstvene vrednosti pozicija bilansne aktive i vanbilansnih stavki pomnoženih ponderima kreditnog i tržišnog rizika i drugih rizika (tzv. riziko ponderisana aktiva). Ove pondere propisuje NBS prema rizičnosti pozicija koje čine rizičnu aktivu banke. Materija adekvatnosti kapitala banke bliže je uređena Odlukom o adekvatnosti kapitala banke.⁸³

Obične akcije predstavljaju stalni, bez roka dospeća, izvor finansiranja banke, što znači da su u opticaju sve dok banka funkcioniše, s tim što postoji mogućnost njihovog smanjenja za iznos mogućih gubitaka u poslovanju. Vlasnici običnih akcija imaju pravo upravljanja bankom, ali u slučaju likvidacije imaju subordinirano pravo u odnosu na deponente, kreditore i vlasnike preferencijalnih akcija. Drugi bitan deo primarnog kapitala predstavlja zadržani profit. Jedan deo profita se posle plaćanja poreza zadržava kao neraspoređeni profit, koji ulazi u sastav primarnog kapitala, tj. povećava ga, dok se drugi deo isplaćuje akcionarima u vidu dividende. To je ujedno i osnovni izvor za interno generisanje kapitala. Preferencijalne akcije, ukoliko su emitovane sa neograničenim rokom, ulaze u sastav primarnog kapitala, a ako su emitovane sa ograničenim rokom- u sastav sekundarnog kapitala.

Subordinirane obveznice su osnovni izvor sekundarnog kapitala. U sastav bankarskog kapitala ulaze samo obveznice sa rokom dospeća preko 5 godina i fiksnom kamatnom stopom. Njihovo pravo prilikom isplate obaveza banke je prioritetno u odnosu na vlasnike običnih akcija, ali je subordinirano u odnosu na deponente. Emisija subordiniranih obaveza omogućava povećanje kapitalne baze i doprinosi adekvatnosti kapitala, ali ujedno povećava leveridž efekat, jer se radi o kreditnom instrumentu. Kao alternativni izvor kapitala subordinirane obveznice imaju određene prednosti u odnosu na akcijski kapital, jer se kamatni rashodi na obveznice odbijaju od kamatnih prihoda, čime se umanjuje poreska osnovica (što nije slučaj sa dividendama na akcije koje se plaćaju iz profita posle oporezivanja). Pored toga, emitovanje obveznica ne dovodi do smanjenja prinosa po akciji (što je slučaj sa prodajom običnih akcija), pa je to i razlog emitovanja konvertibilnih obveznica (obveznica zamenjivih za akcije), na koji način banka na kratak rok, njihovom emisijom ostvaruje prednost duga, a kasnije, kada se profiti povećaju, povećava akcijski kapital putem konverzije. Na kraju, rezerve za moguće gubitke ulaze u sastav sekundarnog kapitala i predstavljaju rezerve za nepredviđene gubitke koji mogu nastati u poslovanju banaka.

Zbir primarnog i sekundarnog kapitala predstavlja ukupan kapital banke i prema Bazelskom sporazumu I potpisan je minimalni ukupan kapital prema riziko ponderisanoj aktivu u iznosu od 8%, pri čemu primarni kapital mora da iznosi najmanje 4% ukupne aktive, dok je maksimalni iznos subordiniranih obveznica (sa rokom preko 5 godina) propisan u visini od 50% primarnog kapitala, a rezerve za kreditne gubitke su ograničene na 1,25% riziko ponderisane aktive.⁸⁴ Ovaj minimalni standard je prihvaćen u više od 100 zemalja sveta. Inače, postoji opšta saglasnost da Bazelski sporazum I ima svoje

⁸³ Zakon o bankama, Sl. glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.

⁸⁴ Mr Violeta Todorović, "Adekvatnost kapitala: ključna determinanta uspešnosti poslovanja banaka", Bankarstvo, 2003.

slabosti, ali da ima svojstvo jednostavnosti u primeni, što posebno odgovara bankama koje uglavnom posluju na domaćim tržištima.⁸⁵

Indikator kapitala na bazi rizika zajedno sa tradicionalnim indikatorom leveridža, koriste se ne samo za definisanje adekvatno kapitaliziranih banaka, već i za klasifikaciju banaka u pet kategorija u zavisnosti od visine stope kapitala.⁸⁶ Tako dobro kapitalizirane banke imaju indikator ukupnog kapitala prema riziko ponderisanoj aktivni od 10% i više (indikator primarnog kapitala prema riziko ponderisanoj aktivni od 6% i više), adekvatno kapitalizirane 8% i više (4% i više), nedovoljno kapitalizirane ispod 8% (ispod 4%) itd., uz leveridž indikator od 5% i više, 4% i više, ispod 4% itd.

Bazelski komitet za kontrolu je zbog uočenih nedostataka pri proceni adekvatnosti kapitala za ukupno preuzete rizike, 1999. pristupio izradi Bazelskog sporazuma II, koji je finaliziran 2003, a sve zemlje članice su u obavezi da od januara 2006. započnu sa paralelnom procenom adekvatnosti kapitala po sporazumu I i sporazumu II, a od 2007.godine da u celini implementiraju Bazelski sporazum II. Napominje se da se radi i vrlo obimnom dokumentu sa dosta pojmovnih i terminoloških razjašnjenja, „tehničkih“ detalja i formula preko kojih se vrše kvantifikacije pojedinih aspekata rizika i zahteva u vezi sa time.

Bazelski sporazum II ima osnovni cilj promovisanje stabilnosti i sigurnosti bankarskog sistema i kreiranje adekvatnog pristupa za procenu svih rizika preuzetih od strane banke, uključujući sve rizike u procenu rizičnog profila banke, zadržavajući pri tome postojeći minimalni nivo kapitala od 8% iz Bazelskog sporazuma I. Bazelski sporazum II je fokusiran na međunarodno aktivne poslovne banke i holding kompanije. bankarske grupe, s tim što će njegove osnovne principe primenjivati i ostale banke.

Bazelski sporazum II zasniva se na tri osnovna elementa i to: minimalni iznos potrebnog kapitala, proces supervizije i tržišna disciplina.⁸⁷ Minimalni iznos kapitala koji je adekvatan preuzetim rizicima od strane svake banke, što se tiče definicije, kao minimalnog nivoa kapitala prema ponderisanoj aktivni, ostao je nepromenjen, dok su o okviru procene rizika, pored kreditnog i tržišnog rizika, uključeni i operativni rizici (koji nisu bili obuhvaćeni Bazelskim sporazumom I i koji se u smislu novog sporazuma definiše kao rizik od gubitaka koji može da nastane od neadekvatnih i neuspešnih procesa, ljudskog faktora i sistema, ili od eksternih događaja).

Po Bazelskom sporazumu II, moguća su dva pristupa u proceni kreditnog rizika i to: standardizovani pristup i pristup zasnovan na internom rejtingu. Po standardizovanom pristupu procene kreditnog rizika bazu za procenu kreditnog rizika, po različitim potraživanjima banke, predstavljaju procene dužnika od strane eksternih rejting agencija, iako se to ne smatra uvek najboljim rešenjem, s obzirom na to da oslanjanje na eksterne rejting agencije nosi sa sobom i rizik. U standardizovani pristup procene kreditnog rizika, pored četiri kategorije pondera i rizika po Bazelskom sporazumu I, sada se uvodi i nova kategorija od 150%, a predviđena je i mogućnost primene pondera 0% i za određene razvojne banke, kao i 20% za kratkoročne potencijalne obaveze.

⁸⁵ Dr Đorđe Đukić, dr Vojin Bjelica, dr Života Ristić, „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.

⁸⁶ Mr Violeta Todorović, „Adekvatnost kapitala: ključna determinanta uspešnosti poslovanja banaka“, Bankarstvo, 2003.

⁸⁷ Basel Committee on Banking Supervision, „International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards“, Basle, July 1998.

Pristup zasnovan na internom rejtingu banaka za ocenu kreditnog rizika (tzv. Internal Ratings Based Approach-IRB), ili Pristup kreditnom riziku zasnovan na internom rejtingu, ima dva nivoa i to osnovni pristup i viši pristup, s tim što ovaj drugi uvažava činjenicu da međusobno aktivne banke već imaju vrlo razvijene sofisticirane metode za ocenu kreditnog rizika, koje su usvojene od strane nacionalnih organa za bankarski nadzor, a čija primena znači striktno poštovanje usvojenih metodoloških standarda i standarda za obelodanjivanje.⁸⁸

Prema osnovnom IRB pristupu, banke koje ispunjavaju oštre standarde kontrole imaju mogućnost da koriste svoje metode za procenu verovatnoće neizvršenja obaveza od strane dužnika, dok će se ostale komponente rizika ocenjivati primenom standardnih procena kontrola. Viši IRB pristup biće omogućen bankama koje ispunjavaju još složenije standarde nadzora, pri čemu će se sve komponente rizika procenjivati od strane banaka primenom njihovih internih metoda.

Koncept IRB pristupa bazira se na tri osnovna elementa i to:

- 1) komponentama rizika za svaku klasifikovanu aktivu,
- 2) ponderima rizika za svaku klasifikovanu aktivu i kategoriju dužnika i
- 3) skupu minimalnih zahteva (kvalifikatornih kriterijuma) koje banka mora da ispuni da bi bila prihvaćena za IRB tretman, uključujući i obavezu javnosti podataka, kao i kontrolu pridržavanja usvojenih kriterijuma.

IRB pristup poznaje četiri komponente rizika i to:

- 1) Verovatnoća neizvršenja obaveze od strane dužnika (Probability of Default-PD) kojom se meri verovatnoća da zajmoprimac dođe u docnju u toku datog vremenskog horizonta;
- 2) Verovatnoća mogućeg gubitka (Loss Given Default-LGD), kojom se meri proporcija izloženosti koja će biti izgubljena ako dođe do neizvršenja;
- 3) Izloženost gubitka u momentu neizvršenja (Exposure at Default-EAD), koja kod kredita meri iznos koji će biti verovatno izgubljen ako dođe do neizvršenja, i
- 4) ročnost (Maturity-M), koja meri preostalu ekonomsku ročnost izloženosti. IRB pristup predviđa klasifikaciju aktive na pet osnovnih kategorija (i na određeni broj podkategorija) i to: 1) plasmani privredi (privatni i korporativni komitenti); 2) plasmani suverenima (suverene države, centralne banke i vladine agencije); 3) plasmani bankama; 4) plasmani građanima, i 5) ulozu u akcijskom kapitalu.

IRB pristup je dobar koliko su dobri i njegovi inputi i shodno tome banke koje koriste ovaj pristup moraju da budu u stanju da mere ključne statističke generatore kreditnog rizika. Bazelski sporazum II daje bankama fleksibilnost da se oslanjaju na podatke iz njihovog sopstvenog iskustva, ili iz eksternih izvora, dokle god banka može da demonstrira relevantnost tih podataka za svoju sopstvenu izloženost.

Iz Zakona o bankama

Ako je kontrolom utvrđeno da banka pristupa suprotno propisima, kao i standardima opreznog bankarskog poslovanja, odnosno na drugi način koji ugrožava njen bonitet, NBS će prema toj banci, u skladu sa kriterijumima utvrđenim u zakonu, preuzeti jednu od sledećih mera:

⁸⁸ Mr Vesna Matić, „Kreditni rizik u svetlu odredaba predloga novog Bazelskog sporazuma-IRB pristup“, Bankarstvo, 2003.

- 1) uputiti pismenu opomenu;
- 2) uputiti nalogodavno pismo;
- 3) izreći naloge i mere za otklanjanje utvrđenih nepravilnosti;
- 4) uvesti prinudnu upravu;
- 5) oduzeti joj dozvolu za rad.

Odluku o meri koju preduzima prema banci u čijem je poslovanju utvrdila nepravilnosti, NBS donosi na osnovu diskrecione ocene:

- 1) težine utvrđenih nepravilnosti;
- 2) pokazane spremnosti i sposobnosti organa banke da otklone utvrđene nepravilnosti, i
- 3) stepena kojim banka ugrožava finansijsku disciplinu i nesmetano funkcionisanje bankarskog sistema .⁸⁹

⁸⁹ Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.

5.2 BAZEL III

Bazel III je globalni regulatorni okvir za stabilnije banke i bankarske sisteme, koji se sastoji od obuhvatnog seta reformskih mera za podršku osnovnom konceptu sposobnosti bankarskog sektora da apsorbira šokove koji nastaju iz finansijskih i ekonomskih stresova, kroz unapređenje upravljanja rizicima u bankama i transparentosti u njihovom radu.⁹⁰

Bazel III nije samo direktan odgovor na aktuelnu finansijsku krizu, već i kontinuirani napor Bazelskog komiteta da ojača regulatorni okvir za banke, superviziju banaka i funkciju upravljanja rizicima u banci. Sledeći ovaj koncept, Bazel III kao set regulatornih mera o adekvatnosti kapitala banke i njenoj likvidnosti izgrađen je na osnovu dokumenta Bazel II. Tekst dokumenta o Bazel III pravilima dogovoren je sa guvernerima i rukovodiocima supervizije i podržan od lidera grupe G20 na njihovom novembarskom samitu u Seulu 2010. godine.

Bazel III se bazira na dva komplemetarna pristupa koji podržavaju osnovni koncept stabilnije banke (mikro pristup sigurnosti –nivo banke) i bankarskog sistema kao celine (makro sigurnosni pristup).⁹¹

Pravilima Bazela III, znatno je povećan zahtev za kapitalom koji će banke morati držati u rezervi. Minimalan zahtev za osnovnim kapitalom, podignut je sa postojećih 2% (prema Bazelu II) na 4,5% rizikom ponderisane aktive. Osnovni kapital banke predstavlja najefektivniji tip kapitala zato što se direktno koristi za pokriće gubitaka. Pored ovog, banke će minimalni iznos kapitala morati dopuniti sa još jednim, manjim “bufferom” (amortizerom) osnovnog kapitala od 2,5% sredstava, što podiže ukupan regulatorni zahtev za osnovnim kapitalom koji će banke morati da drže na 7%. Svrha ovog ekstra zahteva za kapitalom je da osigura da banke održavaju “buffer” kapital koji se može iskoristiti za apsorpciju gubitaka tokom finansijski i ekonomski stresnih perioda. Bankama će biti dozvoljeno da povlače “buffer” za vreme ovakvih stresnih perioda, međutim, predviđeno je da što se više njihov regulatorni racio kapitala približava minimalnom zahtevu, veća su ograničenja na raspodelu dobiti. Dakle, ukoliko banka padne ispod “buffera”, regulatori je mogu primorati da zadržava više dobiti kako bi nadoknadila kapital, što za banku znači manje novca na raspolaganju za isplate dividendi, bonusa i drugih kompenzacija. Ovim se učvršćuje cilj čvrste supervizije i upravljanja bankama, i namerava rešiti problem isplata bonusa i dividendi u periodima pogoršanih kapitalnih pozicija banaka.

U slučaju da ova dva “buffera” nisu dovoljna, Bazelski komitet je predvidio i treći, kontraciklični zaštitnik, koji bi iznosio od 0 do 2,5% rizikom ponderisane aktive. Svrha ovog kontracikličnog “buffera” je da se postigne širi makroprudencijalni cilj zaštite bankarskog sektora u periodima preteranog kreditnog rasta. Dakle, predviđeno je da ovaj “buffer” bude u upotrebi samo kada postoji prekomeran kreditni rast koji može rezultirati u podizanju rizika širom sistema. Implementacija ovog dodatnog zahteva zavisi od

⁹⁰ www.bis.org

⁹¹ www.bis.org

nacionalnih okolnosti, tj. Bazel grupa je ostavila na zemljama pojedinačno da odluče da li će ga usvojiti ili ne, i predstavljajući dopunu regulatornog zahteva za osnovnim kapitalom od 7%.

Takođe, regulatori su ostavili i otvorenu mogućnost u pogledu uvođenja strožih pravila za “sistemske značajne banke”, tj. institucije čiji se problemi mogu preneti na finansijski sistem. Ove su institucije za sistem od prevelikog značaja da bi se moglo dopustiti da podbace, i regulatori žele da nađu način da se osiguraju od njihovog neuspeha. U tom smislu, Bazelski komitet i Odbor za finansijsku stabilnost razvijaju integrisani pristup sistemski značajnim finansijskim institucijama.⁹²

Navedena pravila Bazela III biće uvedena postepeno, kako bi se bankama pružilo dovoljno vremena da se prilagode strožim zahtevima i kako se ne bi ugrozio ekonomski oporavak od globalne finansijske krize. Podizanje nivoa kapitala banka predviđeno je da otpočne u 2013. godini, a nova pravila bi trebalo u potpunosti da budu ispunjena do januara 2019. godine. Ovim dužim periodom koji je predviđen za prelazak na nova pravila, regulatori su želeli da bankama pruže dovoljno vremena za prilagođavanje, ali i da izbegnu kreditni slom, jer bi slabije banke mogle jednostavno stopirati pozajmljivanje kako bi ispunile nove smernice.

Stoga je bankama omogućeno da postignu ove više kapitalne standarde kroz razumno zadržavanje zarada i povećanje kapitala, podržavajući kreditiranje ekonomije.

Nova regulativa naišla je na različite reakcije u bankarskom sektoru. Ono što je sigurno jeste da će banke postati sigurnije institucije, samim tim što je predviđen veći iznos kapitala za pokriće njihovih potencijalnih gubitaka. Međutim, držanje više kapitala u rezervi istovremeno smanjuje raspoloživa sredstva koja banka može plasirati, dakle smanjuje sposobnost banaka da pozajmljuje i samim tim utiče na povećanje cene sredstava.

⁹² Source: Brooke Masters, Chief Regulation Correspondent, Jennifer Hughes, Senior Markets Correspondent and Nikki Tait, EU Correspondent, Financial Times 2010

6. UPRAVLJANJE RIZICIMA ČAČANSKE BANKE

Osnivanje

Čačanska banka posluje neprekidno od 1. jula 1956. godine, od kada je u toku svog rada i razvoja više puta menjala naziv i organizacioni oblik. U sklopu promena u organizaciji jugoslovenskog bankarstva 1990. godine, Banka je organizovana kao deoničarsko društvo. Na osnovu Zakona o bankama i drugim finansijskim organizacijama i rešenja Narodne banke Jugoslavije o izdavanju dozvole za osnivanje Beogradske banke Čačanske banke d.d. Čačak, Banka je registrovana kod Okružnog Privrednog suda u Kraljevu 28. decembra 1990. godine. Na sednici Skupštine Banke od 13. juna 1995. godine usvojen je Statut Beogradske banke Čačanske banke akcionarskog društva i time izvršeno usaglašavanje akata Beogradske banke Čačanske banke d.d. Čačak sa odredbama Zakona o bankama i drugim finansijskim organizacijama. U skladu sa ovim Statutom Beogradska banka Čačanska banka a.d. Čačak postaje pravno lice sa pravima i obavezama i odgovornostima utvrđenim Zakonom i Ugovorom o osnivanju.

U 1999. godini i do kraja oktobra 2000. godine Banka je poslovala kao filijala Beogradske banke a.d.Beograd nakon pripajanja, sprovedenog na osnovu rešenja Privrednog suda u Beogradu od 8. apr1999. godine.

Na osnovu sudskih rešenja od 2. novembra 2000. godine, usled ništavosti upisa, došlo je do brisanja, po službenoj dužnosti, statusne promene pripajanja Beogradskoj banci a.d. Beograd.Od 23. jula 2001. godine Banka posluje pod imenom “Čačanska banka” a.d. Čačak (u daljem tekstu “Banka”).Banka je registrovana u Registru privrednih subjekata Republike Srbije septembra 2005. godine.

Poslovanje

Banka je registrovana u Republici Srbiji za obavljanje platnog prometa i kreditnih i depozitnih poslova u zemlji i inostranstvu i posluje u skladu sa Zakonom o bankama.

Na dan 31. decembra 2011. godine, Banka u svom sastavu ima pored filijale u Čačku i 14 filijala lociranih u Jagodini, Gornjem Milanovcu, Beogradu (dve filijale), Kraljevu, Užicu, Kragujevcu,Kruševcu, Arandelovcu, Valjevu, Šapcu, Nišu, Novom Sadu i Požarevcu, kao i trinaest ekspozitura u Paraćinu, Požegi, Topoli, Ivanjici, Guči, Lučanima, Vrnjačkoj Banji, Leskovcu, Mrčajevcima,Mladenovcu, Staroj Pazovi i Čačku (dve ekspoziture).

Banka je na dan 31. decembra 2011. godine imala 389 zaposlenih, a na dan 31. decembra 2010. godine 395 zaposlenih.

6.1 UPRAVLJANJE RIZICIMA

U skladu sa Zakonom o bankama i Odlukom NBS o upravljanju rizicima u Čačanskoj banci a.d.Čačak (u daljem tekstu: Banka) identifikovani su najznačajniji rizici kojima je Banka izložena u svom poslovanju, i to:

- Rizik likvidnosti;
- Kreditni rizik;
- Kamatni rizik;
- Devizni rizik;
- Rizik promene cena hartija od vrednosti;
- Rizici izloženosti prema jednom licu ili grupi povezanih lica i prema licima povezanim sa bankom;
- Rizici ulaganja u druga pravna lica i u osnovna sredstva;
- Rizici koji se odnose na zemlju porekla lica prema kome je Banka izložena;
- Operativni rizik, uključujući i pravni rizik, kao i rizik neodgovarajućeg upravljanja informacionim i drugim tehnologijama i
- Rizik usklađenosti poslovanja sa zakonskim propisima.⁹³⁹⁴

Ciljevi Banke u pogledu upravljanja rizicima su identifikovanje, merenje, ublažavanje i praćenje svih vrsta napred navedenih rizika i na taj način minimiziranje izloženosti Banke ovim vrstama rizika i njihovom mogućem negativnom uticaju na finansijski rezultat i kapital Banke.

Upravni odbor Banke odgovoran je za uspostavljanje jedinstvenog sistema upravljanja rizicima u Banci i za nadzor nad tim sistemom. Upravni odbor Banke je dužan da obezbedi da Izvršni odbor Banke identifikuje rizike kojima je Banka izložena kao i da kontrolu tih rizika vrši u skladu sa usvojenim politikama i procedurama.

U proces upravljanja rizicima uključeni su sledeći odbori i organizacioni delovi Banke:

- Upravni odbor;
- Odbor za reviziju;
- Izvršni odbor;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom;
- Odbor za likvidnost;

⁹³ Službeni glasnik, Republike Srbije, br 57/2006 i br 116/2006.

⁹⁴ Odluka o upravljanju rizicima ,Službeni glasnik Republike Srbije,57/2006

- Kreditni odbori;
- Odbor za praćenje naplate potencijalno problematičnih potraživanja;
- Sektor za upravljanje rizicima;
- Sektor sredstava;
- Sektor ponude i marketinga;
- Sektor informacionih tehnologija;
- Služba platnog prometa;
- Služba za bezbednost;
- Služba za unutrašnju reviziju;
- Služba za praćenje usklađenosti poslovanja i sprečavanje pranja novca i
- Služba tehničkih poslova.

Politikama i procedurama Banke utvrđene su obaveze izveštavanja rukovodstva Banke i NBS od strane pojedinih odbora i organizacionih delova Banke u vezi sa identifikovanjem, merenjem, ublažavanjem i praćenjem svih vrsta rizika kojima je Banka izložena.

U Banci su propisane politike, planovi i procedure kojima je definisano upravljanje rizicima kojima je Banka izložena u svom poslovanju.

Upravni odbor Banke usvojio je sledeće politike upravljanja rizicima:

- Politika upravljanja rizicima;
- Politika upravljanja kreditnim rizikom;
- Politika upravljanja kamatnim rizikom;
- Politika upravljanja rizikom likvidnosti;
- Politika upravljanja operativnim rizikom;
- Politika upravljanja portfoliom hartija od vrednosti
- Politika usklađenosti poslovanja

Upravni odbor Banke usvojio je sledeće planove i strategiju:

- Plan za obezbeđenje kontinuiteta poslovanja;
- Plan poslovanja u slučaju nastanka krize likvidnosti
- Strategiju upravljanja i naplate problematičnih plasmana.

Procedure za upravljanje rizicima koje se primenjuju u Banci su:

- Upravljanje kreditnim rizikom;
- Utvrđivanje adekvatnosti kapitala i izračunavanje minimalnih kapitalnih zahteva;
- Upravljanje rizikom likvidnosti;
- Upravljanje kamatnim rizikom;
- Upravljanje deviznim rizikom;
- Upravljanje rizikom izloženosti;

- Upravljanje rizicima ulaganja u druga pravna lica i u osnovna sredstva;
- Upravljanje rizikom zemlje;
- Upravljanje operativnim rizikom;
- Upravljanje rizikom za životnu sredinu;
- Upravljanje rizikom usklađenosti poslovanja;
- Primena zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma;
- Upoznaj svog klijenta i smernice za procenu rizika od pranja novca
- Upoznaj svog klijenta i smernice za procenu rizika od pranja novca u poslovima banke

Tabela koja sledi prikazuje bruto monetarnu aktivu i pasivu na dan 31.12.2010. godine, uključujući i vanbilansne stavke.

Bruto monetarna aktiva, pasiva i vanbilansne stavke

Maksimalna izloženost riziku (bruto)	2010.	2009.
Monetarna aktiva	29.602.603	22.474.720
Gotovina i gotovinski ekvivalenti	1.554.993	2.459.186
Opozivi depoziti i krediti	2.759.494	3.561.575
Potraživanja po osnovu kamata, naknada i druga potraživanja	229.466	201.657
Dati krediti i depozit	22.966.925	14.919.879
Hartije od vrednosti	1.684.917	1.066.942
Ostali plasmani	192.134	65.832
Ostala sredstva	214.677	199.649
Monetarna pasiva	24.586.336	18.018.425
Transakcioni depoziti	3.297.805	3.026.467
Ostali depoziti	11.848.706	9.331.680
Primljeni krediti	6.759.960	3.352.234
Obaveze po osnovu kamata i	30.658	26.285

naknada		
Ostale obaveze	2.649.206	2.281.759
Monetarne vanbilansne stavke	7.452.219	7.552.610
Plative garancije	4.410.584	4.442.580
Činidbene garancije	1.846.934	1.473.041
Avali i akcepti menica	595.716	826.531
Nepokriveni akreditivi	100.891	119.694
Preuzete neopozive obaveze	498.092	690.764

6.2 KREDITNI RIZIK

Kreditni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke, usled neizvršavanja obaveza dužnika prema banci .⁹⁵ Efekti ovog rizika se mere iznosom troškova banke nastalih zbog neizvršenja obaveza.

Za upravljanje kreditnim rizikom u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor koji je usvojio politiku , procedure za upravljanje kreditnim rizikom i strategiju upravljanja i naplate problematičnih plasmana;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu politiku, strategiju i procedure;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost Banke kreditnom riziku i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom,
- Kreditni odbori Banke koji odobravaju pojedinačne plasmane
- Sektor za upravljanje rizicima koji vrši procenu kreditnog rizika klijenata i prati kvalitet kreditnog portfolija.

U skladu sa odlukama Upravnog i Izvršnog Odbora Banke, formirani su sledeći kreditni odbori:

- Kreditni odbor Čačanske banke a.d. Čačak;

⁹⁵ Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005

- Kreditni odbor za izloženost do 200.000 EUR;
- Kreditni odbori filijala
- Kreditni odbor Ekspoziture Čačak 1 i Ekspoziture Čačak 2.

Kreditni odbor Čačanske banke a.d. Čačak odlučuje o odobravanju plasmana pravnim i fizičkim licima kada izloženost Banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica, uključujući i zahtevani plasman, prelazi iznos od 200.000 EUR.

Kreditni odbor za izloženost do 200.000 EUR odlučuje o odobravanju plasmana pravnim i fizičkim licima kada izloženost Banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica, uključujući i zahtevani plasman, ne prelazi iznos od 200.000 EUR.

Kreditni odbori filijala odlučuju o odobravanju plasmana pravnim i fizičkim licima kada izloženost banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica, uključujući i zahtevani plasman, ne prelazi iznos od 20.000 EUR odnosno 40.000 EUR.

Kreditni odbori Ekspoziture Čačak 1 i Ekspoziture Čačak 2 odlučuju o odobravanju plasmana fizičkim licima kada izloženost Banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica, uključujući i zahtevani plasman ne prelazi iznos od 10.000 EUR.

Ocena izloženosti kreditnom riziku vrši se u Sektoru za upravljanje rizicima, Sektoru sredstava, Sektoru za rad sa velikim klijentima, Sektoru ponude i marketinga i Sektoru poslovne mreže. U Sektoru sredstava, Sektoru za rad sa velikim klijentima, Sektoru ponude i marketinga i Sektoru poslovne mreže ocena izloženosti kreditnom riziku vrši se prilikom analize zahteva klijenata.

U Službi za upravljanje kreditnim rizikom, ocena izloženosti kreditnom riziku vrši se kroz: proveru boniteta klijenata, klasifikaciju bilansne aktive i vanbilansnih stavki, obračun i evidentiranje rezervi za procenjene gubitke, izračunavanje ispravki vrednosti i rezervisanja, kontrolu kvaliteta bilansne aktive i vanbilansnih stavki.

6.2.1 Klasifikacija potraživanja izloženih kreditnom riziku

Banka u skladu sa Odlukom NBS o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki u cilju adekvatnog i efikasnog upravljanja kreditnim rizikom potraživanja koja su izložena kreditnom riziku, a zavisno od procene njihovog stepena naplativosti i procene finansijskog stanja dužnika, klasifikuje u pet kategorija: A, B, V, G i D.

Uputstvom Banke za klasifikaciju bilansne aktive i vanbilansnih stavki definisani su kriterijumi za klasifikaciju potraživanja u potkategorije u okviru osnovne kategorije, a na osnovu ukupne ocene kreditnog rizika potraživanja. Ocena kreditnog rizika može biti 1 (nizak rizik), 2 (srednji rizik) ili 3 (visok rizik).

6.2.2 Kvalitet aktive Banke

Kvalitet aktive Banke sagledan je na osnovu Izveštaja o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki Banke i Izveštaja o strukturi problematičnih kredita Banke i na osnovu njih urađeni su pregledi: Kvalitet bruto rizične aktive, Pregled rezervisanja, Učešće problematičnih kredita u ukupnim kreditima i Pokazatelji pokrića problematičnih kredita.

Kvalitet bruto rizične aktive

(u hiljadama dinara)

Kategorija klasifikacije	Klasifikacioni iznos 31.12.2010.	%učešća u bruto rizičnoj aktivi	.	Klasifikovani iznos 31.01.2009.		% učešća u bruto rizičnoj aktivi
A	16.818.120	54,98%	82,05%	12.596.873	51.02%	
B	8.281.529	27,07%		8.610.926	34,88%	85,90%
V	2.347.117	7,67%	7,67%	1.154.785	4,68%	4,68%
G	850.940	2,78%		891.906	3,61%	
			10,28%			9,42%
D	2.294.398	7,50%		1.434.956	5,81%	
Ukupno	30.592.104	100,00%	100,00%	24.689.386	100,00%	100,00%

Bruto rizična aktiva na dan 31.12.2010. godine je u kategoriji srednjeg kreditnog rizika, s obzirom da je više od 10% bruto rizične aktive klasifikovano u kategorije G i D. Na dan 31.12.2009. godine bruto rizična aktiva nalazila se u kategoriji niskog kreditnog rizika. Učešće najlošije klasifikovane aktive na dan 31.12.2010. godine iznosi 10,28%, a 31.12.2009. godine iznosilo je 9,42%.

Negativna makroekonomska kretanja, posebno usporavanje ekonomske aktivnosti, slabljenje domaće valute i slabljenje likvidnosti preduzeća prouzrokovali su pogoršanje kvaliteta kreditnog portfolija Banke.

Nivo rezervi Banke za procenjene gubitke u obrnutoj je srazmeri sa kvalitetom portfolija Banke – što je kvalitet portfolija lošiji, veći je nivo rezervi za procenjene gubitke.

Rezerve za procenjene gubitke po bilansnoj aktivu u toku 2010. godine, za 7,12 procentnih poena veće od rasta bilansne aktive koja se klasifikuje, a rast ispravki vrednosti bilansne aktive je za 11,61 procentnih poena veći od rasta bilansne aktive koja se klasifikuje, što je rezultat pogoršanja finansijskog stanja dužnika, povećanja kašnjenja i primene politike rezervisanja, koja se zasniva na regulatornim propisima i internim aktima Banke.

Potrebne rezerve iz dobiti za procenjene gubitke na dan 31.12.2010. godine iznose 2.231.267 hiljada dinara i veće su od formiranih rezervi iz dobiti za procenjene gubitke za 808.454 hiljade dinara, što predstavlja nedostajući iznos rezervi iz dobiti za procenjene gubitke.

Učešće problematičnih kredita u ukupnim kreditima

(U hiljadama dinara)

	31.12.2010	31.12.2009
Ukupni krediti (bruto)	20.051.237	15.165.172
Ukupni krediti (neto)	18.529.764	14.167.921
Problematicni krediti (bruto)	3.064.764	1.839.654
Problematicni krediti (neto)	1.629.180	878.090
Učešće problematičnih kredita (bruto)	15,28%	12,13%
Učešće problematičnih kredita (neto)	8,79%	6,20%

U toku 2010. godine učešće bruto problematičnih kredita beleži rast sa 12,13% na 15,28%, a učešće problematičnih kredita na neto nivou beleži rast sa 6,20% na 8,79%, što je posledica pogoršanja finansijskog stanja dužnika i povećanja broja dana kašnjenja u izmirenju obaveza.

U sledećoj tabeli prikazani su uporedni pokazatelji pokrića problematičnih kredita, definisani u Strategiji upravljanja i naplate problematičnih plasmana, koju je u 2010. godini usvojio Upravni odbor Banke.

Pokazatelji pokrića problematičnih kredita

U hiljadama dinara

	31.12.2010	31.12.2009	Plan
Pokriće problematičnih kredita ukupno obračunatom rezervom za procenjene gubitke (bilans i vanbilans)	123%	146%	140%
Pokriće problematičnih kredita obračunatom rezervom za procenjene bilansne gubitke	110%	126%	130%
Pokazatelj pokrića problematičnih kredita ispravkom vrednosti ukupnih kredita	49%	54%	55%

Ukupan otpis potraživanja u 2010. godini je 38.121 hiljada dinara, što čini 0,19% bruto kreditnog portfolija, a u 2009. godini je bio 43.448 hiljada dinara, odnosno 0,29% bruto kreditnog portfolia.

Strategijom upravljanja i naplate problematičnih plasmana definisan je maksimalni godišnji iznos otpisa potraživanja na nivou od 3% bruto kreditnog portfolija.

6.2.3 Reprogramiranje kredita I sredstva stečena naplatom kredita

Ukoliko klijent nije spreman na duži rok da realizuje svoje obaveze, banka ima alternative, ili da ide u pravcu konsolidacije klijenta I reprogramiranja kreditnih obaveza ili da učestvuje u procesu likvidacije subjekata.⁹⁶

Banka je tokom 2009. i 2010. godine vršila produženje rokova otplate potraživanja dužnicima kod kojih nije bitno pogoršano finansijsko stanje, u skladu sa regulativom NBS. Docnja kod ovih potraživanja računala se od novougovorenih datuma dospeća, osim kod dužnika koji su posle izvršenog produženja roka otplate kasnili preko 60 dana, kada je docnja računata od prvobitno ugovorenog datuma dospeća.

U toku 2010. godine Banka je izvršila reprogramiranje potraživanja od 4 dužnika kod kojih je pogoršano finansijsko stanje, i to potraživanja od : Rezonans doo Čačak, OOSR Morava Čačak, Moravski alasi doo Čačak i LBS doo Valjevo.

⁹⁶ Đukić Đ, Bjelica V, Ristić Ž, Bankarstvo, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.

6.2.4 Sredstva stečena naplatom potraživanja

Na dan 31.12.2010. godine Banka nema sredstva stečena naplatom potraživanja. A na dan 31.12.2009. godine imala je 40.914 hiljada dinara, što potiče od naplate problematičnog potraživanja u 2009 godini sticanjem poslovnog prostora u Čačku ul. Gradsko šetalište bb. U 2010. godini plaćen je porez na prenos apsolutnih prava i izdat poslovni prostor. Na dan 31.12.2010. godine ova imovina se nalazi na poziciji investicione nekretnine i njena vrednost je 42.514 hiljada dinara. U toku 2010. godine Banka nije sticala imovinu naplatom potraživanja.

6.2.5 Pokazatelj adekvatnosti kapitala

Cilj upravljanja Banke u vezi sa pokazateljem adekvatnosti kapitala je da se obezbedi održavanje potrebnog nivoa kapitala kao podrška razvoju Banke i rastu poslovnih aktivnosti. Pokazatelj adekvatnosti kapitala Banke jednak je odnosu kapitala banke i zbira aktive ponderisane kreditnim rizikom, kapitalnog zahteva u vezi sa deviznim rizikom koji je pomnožen recipročnom vrednošću pokazatelja adekvatnosti kapitala i kapitalnog zahteva u vezi sa ostalim tržišnim rizicima koji su pomnoženi recipročnom vrednošću pokazatelja adekvatnosti kapitala.

Kapital Banke čini zbir osnovnog i dopunskog kapitala, umanjen za zbir odbitnih stavki, s tim da je Banka dužna da u svom poslovanju obezbedi da visina njenog kapitala nikad ne bude manja od dinarske protivvrednosti iznosa od 10.000.000 EUR.

Kapitalni zahtev u vezi sa kreditnim rizikom izračunava se množenjem ukupne aktive ponderisane kreditnim rizikom sa 12%. Aktivom Banke ponderisanom kreditnim rizikom smatra se zbir rizične bilansne aktive, rizičnih vanbilansnih stavki i derivata kojima se ne trguje na berzanskom tržištu umanjenih za ispravke vrednosti bilansne aktive odnosno umanjenih za rezervisanja za gubitke po vanbilansnoj aktivi i pomnoženim faktorima kreditne konverzije odnosno ponderima rizika.

Kapitalni zahtev u vezi sa deviznim rizikom izračunava se množenjem zbira ukupne neto otvorene devizne pozicije i apsolutne vrednosti neto otvorene pozicije u zlatu sa 12%. Ukupna neto otvorena devizna pozicija predstavlja apsolutnu vrednost ukupne duge, odnosno ukupne kratke devizne pozicije, i to zavisno od toga koja je od ovih apsolutnih vrednosti veća.

Uzimajući u obzir da Banka ne dostiže propisane limite, nije dužna da pored kapitalnih zahteva za kreditni i devizni rizik, izračunava i obezbeđuje pokriće kapitalnih zahteva u vezi sa ostalim tržišnim rizicima koji proizilaze iz stavki koje se vode u knjizi trgovanja.

	2010	2009
Osnovni kapital	3.584.506	3.455.761
Dopunski kapital	2.130.801	2.529.664
Odbitne stavke od kapitala	808.454	541.870
Kapital	4.906.853	5.443.555
Ponderisana aktiva kreditnim rizikom	27.247.298	21.830.478
Pokazatelj adekvatnosti kapitala	18,00%	24,75%

Banka održava adekvatnost kapitala iznad nivoa koji je propisan regulativom Narodne Banke Srbije. U 2010. godini došlo je do smanjenja pokazatelja adekvatnosti kapitala usled rasta aktive koja se klasifikuje, a koja je proistekla iz povećane kreditne aktivnosti Banke u toku 2010. godine.

6.3 RIZIK LIKVIDNOSTI

Rizik likvidnosti je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled nesposobnosti banke da ispunjava svoje dospele obaveze.

Rizik likvidnosti ili likvidonosni rizik predstavlja rizik da banka ne poseduje dovoljno likvidnih sredstava za izmirenje dospelih obaveza ili da dođe do neočekivanih odliva likvidnih sredstava.⁹⁷ Cilj upravljanja rizikom likvidnosti je održavanje likvidnih sredstava Banke na nivou koji zadovoljava ispunjavanje dospelih obaveza Banke.

Banka svojom imovinom i obavezama upravlja na način koji joj omogućava da u svakom trenutku ispuni svoje dospele obaveze (likvidnost) i da trajno ispunjava sve svoje obaveze (solventnost).

Za upravljanje rizikom likvidnosti u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor koji je usvojio Politiku upravljanja rizikom likvidnosti, Procedure za upravljanje rizikom likvidnosti i Plan poslovanja u slučaju nastanka krize likvidnosti;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Politiku i Procedure;

⁹⁷ Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž., „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004

- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost Banke riziku likvidnosti i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom;
- Odbor za likvidnost koji dnevno utvrđuje i prati likvidnost i donosi odgovarajuće mere za sprečavanje ili otklanjanje uzroka nelikvidnosti
- Sektor sredstava koji dnevno prati i održava likvidnost.

Merenje rizika likvidnosti vrši se u Službi za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima i Službi za upravljanje likvidnošću kroz izračunavanje Pokazatelja likvidnosti i dodatnih racija likvidnosti kao i izradu izveštaja propisanih odgovarajućim odlukama Narodne banke Srbije i procedurama Banke.

Merenje nivoa izloženosti riziku likvidnosti vrši se praćenjem Pokazatelja likvidnosti propisanog Odlukom Narodne banke Srbije o upravljanju rizikom likvidnosti i Procedurom Upravljanje rizikom likvidnosti. Ovaj Pokazatelj predstavlja odnos zbira likvidnih potraživanja prvog reda i likvidnih potraživanja drugog reda, s jedne strane, i zbira obaveza po viđenju bez ugovorenog roka dospeća.

Banka je dužna da nivo likvidnosti održava tako da pokazatelj likvidnosti: iznosi najmanje 1,0 kada je obračunat kao prosek pokazatelja likvidnosti za sve radne dane u mesecu; ne bude manji od 0,9 duže od tri uzastopna dana; iznosi najmanje 0,8 kada je obračunat za jedan radni dan; kritički nizak nivo likvidnosti predstavlja nivo gde pokazatelj niži od 0,8.⁹⁸

Ostvarene vrednosti Pokazatelja likvidnosti

	2010.	2009.
31. decembar	2,06	1,63
Prosečna vrednost	1,70	1,54
Maksimalna vrednost	2,29	2,15
Minimalna vrednost	1,38	1,21

Prosečna vrednost Pokazatelja likvidnosti u toku 2010. godine iznosila je 1,70, tako da se likvidnost Banke merena ovim Pokazateljem nalazila u kategoriji niskog rizika. Likvidnost Banke pratila se i kroz Racio likvidne aktive koji predstavlja odnos likvidne aktive i ukupne aktive.

⁹⁸ Dr Hadžić M, Bankarstvo, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.

Racio likvidne aktive

	2010.	2009.
31. decembar	28,56%	30,88%
Prosečna vrednost	29,33%	27,38%
Maksimalna vrednost	34,82%	31,35%
Minimalna vrednost	24,75%	21,85%

Prosečna vrednost Racija likvidne aktive u toku 2010. godine iznosila je 29,33% i u skladu sa ovim Racijom likvidnost Banke se nalazila u kategoriji niskog rizika.

U toku 2010. godine Banka je nivo rizika likvidnosti pratila i na osnovu kretanja dodatnih racija likvidnosti (Racio neto kredita prema ukupnim depozitima, Racio depozita klijenata prema ukupnim depozitima, Racio međubankarskog finansiranja, Racio valutnih potraživanja po kreditima prema valutnim obavezama i Racio otvorene devizne pozicije). U skladu sa kretanjem ovih racija likvidnost Banke pretežno se nalazila u kategorijama niskog i srednjeg nivoa rizika. Izuzetno, likvidnost Banke, u skladu sa kretanjem Racija otvorene devizne pozicije, povremeno se nalazila u kategoriji visokog rizika, kada je Banka uspešno preduzimala mere u cilju svođenja nivoa rizika likvidnosti na srednji odnosno nizak nivo.

Za praćenje i upravljanje rizikom likvidnosti od ključnog značaja je praćenje usklađenosti dospeća sredstava i obaveza. Usaglašenost i kontrolisana neusaglašenost dospeća aktive i obaveza su fundamentalne za rukovodstvo Banke. Nije uobičajeno za banke da se ikad u potpunosti usaglase, obzirom da se poslovne transakcije često vrše na neodređen period i da su različitih vrsta. Neusaglašena pozicija potencijalno povećava profitabilnost, ali u isto vreme povećava i rizik.

U niže navedenoj tabeli prikazana su sredstva i obaveze Banke po grupisanim pozicijama u skladu sa rokovima dospeća od datuma bilansa stanja do ugovorenog roka dospeća.

	Do 30 dana	30 do 60 dana	90 do 365 dana	1 do 5 godine	veća od 5 godina	Ukupno
Gotovina i gotovinski ekvivalenti	1.554.993	-	-	-	-	1.554.993
Opozivi krediti i depoziti	2.759.494	-	-	-	-	2.759.494
Potraživanja po osnovu kamata, naknada drugih potraživanja	189.686	-	-	-	-	189.686
Dati krediti i depoziti	3.394.615	1.091.133	4.325.435	6.399.053	6.272.979	21.483.215
Hartije od vrednosti	414.318	722.042	425.252	83.415	10.426	1.655.450
Ostali plasmani	179.227	213	8.333	3	0	187.776
Ostala sredstva	36.387	4.910	0	158.202	0	199.499
Monetarna aktiva	8.528.720	1.818.298	4.759.020	6.640.666	6.283.406	28.030.113
Transakcioni depoziti	3.297.806	-	-	-	-	3.297.806
Ostali depoziti	3.083.845	3.797.026	3.191.486	590.576	1.185.773	11.848.706
Primljeni krediti	59.755	-	-	454.422	6.245.745	6.759.960
Obaveze po osnovu kamata i naknada	30.658	-	-	-	-	30.658
Ostale obaveze	47.68	-	-	597.051	2.004.466	2.649.206
Monetarna pasiva	6.519.753	3.797.026	3.191.486	1.642.046	9.436.022	24.586.336
Ročna neusklađenost na dan 31.12.10	2.008.967	-1.978.728	1.567.534	4.998.620	-3.152.616	3.443.777
Ročna neusklađenost na dan 31.12.09	1.403.621	-2.065.195	2.875.850	3.316.824	-2.246.250	3.284.850

(u hiljadama dinara)

6.4 TRŽIŠNI RIZIK

Najznačajniji delovi tržišnog rizika su kamatni rizik, devizni rizik, rizik promene cena HOV ⁹⁹

6.4.1 KAMATNI RIZIK

Kamatni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promene kamatnih stopa, a banka je izložena ovom riziku po osnovu stavki koje se vode u bankarskoj knjizi.

Kamatni rizik može biti manji ili veći zavisno od uticaja iz okruženja tj. od kretanja kamatnih stopa koje su prisutne na tržištu i koje su za banku date, kao i od kamatne politike koju vodi menadžment banke. ¹⁰⁰

Cilj upravljanja kamatnim rizikom je minimiziranje gubitaka koji nastaju po osnovu promena tržišnih kamatnih stopa.

Za upravljanje kamatnim rizikom u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor, koji je usvojio Politiku upravljanja kamatnim rizikom i Proceduru za upravljanje kamatnim rizikom;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Politiku i Proceduru;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost Banke po osnovu kamatnog rizika i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom i
- Sektor ponude i marketinga koji vrši dnevno praćenje tržišnih kamatnih stopa i predlaže visine kamatnih stopa za proizvode Banke.

Merenje kamatnog rizika se vrši u Službi za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima na osnovu Izveštaja o osetljivosti aktive i pasive na promene kamatnih stopa u skladu sa Procedurom Upravljanje kamatnim rizikom.

Služba za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima redovno prati kamatni rizik, tj. usklađenost kamatno osetljive aktive i pasive, otvorene pozicije prema rokovima ponovnog formiranja kamatne stope, projektuje uticaj promene kamatnih stopa na tržištu na neto prihode od kamate i određuje limite za izloženost Banke kamatnom riziku.

U nastavku je dat pregled kamatno osetljive aktive i kamatno osetljive pasive i to po periodima njihovog dospeća za stavke sa fiksnom kamatnom stopom odnosno prema periodima ponovnog utvrđivanja cena za stavke sa varijabilnom kamatnom stopom.

⁹⁹ Dr Barjaktarović L, Upravljanje rizicima, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.

¹⁰⁰ Dr Hadžić M, „bankarstvo“ Univerzitet Singidunum, 2007

Pregled kamatno osetljive aktive i pasive na dan 31.12.2010.

	Do 30 dana	30 do 60 dana	90 do 365 dana	1 do 5 godine	veća od 5 godina	Nekam. aktiva	Ukupno
Gotovina i gotovinski ekvivalenti	453.174	-	-	-	-	1.101.819	1.554.993
Opozivi krediti i depoziti	601.024	-	-	-	-	2.158.470	2.759.494
Potraživanja po osnovu kamata,naknada drugih potraživanja	-	-	-	-	-	-189.686	189.686
Dati krediti i depoziti	16.109.411	1.097.00	1.470.664	1.524.536	747.337	534.255	21.483.215
Hartije od vrednosti	835.171	526.877	214.815	55.035	419	23.133	1.655.450
Ostali plasmani	56.847	930	1.764	-	-	128.235	187.776
Ostala sredstva	-	0	-	-	-	199.498	199.499
Monetarna aktiva	18.055.627	1.624.815	1.687.247	1.579.571	747.755	4.335.094	28.030.113
Transakcioni depoziti	1.863.185	-	-	-	-	1.434.627	3.297.806
Ostali depoziti	5.900.235	1.888.987	3.006.940	418.922	-	633.627	11.848.706
Primljeni krediti	973.835	922.054	4.864.070	-	-	-	6.759.960
Obaveze po osnovu kamata i naknada	-	-	-	-	-	30.658	30.658
Ostale obaveze	2.320.960	-	-	-	-	328.246	2.649.206
Monetarna pasiva	8.737.251	5.132.001	7.871.010	418.922	-	2.427.152	24.586.336
Neto izloženost Rizika od promene kamatnih stopa na dan 31.12.2010.	9.318.376	- 3.507.186	-6.183.765	1.160.649	747.756	1.907.945	
Nadan 31.12.2009	4.366.169	- 2.787.264	-2.238.614	1.023.204	868.338	1.972.923	

Banka takođe prati prosečne kamatne stope na plasmane i to pojedinačno po pojedinim vrstama plasmana, kao i cene koštanja sredstava pojedinačno po pojedinim izvorima. U toku 2010 godine tržišne kamatne stope imale su niže vrednosti u odnosu na vrednosti zabeležene tokom 2009 godine. To se naročito odnosi na referentnu kamatnu stop NBS i Belibor, zbog čega se posebno uočava pad kamatnih stopa i cena koštanja dinarskih plasmana odnosno dinarskih sredstava. Na smanjenje cene koštanja deviznih depozita u 2010. godini najveći uticaj imalo je smanjenje obavezne rezerve.

6.4.2 DEVIZNI RIZIK

Devizni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat i kapital banke usled promene deviznog kursa. Cilj upravljanja deviznim rizikom je minimiziranje gubitaka koji nastaju po osnovu promena deviznih kurseva.

Za upravljanje deviznim rizikom u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor, koji je usvojio Proceduru za upravljanje deviznim rizikom;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Proceduru;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost Banke po osnovu deviznog rizika i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom i
- Služba za upravljanje likvidnošću koja vrši dnevno upravljanje valutnom strukturom izvora sredstava i plasmana.

Merenje deviznog rizika se vrši u Službi za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima i Službi za upravljanje likvidnošću na osnovu Pokazatelja deviznog rizika kao odnosa neto otvorene devizne pozicije i kapitala Banke, a prema Odluci Narodne banke Srbije o upravljanju rizicima i Proceduri Upravljanja deviznim rizikom.

Ostvarene vrednosti Pokazatelja deviznog rizika

31. decembar	3,19%	3,05%
Prosečna vrednost	2,67%	2,47%
Maksimalna vrednost	6,76%	8,32%
Minimalna vrednost	0,92%	0,94%

Prosečna vrednost Pokazatelja deviznog rizika u 2010. godini iznosila je 2,67% i devizni rizik se nalazio u kategoriji niskog rizika.

6.4.3 RIZIK PROMENE CENA HOV

Rizik promene cena HOV predstavlja rizik od negativnih uticaja na finansijski rezultat banke usled promene cena HOV koje se nalaze u portfoliju banke.

Cilj upravljanja rizikom promene cena HOV je minimiziranje gubitaka koji nastaju po osnovu promena cena HOV koje se nalaze u portfoliju banke.

Za upravljanje rizikom promene cena HOV u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor, koji usvaja Politiku upravljanja portfolijom HOV;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Politiku;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost Banke po osnovu rizika promene cena HOV i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom
- Služba za trgovinu HOV koja dnevno upravlja portfolijom HOV.

Merenje rizika promene cena hartija od vrednosti vrši se u Službi za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima kroz procenu buduće promene vrednosti portfolija HOV Banke.

Procena promene vrednosti portfolija HOV vrši se na osnovu procene budućih kretanja indexa Belexline, čije se kretanje prati istorijski i na osnovu toga formira baza podataka. Služba za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima izveštava Odbor za upravljanje aktivom i pasivom jednom mesečno o rezultatima dobijenim merenjem rizika promene cena HOV.

Vrednost portfolija Banke

(U hiljadama dinara)

2010.

2009.

	Tržišna Vrednost	Nabavna vrednost	Tržišna vrednost	Nabavna vrednost
Akcije banaka	15.585	66.643	15.008	67.515
Akcije drugih preduzeća	7.548	16.323	6.447	15.210
Obveznice stare devizne štednje	84.278	81.817	7.156	6.547
Ukupno	107.415	164.783	28.609	89.272

U toku 2010. godine došlo je do rasta ulaganja u obveznice stare devizne štednje. Banka nije imala značajnija ulaganja u sticanje akcija kojima se trguje. Zaključno sa 31.12.2010. godine Banka je ostvarila pozitivan efekat po osnovu trgovanja HOV i promene vrednosti HOV u portfoliju.

6.5 OPERATIVNI RIZIK

Operativni rizik je rizik mogućnosti nastanka negativnih efekata na poslovni i finansijski rezultat i kapital banke usled propusta u radu zaposlenih, neodgovarajućih unutrašnjih procedura i procesa, neadekvatnog upravljanja informacionim i drugim sistemima u banci, kao i usled nepredvidivih eksternih događaja. Operativni rizik isključuje reputacioni i strateški rizik, ali uključuje zakonski (pravni) rizik.

Faktori koji utiču na pojavu ove vrste rizika su: ljudski faktor, tehnički faktor, procedure, informatika.¹⁰¹ Cilj upravljanja operativnim rizikom Banke je minimiziranje gubitaka po osnovu operativnih rizika uz prihvatljiv nivo izloženosti operativnom riziku.

Za upravljanje operativnim rizikom u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor koji je usvojio Politiku upravljanja operativnim rizikom i Proceduru za upravljanje operativnim rizikom;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Politiku i Proceduru;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost Banke po osnovu operativnog rizika i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom
- Služba za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima koja dnevno prati i prikuplja podatke o nastalim događajima operativnog rizika.

Izloženost operativnom riziku meri se u Službi za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima kroz identifikaciju operativnog rizika, evidenciju i analizu baze podataka, u skladu sa Odlukom Narodne banke Srbije o upravljanju rizicima i procedurom Upravljanje operativnim rizikom.

Izloženost operativnom riziku meri se praćenjem broja događaja iste vrste u toku kalendarske godine i visinom finansijskog uticaja pojedinačnog događaja.

¹⁰¹ Dr Vujović R, Upravljanje rizicima i osiguranje, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009

Izloženost operativnom riziku

2010.

2009.

Broj događaja	102	128
Bruto gubitak (EUR)	51.800	103.868
Neto gubitak (EUR)	7.256	51.640
Neto gubitak (u 000 dinara)	765	4.952
Učešće neto gubitka u kapitalu	0,02%	0,09%

U toku 2010. godine zabeleženo je 102 događaja operativnog rizika tj. 26 događaja manje nego u 2009. godini.

Prema kriterijumu finansijskog uticaja svi događaji evidentirani u toku 2010. godine svrstani su u kategoriju niskog rizika.

Prema kriterijumu broja događaja iste vrste, jedna vrsta događaja Evidentiranje i izvršavanje transakcija bila je u kategoriji visokog rizika. Zabeležen je 61 događaj ove vrste, ali bez negativnog neto finansijskog efekta. Ostali događaji prema kriterijumu događaja iste vrste svrstani su u kategoriju niskog rizika.

6.6 RIZIK IZLOŽENOSTI

Izloženost banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica predstavlja zbir neto knjigovodstvenih vrednosti bilansnih potraživanja i konvertovanih vrednosti vanbilansnih stavki koje se odnose na to lice ili grupu povezanih lica.

Cilj upravljanja rizikom izloženosti je minimiziranje gubitaka po osnovu izloženosti prema jednom licu, grupi povezanih lica i licima povezanim sa Bankom i održavanje izloženosti na prihvatljivom nivou.

Za upravljanje rizikom izloženosti u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor koji je usvojio Proceduru za upravljanje rizikom izloženosti i koji donosi odluke za izloženosti Banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica u iznosu preko 10% kapitala Banke, kao i odluke o izloženosti Banke prema licima povezanim sa Bankom;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Proceduru i donosi odluke za izloženosti Banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica do iznosa od 10% kapitala Banke, kao i odluke o izloženosti

Banke prema licima povezanim sa Bankom u skladu sa Odlukom Upravnog odbora o davanju ovlašćenja Izvršnom odboru Banke za zaključenje pravnog posla sa povezanim licem;

- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost Banke prema jednom licu, grupi povezanih lica i licima povezanim sa Bankom i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje rizikom izloženosti
- Služba za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima koja dnevno prati izloženost Banke prema jednom licu, grupi povezanih lica i licima povezanim sa Bankom.

Merenje rizika izloženosti vrši se u Službi za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima na osnovu izrade izveštaja propisanih odgovarajućim odlukama Narodne banke Srbije i procedurama Banke.

Neto izloženosti prema licima povezanim sa Bankom i velike izloženosti

	2010.		2009.	
	(u hilj. dinara)	Učešće u kapitalu	(u hilj. dinara)	Učešće u kapitalu
Lica povezana sa bankom	154.857	3,16%	273.626	5,03%
Velike izloženosti	4.407.609	89,83%	2.481.850	45,59%
Zbir velikih izlož.	4.557.291	92,99%	2.755.476	50,62%

Tokom 2010. godine izloženosti prema jednom licu/grupi povezanih lica nalazile su se u kategorijama niskog i srednjeg nivoa rizika izloženosti. Za sve izloženosti Banke koje su se nalazile u kategoriji srednjeg nivoa rizika izloženosti, a veće su od 10% kapitala Banke obezbeđena je prethodna saglasnost Upravnog odbora Banke.

Zbir svih velikih izloženosti Banke i ukupna izloženost Banke prema licima povezanim sa Bankom u 2010. godini su se nalazili u kategoriji niskog rizika.

Banka takođe prati i Racio koncentracije koji predstavlja odnos bilansne aktive i vanbilansnih stavki koje se klasifikuju 20 najvećih ekonomskih grupa, izuzev banaka, i ukupne aktive koja se klasifikuje umanjene za aktivu koja predstavlja izloženost prema drugim bankama. Cilj Banke je održavanja ovog Racija na nivou do 32%.

Na dan 31.12.2010. godine bilansna aktiva i vanbilansne stavke koje se klasifikuju 20 najvećih ekonomskih grupa izuzev Banaka, iznosila je 8.905.857 hiljada dinara. Ukupna bilansna aktiva i vanbilansne stavke koje se klasifikuju umanjene za depozite kod banaka iznosile su 29.431.624 hiljade dinara. Racio koncentracije na dan 31.12.2010. godine iznosio je 30,26%.

6.7 RIZIK ULAGANJA U DRUGA PRAVNA LICA KOJA NE PRIPADAJU FINANSIJSKOM SEKTORU I U OSNOVNA SREDSTVA

Pod ulaganjima u druga pravna lica podrazumevaju se ulaganja kojima banka stiče udeo ili akcije pravnih lica koja nisu u finansijskom sektoru. Ovim ulaganjima ne smatra se sticanje akcija radi njihove dalje prodaje u roku od šest meseci od dana sticanja tih akcija.

Cilj upravljanja rizikom ulaganja u druga pravna lica koja ne pripadaju finansijskom sektoru i u osnovna sredstva je minimiziranje gubitaka po osnovu izloženosti Banke po ovim kategorijama i održavanje nivoa ulaganja na prihvatljivom nivou.

Za upravljanje rizikom ulaganja u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor, koji je usvojio Proceduru za upravljanje rizikom ulaganja i koji donosi odluke o pojedinačnim ulaganjima u osnovna sredstva čija vrednost prelazi iznos dinarske protivvrednosti 100.000 EUR;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Proceduru i donosi odluke o ulaganjima u osnovna sredstva čija vrednost ne prelazi iznos dinarske protivvrednosti 100.000 EUR;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati rizik ulaganja Banke i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom
- Sektor informacionih tehnologija, Služba tehničkih poslova su zaduženi za nabavku osnovnih sredstava i služba bezbednosti.

Merenje rizika je u nadležnosti Službe plana i analize i Službe za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima.

Ulaganja u lica koja nisu u finansijskom sektoru i osnovna sredstva u odnosu na kapital banke

	2009.	2010.
Ulaganja u lica koja nisu u finansijskom sektoru	0,26%	0,16%
Ukupna ulaganja u lica koja nisu u finansijskom sektoru I u osnovna sredstva	15,60%	13,42%

U toku 2010. godine ulaganja Banke su se nalazila u kategoriji niskog rizika.

6.8 RIZIK KOJI SE ODNOSI NA ZEMLJU POREKLA LICA PREMA KOJEM JE BANKA IZLOŽENA

Rizik zemlje je rizik mogućnosti pojave negativnih efekata na poslovni i finansijski rezultat i kapital banke koji bi mogli nastati zbog nemogućnosti banke da naplati potraživanja od nerezidenata usled razloga koji su posledica političkih, ekonomskih, socijalnih ili drugih prilika u zemlji njegovog porekla.

Na ovu vrstu rizika se ne može u velikoj meri uticati, s obzirom da su razlozi nastanka ovakvog događaja između ostalog i kretanje cene nafte na svetskom tržištu, ratovi i sl. Banke upravljaju rizikom zemlje postavljanjem individualnih limita za svaku zemlju. Optimalna veličina limita za svaku zemlju je stvar procene menadžmenta, te je samim tim podložna greškama. Kako bi svela greške na minimum banka treba da ima dokumentovan pristup svakoj zemlji.¹⁰²

Cilj upravljanja rizikom zemlje je minimiziranje gubitaka koji mogu nastati usled nemogućnosti banke da naplati potraživanja iz inostranstva.

Za upravljanje rizikom zemlje u Banci odgovorni su:

- Upravni odbor koji je usvojio Proceduru za upravljanje rizikom zemlje;
- Izvršni odbor koji sprovodi usvojenu Proceduru;
- Odbor za upravljanje aktivom i pasivom koji prati izloženost riziku zemlje i predlaže odgovarajuće mere za upravljanje ovim rizikom
- Služba platnog prometa koja vrši otvaranje i zatvaranje računa i transfere sredstava sa korespondentskim bankama u inostranstvu.

Merenje rizika zemlje vrši se u Službi za upravljanje tržišnim, operativnim i drugim rizicima gde se rizik zemlje identifikuje mesečno prilikom izrade mesečnog Izveštaja o rizicima.

U toku 2010. godine Banka je imala deponovana sredstva na računima banaka koje posluju u zemljama koje su shodno metodologiji OECD-a i procedurom Banke klasifikovane kao nisko rizične zemlje.

¹⁰² Bjelica V. „Bankarstvo (teorija i praksa), Budućnost, Novi Sad, 2001

7.HEDŽING

Banke sve više vide upravljanje rizicima kao glavnu karakteristiku svoje delatnosti. Tome su u velikom delu doprinele finansijske inovacije i generalni proces globalizacije industrije finansijskih usluga. Kao rezultat permanentne promene bankarskog okruženja i aktivnosti dolazi do ogromnog porasta vanbilansnog poslovanja banaka. To se odnosi pre svega na sve veću upotrebu finansijskih derivata i instrumenata hedžinga, kao i mehanizma obezbeđenja dodatog kapitala, koji treba da podrže dalje kreditne aktivnosti banaka.

Svaki kredit koji banka odobri sadrži brojne i različite komponente rizika, koje će banka razmatrati i nastojati da eliminiše, transferiše ili ublaži, gledajući pojedinačno svaki od ovih rizika. U tom smislu bankama danas stoje na raspolaganju brojni derivatni instrumenti na liniji zaštite od rizika kamatne stope, deviznog kursa, cene finansijske aktive ili kreditnog default-a.

Hedžing predstavlja osiguranje od rizika koji proizilazi iz poslovanja. U slučaju kada privrednici ne žele da preuzmu rizik promene kamatnih stopa ili kursa mogu da se opredele za finansijske derivate da bi se zaštitili od rizika. To ne sprečava da se negativan događaj desi, ali ukoliko se on desi, uticaj negativnog događaja biće smanjen.¹⁰³

Hedžing transakcije doživele su pravi bum osamdesetih godina. Kao rezultat velike ekspanzije i potrebe nastala su potpuno nova tržišta na kojima se realizuju isključivo hedžing transakcije. Na njima vodeću ulogu imaju banke koje svakodnevno kreiraju nove finansijske instrumente kombinujući postojećim. Banke na ovim tržištima se javljaju u dvostrukoj ulozi kao prodavci i kreatori finansijskih instrumenata za transfer rizika i kao njihovi korisnici.¹⁰⁴

Derivat možemo definisati kao instrument odložene isporuke tržišnog materijala na koji se odnosi, a čiji je profitni profil i cena u funkcionalnoj zavisnosti od performansi i cene bazičnog tržišnog materijala.

Značaj finansijskih derivata je u tome što finansijskim institucijama omogućavaju važan izvor profita, naročito velikim bankama koje postepeno uviđaju da tradicionalan način plasmana finansijskih sredstava polako odumire. Oni su efikasni u smanjenju rizika jer osiguravaju hedžing, odnosno omogućavaju finansijskim institucijama da se sa većim stepenom sigurnosti upuštaju u finansijske transakcije koje izvesno eliminišu opasnosti rizika.¹⁰⁵

U slučajevima kada privrednici ne žele da preuzmu rizik mogu da se opredele za finansijske derivate da bi se zaštitili od rizika. Finansijski derivati su izvedeni instrumenti čija je cena izvedena iz odnosa prema nekom osnovnom instrumentu.¹⁰⁶

Najvažniji finansijski derivati koje menadžeri koriste radi smanjenja rizika su: forvardi (forwards), finansijski fjučersi (futures), svopovi (swaps) i opcije (options)¹⁰⁷

¹⁰³ Dr Hadžić M, Bankarstvo, Beograd, 2009

¹⁰⁴ Ristić Ž, Jelić R, Finansijski instrumenti i hedžing transakcije na tržištu novca i kapitala, Beograd, 1991

¹⁰⁵ Dr Erić Dejan „ Finansijska tržišta i instrumenti“, II izmenjeno izdanje, Beograd 2003,

¹⁰⁶ UBS, Finansijski derivati, brošura, Beograd, 2008

¹⁰⁷ Iako većina autora koja proučava problematiku finansijskih derivata u njih ubraja i forvarde, pojedini autori forvarde ne smatraju derivatima, jer nisu likvidni tj. ne mogu se prodavati.

Finansijski derivati su veoma efikasni u smanjivanju rizika jer finansijskim institucijama omogućavaju hedge tj da se upuste u finansijske transakcije koje smanjuju ili eliminišu rizik. Kada finansijska institucija kupi neku aktivu, kaže se da je ona zauzela long position, što je izlaže riziku ukoliko prinosi na tu aktivu nisu izvesni. S druge strane, ukoliko je ona prodala neku aktivu i ugovorila njenu isporuku određenog dana drugoj strani, kaže se da je finansijska institucija zauzela short position, što je takođe izloženo riziku. Finansijski derivativi mogu se koristiti za smanjenje rizika na osnovu sledećih osnovnih principa hedžinga: eliminisanje rizika podrazumeva upuštanje u finansijsku transakciju kojom se long position eliminiše na osnovu dodatne short position ili se short position eliminiše dodatnom long position. Drugim rečima, ukoliko je finansijska institucija kupila neku hartiju od vrednosti i samim tim zauzela dugu poziciju ona obavlja hedž tako što ugovara prodaju te hartije od vrednosti u nekom budućem periodu. Long position- duga pozicija u trgovini hartijama od vrednosti, robom ili valutom u kojoj posedovanje premašuje prodaju jer diler očekuje porast cena; Short position- kratka pozicija, situacija kada je količina prodatih hartija od vrednosti veća od količine koju diler stvarno poseduje.

Transakcije sa navedenim finansijskim instrumentima odvijaju se i na zvaničnom i na nezvaničnom tržištu. Zvanična tržišta su berze na kojima se trguje potpuno standardizovanim ugovorima. Nezvanična tržišta su u stvari međubankarska tržišta na kojima se neposredno ugovaraju rokovi, iznosi i ostali bitni elementi ugovora. Ova tržišta su OTC tržišta (over the counter markets).¹⁰⁸

¹⁰⁸ Ristić Ž, Jelić R, Finansijski instrumenti i hedžing transakcije na tržištu novca i kapitala, Beograd, 1991

7.1 FJUČERS

Fjučers je tip izvedenog finansijskog instrumenta, ili finansijski ugovor, u kome dve strane ugovaraju razmenu određenih finansijskih instrumenata za isporuku u budućnosti po određenoj ceni.¹⁰⁹

Fjučers je likvidan, kupoprodajni, terminski ugovor, odnosno sporazum između dva partnera da kupe odnosno prodaju određenu količinu tržišnog materijala, tačno određenog dana, po ceni koja je ugovorena u vreme sklapanja ugovora.¹¹⁰

Prvi fjučers ugovori su bili vezani za hartije od vrednosti izdanja Državne blagajne. Posle toga se razvila čitava paleta finansijskih fjučers ugovora, od fjučers ugovora na međubankarska sredstva i druge instrumente novčanog tržišta, do fjučersa na indekse akcija. Danas su finansijski fjučersi među najatraktivnijim i najtrgovanijim fjučersima.

Neke od odlika fjučersa su:

- 1) Isporuka se ne vrši tačno u dan, već u toku meseca
- 2) Njima se regularno trguje na berzi fjučersa i cene se redovno objavljuju u dnevnoj štampi;
- 3) Kupac i prodavac fjučersa zaključuju posebne ugovore sa klirinškom kućom kojoj moraju da uplate propisani inicijalni depozit (marginu);
- 4) Isporuku i plaćanje garantuje klirinška kuća;
- 5) Najčešće ne dolazi do stvarne isporuke, već se samo isplaćuje razlika u ceni tj. prebijanje salda.¹¹¹

Ono što finansijski fjučers razlikuje od klasičnih terminskih ugovora je likvidnost. Da bi likvidnost bila realizovana fjučersi su visoko standardizovani ugovori kako u pogledu aktive kojom se trguje i isporuke, tako i u pogledu načina plaćanja. I pored činjenice da su finansijski fjučersi kreirani relativno skoro, oni danas predstavljaju najznačajniji segment tržišta fjučersa i potpuno dominiraju u odnosu na fjučerse u čijoj osnovi se nalazi roba.

Fjučers ugovor za razliku od osnovne robe, valute ili finansijskog instrumenta, predstavlja zamenljivu aktivu zbog standardizovanih uslova. Standardizovana priroda ugovora i centralizovana trgovina na regulisanim berzama čini da je većina tržišta fjučersima likvidna.¹¹²

Učesnici u fjučers ugovorima u tržišnim operacijama na fjučers berzama su privredni subjekti koji se pomoću fjučers ugovora žele osigurati od kursnog rizika, tzv. hedgers-i i veliki broj špekulanata tzv. traders-a. Hedgers-i su učesnici koji žele da se zaštite od rizika promena kurseva i kamatnih stopa efekata. S druge strane, traders su svi oni učesnici na fjučers berzama čija je osnovna aktivnost usmerena na ostvarivanje što većih profita iz osnova špekulativnih poslova i često organizovanom i namernom pomeranju kursa na gore ili na dole. Sa aspekta roka na koji su emitovane obveznice i drugi efekti koji su predmet kupoprodaje na fjučers tržištima, sve fjučers ugovore možemo svrstati u dve osnovne grupe i to: kratkoročni fjučers ugovori i dugoročni fjučers ugovori.

Na fjučers tržištu se putem kratkoročnih fjučers ugovora kupuju i prodaju na termin sve vrste kratkoročnih obveznica, eurodolarski depoziti i drugi kratkoročni efekti i to po kamatnim stopama koje se između kupca i prodavca utvrđuju u momentu sklapanja ugovora. Dugoročni fjučers ugovori predstavljaju onu vrstu fjučers ugovora kojima se kupuju i prodaju na termin sve vrste efekata sa fiksnim prinosom, odnosno sve vrste obveznica dugoročnog karaktera.

Klirinške kuće su poslovnice berzi koje obezbeđuju da se trgovina korektno administrira.¹¹³

¹⁰⁹ George Kleinman, Trading commodities and financial futures, Pearson education, NJ, 2005.

¹¹⁰ Introduction to Forward and Futures Contracts, 1996

¹¹¹ Dr Lakić Slobodan "Bankarski menadžment" – Tržište finansijskih derivata, Ekonomski fakultet Podgorica 2000.

¹¹² Dr Hadžić M, Bankarstvo, Beograd, 2009

Finansijski fjučersi se dele na:valutne, kamatonosne i indeksne fjučerse.

Valutni tj, devizni fjučersi su ugovori kojima se definiše isporuka naznačenog iznosa strane valute, određenog dana u budućnosti, u zamenu za obračunatu isplatu u domaćoj valuti. Valutni fjučers predstavlja alternativu regularnim forward ugovorima koje nude komercijalne banke.

Kamatonosni fjučersi su ugovori o isporuci dužničkih instrumenata među kojima dominiraju kratkoročne ili dugoročne državne obveznice. Ova vrsta derivata predstavlja sredstvo transfera rizika kamatne stope. Cena kamatnih fjučersa je u univerzalnoj relaciji u odnosu na kamatnu stopu tj, ako kamatna stopa raste, cene ugovora padaju i obrnuto.

Indeksni fjučersi su ugovori zasnovani na vrednosti berzanskih indeksa.Prilikom utvrđivanja cena indeksnih fjučersa treba voditi računa o tekućoj vrednosti indeksa i kretanju vrednosti indeksa u narednom periodu.

Za razliku od većine fjučers ugovora, fjučersi na indekse ne zahtevaju isporuku aktive na koju se odnose. Razlog ovome leži u činjenici da razmena podrazumeva transakcione troškove kupovine pula akcija (basket of shares), a može da izazove i problem nelikvidnosti tržišta. Zbog toga se sve pozicije zatvaraju o roku dospeća i vrši se saldiranje na osnovu vrednosti indeksa u trenutku dospeća ugovora.¹¹⁴

Treba istaći da kod pojedinih vrsta fjučersa uopšte ne postoji fizička isporuka čak ni u roku dospelosti ugovora. Tako na primer kod fjučersa na indekse, koji se baziraju na indeksima akcija, ne može se očekivati isporuka indeksa jer se radi o neopipljivoj stvari. Umesto toga za ove ugovore se kao sredstvo isporuke koristi novac. Zato su oni i poznati kao fjučersi sa novčanim poravnanjem.¹¹⁵

¹¹³ Introduction to Forward and Futures Contracts 1996

¹¹⁴ Peter S Rose, Commercial Bank Management, 2001

¹¹⁵ R.V. Futures, Financial Markets 2001

7.2 OPCIJE

Opcije predstavljaju jednu od najuspešnijih finansijskih inovacija i ako su najrazvijenija finansijska tržišta povremeno zabranjivala njihovo korišćenje.¹¹⁶

Opcije predstavljaju ugovore na osnovu kojih kupac ima opciju, odnosno pravo da kupi ili proda određeni finansijski instrument po utvrđenoj ceni, koja se naziva strajk cenom, tj. cenom izvršenja prava iz ugovora i na utvrđeni dan ili do isteka utvrđenog roka.¹¹⁷ Prodavac opcije se obavezuje na kupovinu ili prodaju finansijskog instrumenta kupcu ukoliko se vlasnik opcije odluči na prodaju ili kupovinu. Te karakteristike ugovora o opciji važno je naglasiti: vlasnik ili kupac opcije ne mora da se odluči na njeno izvršenje; on možeda je ne iskoristi, odnosno da dozvoli da ona istekne. Prema tome, vlasnik opcije nije obavezan da preduzme bilo kakvu akciju, vec samo ima pravo na izvršenje ugovora ukoliko se na to odluči. Za razliku od njega prodavac opcije nema izbor. On mora da kupi ili proda finansijski instrument ukoliko se vlasnik opcije odluči na njeno izvršenje.

Pošto pravo na prodaju ili kupovinu finansijskog instrumenta po utvrđenoj ceni ima vrednost, vlasnik opcije za to pravo rado plaća određen iznos koji se naziva premijom.

Prodavac opcije nikada ne može profitirati na promeni kamatne stope. Njegov profit je ograničen premijom, a rizik koji prihvata je praktično neograničen. Kupac opcije teoretski ima neograničenu moć zarade.

Da bi kupac mogao da koristi prava iz opcije, on za to mora da plati odgovarajuću cenu, koja se naziva premija. Premija je cena opcije. Premija je determinisana mnogim faktorima kao što su: vrsta osnovne investiciije i tekuća cena, stopa promenljivosti cene osnovne investiciije u prethodnoj godini, tekuća kamatna stopa, strajk cena opcije, vreme preostalo do isteka opcije¹¹⁸

Kombinaciju opcije sa svop transakcijom nazivamo swaptions.– to je ustvari opcija za ulazak u ugovor za svop kamatnih stopa, koji daje mogućnost strani u ugovoru da plaća fiksnu/ dobija plivajuću kamatu kao plaćanje i pravo da prima fiksnu / plaća plivajuću kamatu kao naplaćivanje na osnovu svopa. Opcije na hartije od vrednosti izdanja Državne blagajne i opcije na fjučers ugovore koji glase na hartije od vrednosti Državne blagajne počele su da se upotrebljavaju sredinom 1980-ih. Sa opcijama je proširen spektar hedžing strategija koje se mogu upotrebljavati u funkciji zaštite od rizika kamatne stope.

Opcije se mogu klasifikovati prema više kriterijuma. Jedan od kriterijuma na osnovu koga su se izdiferencirala različita organizovana tržišta opcija, je vrsta finansijske aktive na koju se pravo iz opcijskog ugovora odnosi (underlying asset). Prema ovom kriterijumu razlikujemo: robne opcije; valutne opcije; opcije na akcije; opcije na fjučers ugovore i opcije na finansijske indekse.

Sve opcije sa aspekta njihovog značenja i važnosti možemo podeliti na dve osnovne grupe, i to na grupu prodajnih ili „Call” opcija, i na grupu kupovnih ili „Put” opcija.

Call opcija daje pravo njenom vlasniku da kupi određene efekte po dogovorenoj ceni i to pre isteka njene važnosti tj. pre roka dospeća. S druge strane, prodavac call opcije preuzima obavezu da postupi po željama vlasnika opcije. U zavisnosti od toga da li su vlasnik opcije ili njen prodavac u vreme nastanka opcije imali predmetne efekte ili nisu, govori se o pokrivenoj ili nepokrivenoj call opciji.

¹¹⁶ Vasiljević B, Osnovi finansijskog tržišta, Daimond HARD, 1997.

¹¹⁷ Vasiljević B, Osnovi finansijskog tržišta, Daimond HARD, 1997.

¹¹⁸ Mois, M. Kenneth and Siegel, M. Alan The Wall Street Journal Guide To Understanding Money & Investing, Lightbulb Press 1995

Put opcija daje pravo njenom vlasniku da prodaje određene efekte po unapred dogovorenoj ceni za sve vreme valjanosti opcije, dok je prodavac te opcije obavezan kupiti te efekte.¹¹⁹

Cena opcije pokazuje koliko je opciono tržište spremno da plati za pravo iz opcije, i ona može biti pod uticajem različitih faktora: cene tj, promptnog kursa efekata koji su predmet opcije i promenljivosti tog kursa, od očekivanog trenda kretanja kursa odnosno cene fjučers ugovora na fjučers tržištu, kao i od ostalih uslova koje sadrži opcija.

Time value” kurs, odnosno vrednost opcije je ustvari razlika između cene opcije i njene stvarne vrednosti, a pokazuje verovatnost da će se promptni kurs povećati u željenom pravcu u odnosu na vlasnika opcije, i to u vremenskom periodu od kupovne opcije do isteka roka njene važnosti.

¹¹⁹ Ristić Ž, Jelić R, Finansijski instrumenti i hedžing transakcije na tržištu novca i kapitala, Beograd, 1991

7.3 FORWARD

Terminske transakcije su finansijski inovativni instrumenti za zaštitu od rizika promene kamatnih stopa. Ovaj aranžman podrazumeva ugovor u kome dva partnera daju ili uzimaju određeni iznos sredstava po unapred utvrđenoj kamatnoj stopi.¹²⁰

Razlikujemo valutni i kamatni forward ugovor. Valutni forward ugovor predstavlja dogovor između korporacije i komercijalne banke da se razmeni određeni iznos neke strane valute po određenom deviznom kursu na određeni dan u budućnosti.¹²¹

Kamatni forward ugovori uključuju buduću prodaju nekog dužničkog finansijskog instrumenta i sastoje se od nekoliko nivoa: specifikacije dužničkog instrumenta koji će biti dostavljen u neko buduće vreme, iznosa dužničkog instrumenta koji će biti dostavljen, cene (kamatne stope) na dužnički instrument koji će biti dostavljen, datuma na koji će dostava biti obavljena¹²²

FTT omogućava ugovornim stranama u transakciji da unapred odrede visinu kamatnih stopa, odnosno prihoda i rashoda koji se vezuju za neku buduću transakciju. To je ugovor koji tretira određeni budući period i kamatnu stopu koja će važiti u tom periodu za datu glavnica. Kod ove vrste ugovora samo se razmenjuje kamata dok glavnica miruje.

Banka može biti u jednoj od dve pozicije. Kod prve pozicije se podrazumeva da druga strana garantuje banci aktivnu kamatnu stopu na određeni iznos sredstava. Time se banka osigurava od pada kamatnih stopa. Naime, banka će ugovorenog datuma dobiti razliku kamatnih stopa ukoliko aktuelna kamatna stopa bude niža od ugovorene. Suprotno, ako je aktuelna kamatna stopa viša od garantovane, banka će platiti razliku kamatnih stopa. Druga pozicija se odnosi na obezbeđenje od rasta pasivnih kamatnih stopa.

Ukoliko je aktuelna pasivna kamatna stopa ugovorenog datuma viša od garantovane, banka će dobiti razliku kamatnih stopa i obrnuto. Zajednička karakteristika je da se kod ovih transakcija glavnica ne transferiše, već se samo kalkuliše razlika između ugovorene i aktuelne kamatne stope.

Prednost forwarda je u tome što oni mogu biti fleksibilni onoliko koliko to žele ugovorne strane. To znači da ugovorna strana može u potpunosti eliminisati kamatni rizik određene hartije od vrednosti koju ima u svom portfoliju. Međutim kod forwarda se javljaju dva problema koji znatno ograničavaju njihovu korisnost. Prvi problem se ogleda u tome što ugovornim stranama može biti veoma teško da nađu drugu ugovornu stranu za sklapanje ugovora. Drugi problem sa forwardima odnosi se na kreditni rizik.

Postojanje kreditnog rizika u forwardima podrazumeva da ugovorne strane moraju jedna drugu proveriti da bi bile sigurne da je suprotna strana finansijski stabilna i da ima nameru da ispuní uslove ugovora. Pošto je ta vrsta istraživanja skupa i pošto se javljaju problemi negativne selekcije i moralnog hazarda, kreditni rizik predstavlja osnovnu prepreku korišćenja kamatnih forwarda. Kada osim problema kreditnog rizika postoji i manjak likvidnosti, finansijskim institucijama ti ugovori nisu od velike koristi. Iako tržište kamatnih forwarda postoji, posebno kada su u pitanju hartije od vrednosti koje emituje ministarstvo finansija i hartije od vrednosti obezbeđene hipotekom, ono je daleko manje od tržišta finansijskih fjučersa

¹²⁰ Ristić Ž, Jelić R, Finansijski instrumenti i hedžing transakcije na tržištu novca i kapitala, Beograd, 1991

¹²¹ Frederic S. Mishkin and Stanley G. Eakins, „ Finansijska tržišta i institucije“, 2002.

¹²² Frederic S. Mishkin and Stanley G. Eakins, „ Finansijska tržišta i institucije“, 2002.

7.4 SVOP

Swop aranžman se definiše kao ugovorna transakcija u kojoj dve ili više ugovornih strana (transaktora) razmenjuju instrumente u istoj ili nekoliko različitih valuta za unapred definisan vremenski period i po unapred definisanoj kamatnoj stopi.¹²³ Ovim finansijskim instrumentom transaktori se obezbeđuju od rizika promene deviznog kursa (valutni swop) i kamatne stope (kamatni swop). Osnovna struktura swop aranžmana je relativno jednostavna. Najjednostavniji swop posao naziva se generički ili vanila swop (plain vanilla).

U ovom aranžmanu dve strane se obavezuju da će vršiti periodična plaćanja jedna drugoj na bazi neke podloge ili osnovnog iznosa koji se obično ne razmenjuje. Ovaj iznos se često naziva notionals da bi se razlikovao od fizičkih razmena novca na tržištu, koje se nazivaju stvarne. U swop aranžmanu ugovor predviđa jednu realnu ili hipotetičku razmenu na početku i završnu razmenu na kraju swop aranžmana. Swop aranžman počinje od efektivnog datuma, a završava se na dan prekida ili dospeća. Period između ova dva datuma zove se tenor swop aranžmana ili zrelost. Iako jednostavni u svom osnovnom obliku, swop poslovi se mogu uspešno koristiti u građenju složenih struktura u cilju smanjivanja finansijskih troškova ali i otklanjanju različitih vrsta rizika i nestabilnosti finansijskih tržišta. S obzirom da predstavljaju vanberzanske finansijske instrumente swop poslovi najčešće predstavljaju bilateralne ugovore u kojima se učesnici ovih poslova obavezuju da će razmeniti svoje obaveze plaćanja kamata na isti nominalni iznos osnovice. Osnovni oblici swop aranžmana su: valutni swop, kamatni swop i konverzija spoljnog duga.

Valutni swop predstavlja poslovni aranžman zaštite transaktora od rizika promene deviznih kurseva. Valutni swopovi se dele na: valutni swop sa fiksnom kamatnom stopom, varijabilni swop sa varijabilnom kamatnom stopom i valutni swop fiksne prema varijabilnoj kamatnoj stopi.

Sa stanovišta finansijskog tržišta, mehanizam funkcionisanja navedenih modaliteta valutnog swopa je identičan jer se jedina razlika manifestuje u tome da li ugovorna strana prima ili vrši plaćanje po osnovu fiksne ili varijabilne kamatne stope.¹²⁴

Valutnim swopom se obaveza izražena u jednoj valuti zamenjuje obavezom plaćanja u drugoj valuti. Na primer, preduzeće A i B mogu da ugovore valutni swop, ukoliko se preduzeće A zadužilo u dolarima i želi da otplaćuje kredit u evrima, a preduzeće B se zadužilo u evrima, a želi da vraća obaveze u dolarima.¹²⁵

Kamatni swop je aranžman u kome jedna ugovorna strana drugoj plaća fiksnu, a druga prvoj varijabilnu kamatnu stopu na osnovu utvrđenih kamatnih stopa i ugovorenog iznosa glavnice u toku trajanja swop ugovora. Ova plaćanja se jos zovu i krakovi ili strane swop posla, a fiksna kamatna stopa se zove swop kupon. Kao što je rečeno plaćanja se izračunavaju na osnovi hipotetičke količine imovine koja predstavlja podlogu, a naziva se osnovni iznos ili glavnica.

Konverzija spoljnog duga u akcijski kapital se definiše kao zaključen ugovor u kome je spoljni dug javnog sektora zemlje u razvoju konvertovan, odnosno zamenjen za aktivu denominiranu u lokalnoj valuti po diskontovanim stopama.

Swop poslovi su se pokazali kao adekvatna forma trgovine restrukturiranim dugovima zemalja u razvoju pri čemu su se izdvojili sledeći poslovi: otkup duga izvozom roba i usluga, otkup duga od strane dužnika, zamena duga jedne zemlje za dug druge zemlje, konverzija duga u ulaganja, konverzija duga u obveznice, kao i konverzija duga u lokalnu valutu zemlje dužnika.

¹²³ Satyait Das, Swap and Derivative Financing, 1993.

¹²⁴ Grubišić, Z., Osnovi finansijskih tržišta, Fakultet za trgovinu i bankarstvo, Beograd, 2008

¹²⁵ www.google.com

PRIMER

Pretpostavlja se da su dve kompanije, «A» i «B», zaključile svop ugovor 6. Marta 2006. godine na period od 4 godine. Kompanija «A» se tim ugovorom obavezala da će isplaćivati kamatu po fiksnoj stopi od 6 % godišnje na iznos od \$ 500 000, a kompanija «B» da će isplaćivati kamatu po stopi jednako 6-mesečnoj LIBOR stopi na isti iznos. Ugovoreno je da se razmena novčanih tokova vrši polugodišnje¹²⁶.

Kamatni svop između kompanije «A» i kompanije «B»

Prva razmena biće nakon 6 meseci, 6. Septembra 2009. godine.

Kompanija «A» isplati će iznos od \$ 15 000. Taj iznos dobija se jednostavnim obračunom kamate: Glavnica · Godišnja kamatna stopa / 2 (jer je polugodišnja isplata)
Odnosno, $\$ 500\,000 \cdot 0,06 / 2 = \$ 15\,000$

Kompanija «B» plaća 6-mesečnu LIBOR stopu za period od 6. Marta do 6. Septembra, ali je relevantna visina ove stope na dan 6. Mart, što znači da je investitor upoznat sa visinom prve isplate pri zaključivanju svop ugovora. Ako pretpostavimo da je tada visina ove kamatne stope bila 4,6 %, prva isplata kompanije «B» iznosiće \$ 11 500 ($\$ 500\,000 \cdot 0,046 / 2$).

Druga razmena biće 6. Marta 2010. godine.

Kompanija «A» će ponovo isplatiti iznos od \$ 15 000, a kompanija «B» iznos koji zavisi od 6- mesečne LIBOR stope na dan 6. Septembar 2006. Ako je ona tada iznosila 5 %, kompanija «B» će isplatiti iznos od \$ 12 500.

Za vreme trajanja svopa, biće ukupno 8 razmena novčanih tokova. Kompanija «A» će svakog puta isplaćivati iznos od \$ 15 000, jer plaća fiksnu kamatu. Kompanija «B» će isplaćivati iznos koji je određen visinom 6-mesečne LIBOR stope. Važno je primetiti da se razmena obavlja na kraju perioda, a da je visina varijabilne kamatne stope određena na početku perioda. Prikazani su novčani tokovi za kompaniju «A» po osnovu svopa.

Iznos od \$ 500 000 služi samo za obračun kamate, i on se ne razmenjuje. Međutim, i kada bi se taj iznos razmenjivao na kraju perioda, suština kamatnog svopa ne bi bila izmenjena. Upravo to navodi na zaključak da se položaj kompanije «A» u svopu može poistovetiti sa situacijom u kojoj ona emituje obveznicu, nominalne vrednosti od \$ 500 000 i kuponske stope od 6 %, a kupuje obveznicu po LIBOR stopi, iste nominalne vrednosti, sa rokom dospeća od 4 godine. Tako se može objasniti zašto se varijabilna kamatna stopa određuje na početku perioda, a plaća na kraju. To je karakteristika svake obveznice.

Položaj kompanije «A», odnosno kompanije «B», menja se kako se menja varijabilna kamatna stopa. Od toga zavisi da li će neto novčani tok biti pozitivan ili negativan. Međutim, njihov položaj se menja i sa opštim promenama na tržištu.

¹²⁶ Hull J., Option, futures and other derivatives, 7th edition

Ukoliko se dogodi da dođe do rasta tržišne kamatne stope po kojoj se može zaključiti identičan svop, npr. na 7 %, kompanija «A» će i dalje plaćati 6 %, a primaće 6-mesečnu LIBOR stopu, koja će usled promena na tržištu rasti. U tom kontekstu, ona će biti na dobitku. Kompanija «B» će biti na gubitku, jer će plaćati višu varijabilnu kamatnu stopu, a primaće 6 % umesto 7% .

Ukoliko dođe do pada tržišne kamatne stope po kojoj se može zaključiti identičan svop, npr. na 5 % situacija će biti obrnuta. Kompanija «A» će plaćati 6 %, umesto 5 %, a primaće nižu LIBOR stopu. Kompanija «B» će ostvariti dobitak, jer prima 6 %, a plaća nižu varijabilnu kamatnu stopu ¹²⁷.

¹²⁷ Fabozzi F., Fixed income analysis, 2nd edition

ZAKLJUČAK

Kao i sve druge finansijske i nefinansijske institucije u svetu, tako su i banke u svom poslovanju, od njihovog nastanka pa sve do danas, izložene u manjoj ili većoj meri rizicima. U novije vreme, sa ogromnim tehnološkim razvojem, a posebno u oblasti telekomunikacija i informatike, poslovanje banaka je još više izloženo dejstvu rizika.

Deregulacija finansijskih tržišta, globalizacija svih sistema poslovanja, uključujući i bankarskog poslovanja i sve veća konkurencija na finansijskim tržištima učinili su da izloženost banaka riziku dođe do većeg izražaja.

Cilj ovog rada bio je da prikazemo upravljanje bankarskim rizicima u bankarskom poslovanju na osnovu stručne procene finansijskog stanja privrednog subjekta. Razlog pridavanja velikog značaja upravljanju bankarskom riziku jesu negativne posledice na bankarsko poslovanje usled ne servisiranja glavnice i kamate pod ugovorenim uslovima dužnika. Uspešno poslovanje banaka ima pozitivan uticaj i na ekonomski i na društveni život stanovništva jedne države.

Kao zaključak može se izvesti, da je nemoguće apsolutno eliminisati bankarski rizik, jer svaki plasman banke prati određena visina rizika, ali moguće je adekvatnim postupkom njegovog upravljanja svesti ga na minimum.

Sve poslovne banke moraju se pridržavati odredbi Zakona o bankama koje se odnose na identifikovanje, merenje i upravljanje bankarskim rizikom od strane nadležnih organa banke. Može se utvrditi na osnovu prikazanog, da su nadležni organi banke za upravljanje rizikom: Centralni kreditni odbor, Kreditno odeljenje, Odeljenje za poslovanje komercijalnog bankarstva, dok kreditnu politiku i konačnu odluku u odobravanju pre svega velikih kreditnih plasmana imaju Upravni i Izvršni odbor banke.

Na visinu kreditnog rizika utiče pet ključnih faktora, koje kreditni referent mora proceniti u postupku analize kreditnog zahteva. Analizom faktora kreditnog rizika procenjuje se njegova visina a samim tim i kreditna sposobnost podnosioca kreditnog zahteva.

Banka na osnovu kreditne sposobnosti klijenta klasifikuje svoju rizičnu aktivu u pet kategorija (A, B, C, D, E,) gde svaka od njih zahteva određeno rezervisanje odnosno adekvatnost kapitala. Banka u vidu očuvanja svoje likvidnosti i solvetnosti odnosno celokupnog poslovanja, mora obezbediti određeni iznos rezervi odnosno kapitala koji će u slučaju nastana kreditnog rizika pokriti gubitke banke i omogućiti kontinuirano poslovanje. Pokrivanje kreditnog rizika kojim se banka izlaže adekvatnim iznosom kapitala određeno je Bazelskim sporazumima I i II.

Bazelskim sporazumom I donetim od strane Bazelskog komiteta za superviziju banaka 1988. godine propisan je međunarodni sporazum o kapitalu banaka. Zbog nedostataka Bazelskog sporazuma I, Bazelski komitet za superviziju banaka propisuje Bazelski sporazum II, koji se zasniva na tri stuba na osnovu kojih

se upravlja kapitalom banke. Bazel II za razliku od Bazela I povećava osetljivost banke na kreditni rizik, uvodi kapitalni zahtev u odnosu na operativni rizik dok tretman tržišnog rizika ostaje nepromenjen.

Na osnovu prikazanog može se zaključiti, da Bazelskim sporazumom II banka povećava osetljivost prema rizicima kojima je izložena i time povećava rezerve kapitala kojima obezbeđuje svoje poslovanje.

Danas u poslovanju banaka nužno je da se obezbede dva osnovna principa: sigurnost poslovanja i obezbeđenje profita. Sigurnost u poslovanju banaka se mora obezbediti jer samo na taj način banke mogu steći poverenje u svoj rad od strane klijenata, a to znači da su dužne da zaštite do maksimuma njihove interese, odnosno njihove depozite i da svoje poslovanje vrše u kontinuitetu. Bez takvog načina poslovanja banke bi bile osuđene na gubitak poverenja i komitenata, što bi veoma brzo dovelo takve banke u situaciju da njihova konkurencija preuzme njihovu klijentelu i da bankrotiraju.

U zadnjih nekoliko decenija došlo je do bitnih promena u poslovanju banaka. Jedna od takvih promena je napuštanje specijalizacije, kao osnovne karakteristike banaka i postepeni prelazak na sistem univerzalnosti poslovanja banaka. Takve promene su dovele do izražaja veoma oštru konkurenciju u poslovanju banaka i teže uslove za obezbeđenje profita. Ranije dok su banke bile specijalizovane vladali su relativno stabilniji uslovi i to u jednom relativno dužem periodu, dok u današnjim uslovima poslovanja banaka glavna karakteristika je da su ti uslovi podložni veoma brzim promenama, tako da se može reći da se promene javljaju ne samo na godišnjem nivou već i mesečno, nedeljno, pa čak i dnevno.

U takvim uslovima poslovanja neizbežno je da banke budu izložene brojnim rizicima, tako da su banke prinuđene da posebno organizuju svoje poslovanje u cilju zaštite od negativnih efekata tih rizika. Da bi se to ostvarilo banke moraju da raspolazu sa takvim ljudskim resursima koji imaju odgovarajuća znanja, profesionalnosti i veštine da upravljaju raznim vrstama rizika, kako bi mogle da preduzmu veće rizike, odnosno da prihvataju poslove sa većim rizicima. Pored toga, takvi kadrovi moraju na tom planu biti sposobni da predvide mogućnost nastupanja rizika, tj. da otkriju njihove simptome i da spreče da do datih rizika dođe, kako bi smanjili gubitke do kojih bi ti rizici mogli da dovedu.

LITERATURA

1. Basel Committee on Banking Supervision, „Supervision Guidance on Dealing with Weak Banks“, Basel, 2002.
2. Basel Committee on Banking Supervision, „Overview of the Amendment to the Capital Accord to incorporate Market Risks“, Basle, January 1996.
3. Basel Committee on Banking Supervision, „Consolidated KYC Risk Management“, BIS, October 2003.
4. Basel Committee on Banking Supervision, „Supervision Guidance on Dealing with Weak Banks“, Basel, 2002.
5. Basel Committee on Banking Supervision, „International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards“, Basle, July 1998.
6. Barjaktarović L, Upravljanje rizicima, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
7. Bjelica V, „Bankarstvo“, Stylos, Novi Sad, 2001
8. „Business Environment Risk Intelligence“, www.beri.com
9. Casu B, Giardone C. and Molyneux M. „Introduction to Banking“ Education, Harlow 2006
10. „Citygroup izgubila podatke o četiri miliona klijenata“, Pregled, 9.6.2005
11. Coface „Country rating methodology“, 2007.
12. Čirović M., „Bankarstvo“, Bridge Company, Beograd, 2001
13. Ćurčić U., „Bankarski portfolio menadžment“, Feljton, Novi Sad, 2002.
14. Das S., Swap and Derivative Financing, 1993.
15. Deutsche Bank, „Annual Report 2004“, www.annualreport.deutschebank
16. Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž., „Bankarstvo“, Ekonomski fakultet Beograd, 2004.
17. Erić D. „Finansijska tržišta i instrumenti“, II izmenjeno izdanje, Beograd 2003,
18. Economic Intelligence Unit Limited, 2005
19. „Flow od dirty money needs to be stemmed“, Financial Times, 24.9.1999.
20. Grubišić, Z., Osnovi finansijskih tržišta, Fakultet za trgovinu i bankarstvo, Beograd, 2008.
21. Hadžić M, Bankarstvo, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
22. Hull J., Option, futures and other derivatives, 7th edition
23. „Hit krađe datoteka banka“, Pregled, 1.6.2005.
24. Interaagency Country Exposure Review Committee (ICERC), „Common Practices for Country Risk Management in U.S. Banks“, Washington DC, November 1998.
25. Introduction to Forward and Futures Contracts, 1996.
26. Kapor P, „Pranje novca“, Poslovna politika, 2000.
27. Kapor P, „Rizik ulaganja u pojedine zemlje i metode procene“, Vesnik Investbanke, br. 12/1986; dr Hasan Hanić, „Ekonomski rizici“, Ekonomska politika, br.2572, 6.8.2001; Dr Đorđe Popov, „Metodi procene rizika investiranja u inostranstvu“, Računovodstvo, br.11/96.
28. Kleinman G., Trading commodities and financial futures, Pearson education, NJ, 2005.
29. Kline B., Cooper G., Mathews S., „Country Risk Analysis“, 2004,
30. Lakić Slobodan „Bankarski menadžment“—Tržište finansijskih derivata, Ekonomski fakultet Podgorica, 2000.
31. Leander E., „How money launderers are fighting back“, Global Finance, February 1996.

32. Matić V., „Kreditni rizik u svetlu odredaba predloga novog Bazelskog sporazuma-IRB pristup“, Bankarstvo,2003.
33. Marković T., „Pranje novca“, Finansije.
34. Mešić D. „Prudencijalna kontrola banaka i finansijskih konglomerata“, Stylos, Novi Sad, 2004.
35. Milojević D, „Slučaj BCCI“ („Revizori u znaku justicije“), Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd,2000.
36. Mishkin F. and Eakins S., „ Finansijska tržišta i institucije“,2002.
37. „Money laundering-that infernal washing machine“, Economist, July 1997.
38. Mois, K and Siegel,A The Wall Street Journal Guide To Understanding Money &Investing, Lightbulb Press 1995.
39. OECD, „Country Risk Classification on the Participants to the Agreemenet as of 21, 2005,
40. Odluka o upravljanju rizicima ,Službeni glasnik Republike Srbije,57/2006
41. Popov Đ., „Metodi procene rizika investiranja u inostranstvu“, Računovodstvo.
42. Rose P.,Commercial Bank Management,2001.
43. Ristić Ž,Jelić R,Finansijski instrumenti i hedžing transakcije na tržištu novca i kapitala,Beograd,1991
44. R.V. Futures, Financial Markets 2001
45. Reserve Bank of India, “Risk Management Systems in Banks”,
46. „Rusian organised crime.crime without panishment“, Economist, August, 1999.
47. Source: Brooke Masters, Chief Regulation Correspondent, Jennifer Hughes, Senior Markets Correspondent and Nikki Tait, EU Correspondent, Financial Times 2010.
48. Službeni glasnik, Republike Srbije,br 57/2006 i br 116/2006.
49. Todorović V., “Uticaj finansijskih rizika na profitabilnost banaka”, Bankarstvo, 2003.
50. Todorović V, “Adekvatnost kapitala: ključna determinanta uspešnosti poslovanja banaka”, bankarstvo, 2003
51. UBS,Finansijski derivati,brošura,Beograd,2008.
52. Udruženje banaka Jugoslavije, „Prevare sa instrumentima prvoklasnih banaka II“,Beograd 1998.
53. Vasiljević B., “Rizici u bankarskom poslovanju”, Fokus, Beograd, 1990.
54. Vasiljević B,Osnovi finansijskog tržišta ,Daimond HARD,1997.
55. Vujović R, Upravljanje rizicima i osiguranje, Univerzitet Singidunum,Beograd,2009.
56. Vuković D, „Principi upravljanja rizikom za elektronsko bankarstvo“, Bankarstvo,2003.
57. Vujović T., „Upravljanje bankarskim rizicima“, Bankarstvo, 2003.
58. Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.godine.
59. Zakon o bankama, Sl.glasnik RS, br.107/05, od 2.12.2005.
60. Zakon o sprečavanju pranja novca, Službeni glasnik RS, br.107/2005.

Internet izvori

64. www.bis.org
- 65.www.oecd.org/fatf
- 66.www.nbs.rs/export/internet/latinica/40/40_2/prirucnik_o_upravljanju_kreditnim_rizikom.pdf, sadržaj aktuelan 3.01.2010.
67. www.nbs.rs/export/internet/latinica/40/40_2/prirucnik_o_upravljanju_kreditnim_rizikom.pdf